

સુધરેલી રીત મુજબ.
 વર્નાક્યુલર ટેક્સ્ટ બુક્સ રીવિઝન કમિટીએ
 ➔ તૈયાર કરેલી ➔

ચોથી ઓપડીના અર્થ.

(કવિતાની સમજૂતી. તમામ જાહના સવાલ
 તથા સાર; મુખ્ય હંલાકાવી બ- :
 અધરા શબ્દો; જોડાકરો; ફિલ.,
 રચનાર-એસ.સી. ડી. શાહ એન્ડ કો
 રચનારનું ઠેકાણું શાહપોર-સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા-C. M. Shah.
 પ્રસિદ્ધ કરવાનું ઠેકાણું શાહપોર સુરત.

આ પુસ્તક સને ૧૯૬૭ ના રપ મા આકટ
 મુજબ રજીસ્ટર કરાવ્યું છે.

સુરત ચક્રાના પુલ ઉપર પાણીની ટાંકી પાસે
 આવેલા " શંકર " પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમા
 નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમે છાપ્યું.

કિંમત ૬૭ આના.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૭૧૧૦

વર્ષિક

પુસ્તકનું નામ મોક્ષ મોક્ષીના અર્થ

વિષય મ ૩૫૪ : ૮૪૩ : ૬ : ૨૫૫

ચોથી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧ લો.	નૌકાશાસ્ત્ર=વહાણ ચલાવવાની કળા	કમે કમે=એક પછી એક બાંધો=બંધારણ.
શહેનશાહ=મહારાજ-ધિરાજ	ચોજના=ગોઠવણ.	નિર્માણ=નક્કી
સંગીન=મજાનુત; જો-રાવર.	અત્યંત=ઘણોજ.	યુવરાજ=ગાદીનો વારસ
પુરાતન=ધાણું જીનું.	તાલીમ=કેળવણી	આદરસતકાર=આવકાર;
ચરિત્ર=વૃત્તાંત; હેવાલ.	પ્રવાસ=મુસાફરી.	પરોણાચાકરી.
જ્યેષ્ઠ=મોટા.	પ્રદક્ષિણા=ચોગરદમ ફરી વળવું તે.	લથડવા=ખગડવા
પ્રિન્સ એવ વેલ્સ=વેલ્સ પ્રાંતનો રાજપુત્ર.	ચાલુ=કાયમ.	રાજ્યાભિષેક=રાજગાદી
ધડકાખ=ખિતાખ	પદવી=ઓદ્દા.	પર ખેસાડવાની ક્રિયા
નિખાલસ=મુલ્કા મનના	પ્રવીણ=માહીતગાર	પાયતખત=રાજધાનીનું શહેર
	નિર્ણય=ફરાવ	આગાદી=ચઢતી.

સવાલ—શહેનશાહ જ્યોર્જનો જન્મ કયે દિવસે થયો હતો ? પ્રિન્સ એવ વેલ્સનો ખિતાખ કોને આપવામાં આવે છે ? શહેનશાહ જ્યોર્જના વડીલ અંધુનું નામ શું હતું ? શહેનશાહ જ્યોર્જને નૌકાશાસ્ત્રની તાલીમ આપવામાં આવી તેથી એમનામાં કદ કદ સારી ટેવ આવી ? પ્રિન્સ આલ્બર્ટનો સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જનું લગ્ન કોની સાથે થયું હતું ? હાલ એમને કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ છે ? શહેનશાહ જ્યોર્જ હિંદમાં ક્યારે પધાર્યા હતા ? શહેનશાહ એડવર્ડનો સ્વર્ગવાસ કયે દિવસે થયો ? શહેનશાહ જ્યોર્જને ઈંગ્લાં-

ડમાં રાજ્યાભિષેક કરવાની ક્રિયા કયે દિવસે થઈ? હિંદુસ્તાનમાં
કયે દિવસે થઈ અને કયાં થઈ? આપણો ધર્મ શું છે ?

સાર—શહેનશાહ જ્યોજના વખતમાં આપણા જનમાલનું
રક્ષણ થાય છે, તથા અદલ ન્યાય મળે છે, માટે આપણે શહેનશાહ
જ્યોજ ધણું વર્ષ જીવે એવી પ્રાર્થના કરવી જોઈએ.

પાઠ ૨ જો.

સ્વામિભક્તિ=ધણીપર
પ્રેમભાવ; ધણીની સેવા
નાગોર=અજમેર એ
રજપુસ્તાનમાં છે.

થાણું=કચેરી.

ધેરો ધાલ્યો=કબજો કર્યું
લડત=લડાઈ; યુદ્ધ

ખચાવ=રક્ષણ.

સંભવ=આશા; ભરોસો

શરણુ ગયો=તામે થયો

આશ્રય=મદદ

જયપુર=જેપુર.

મુકામ=રહેઠાણ.

કપડી=દગલગાજ

મુલાકાત=મેળાપ.

શરણુગત=શરણુ આ-
વેલો.

બાળુએ મૂક્યો=વિસારી
દીધો.

ખાસ=ધણો

વિશ્વાસુ=ભરોસાદાર

ગુમ=છાની

ઝપાઝપી=કાપાકાપી;

કતલ

જીવને જોખમ લાગશે=

મરી જશે.

સોગન=કસમ

કુશળતા=સુખાકારી

સમાચાર=ખબર

ઝખ્ખો=ઝુલતો ઢીસો

અંગરખો.

ચાળ=કોરણ

પ્રસંગ=વખત

એત્યો=સમજ્યો

ખંજર=જમૈયો

પ્રાણુલઇશ=મારી ના-

ખ્યાન=કવર [ખીશ.

નમ્રતા=નમ્રતાઈ

મુજરો=સલામ

વિશ્વાસધાતી=ભરોસો

તોડનાર

કિદાદરણુ=દાખલો

નીમકલલાલ=જોતું ખાચ

તેનું લડું ચાલનાર

જીત=ફતેદ.

સવાલ—વિજયસીંગ કયાનો રાજા ? વિજયસીંગને કોણે
હરાવ્યો ? ત્યાર પછી કયાં ગયો ? ત્યાં શું થયું ? પછી કયાં ગયો
અને શા માટે ? ઇસરીસીંગ કયાનો રાજા ? વિજયસીંગના બાપને

કોણે જરાવ્યો હતો ? રજપુતોનો મુખ્ય ધર્મ શું છે ? વિનયસીંગને ઇસરીસીંગ કેદ કરનાર છે એ વાત જવાનસીંગના જાણવામાં આવી આવી ? જવાનસીંગને કેદ પકડાતો શી રીતે બચાવ્યો ? ઇસરીસીંગ પોતાના સરદારોને કોનો દાખલો બતાવ્યો ? જીત મેળવવાની આશા ક્યાં રાખી શકાય નહિ ?

સાર—જેનું લૂણ ખાધું હોય તેનું હલાલ કરવું એ દરેક માણસની ફરજ છે.

પાઠ ૩ જો.

સૂર્યવંશી=સૂર્ય ઉપરથી
નીકજેલા કુળમાં પેદા
થએલા.

પ્રખ્યાત=નામીયા

લગભગ=આશરે.

અવતર્યો=જન્મ્યો

રિવાજ=ધારો; રીત

ભાવ=હેતુ; ખ્યાર

એકક=ગાદી

ધારતી=શક; ખીક

પક્ષપાત=તરફદારી

ધકકો=નુકસાન

ખેદ=દીલગીરી

યુક્તિ=તદખીર; કળા

પાયમાલ=છેક નાશ

થએલો હોય તેવું

સોસવું=વેઠવું; ખમવું

ઉદાર=સખી

હૃદય=અંતઃકરણ; મન

પાણીપાણી=નરમ

ઝળઝળીઆં=આંખમાં

પાણીનું ભરાઈ આવવું
તે.

ગોઠવણ=તજવીજ

ભલે=સુખે; નિર્ભય

આડે=વચ્ચે

પણ=બાધા; નિયમ

ક્ષણે=વેળાએ

જન્મભૂમિ=જે જગામાં

જન્મ થયો હોય તે

ખીજમતદાર=સેવક

ઝરો=ધીરે ધીરે પાણી

વહે તે વહેણ

ધુંટડો=મોંમોં માય

એટલું

શૂરવીર=બહાદુર

કામગી=નેરીકરી

વીત્યા=ગયાં

દેહ=શરીર

ઝળહળે=પ્રકાશે

ટેક=ખોલેલું પાણવું તે

સવાલ--રજપુતોમાં કયું કુળ ઉચું ગણાય છે ? માખાપને

હમેશાં ક્યા છોકરાપર હેત વધારે હોય છે ? રાજસોમને બીમસોમ
માટે શું વહેમ હતો ? બીમસોમને તે વહેમ દૂર કરવા શું કર્યું ?
બીમસોમને પાણીનું પ્યાલું શા માટે ફેંકી દીધું ? એ છોકરામાંથી
કયો છોકરો આપકર્મી ?

સાર—માઆપતું મન ન દુખાવવા માટે, અને તેમને રાજ
રાખવા માટે તેમની મરજી મુજબ ચાલવું.

પાઠ ૪ થી.

માનતું=કબુલ કરતું
કંઠમૂળ=કંઠ ને મુળીઆં
ઉપવાસ=અપવાસ; ભૂ-
ખ્યા રહેવું તે
વેઠવો=ખમવો
વિકરાળ=બિહામણું
રાક્ષસો=દૈત્યો
નિશ્ચય=ઠરાવ
વહાણે વાગે=સવાર થતે
હયું=નક્કી થયું.
કોપ=ગુસ્સો; રીસ
પૂર્ણ=પુરું.
બોલે માથું મૂકીશ=શરણે
રહીશ.

આશિષ=આશીર્વાદ
વિજેગ=જીતું પડવું તે
સાજેતાજે=સુખરૂપ
રક્ષા=બચાવ; રક્ષણ
મુંઝાવું=અકળાવું
વસમાં=ધણાં કંઠણ
આરો=અંત
આમહ=હહ
અવસ્થા=હાલત
વિનંતી=અરજ.
ચલણ=સત્તા
જૂરીજૂરીને=મનમાં બળી
બળીને
નમન કર્યું=એ હાથ
જોડ્યા; પગે લાગ્યા

સોંપણુ=સંપુરત
હૈયું ભરાઈ આવ્યું=
આંખમાં આંસુ આવ્યાં
વનવેશ=વનમાં પહેર-
વાનો પોશાક
ધારણ કર=પહેર
મૂર્છાખાઈ=મેભાન થઈ
તિરસ્કાર=ધિકાર
અધર્મ=અનીતિ
ઋષિ=તપસ્વી
વિદાય કીધા=વળાવ્યા
બેશુદ્ધ=મેભાન
પ્રાણુ ત્યાગ કીધો=મરી
ગયા; સ્વર્ગવાસ કર્યો

સવાલ—સીતા કેવી સ્ત્રી ગણાય ? રામને વનવાસ કોણે
અપાવ્યો ? કેકેયીનો કોણે તિરસ્કાર કીધો અને શા માટે ? રામ વન-

જાસ શા માટે ગયા ? સીતાને શા માટે વનમાં આવવા ના પાડી ?
 સમચંદ્રજીનું માતા પ્રત્યે કેવું હેત હોવું જોઈએ ? સાવકી મા
 છોકરા સાથે કેવી રીતે વર્તે છે ? બધું કેવા જોઈએ ? દશરથ રાજાની
 આજ્ઞા લેવા જવાનો હેતુ શો ? વનવેશ તે શું હશે ?

સ્માર—વિચાર વગરનું કામ કરવાથી પાછળથી પસ્તાવું પડે
 છે. માખાપનું વચન પાળવા માટે દુઃખ સહન કરવું.

પાઠ ૫ મો.	ગરમી માપવાનું યંત્ર=તર=મલાઇ	
દુકાળીઆ=ભૂખથી પી- ડાતાં માણસ	ચર્મામિટર	સાકર=મીઠો પદાર્થ;
દુખળા=કમજોર	ધરી=જો દાંડીપર પૈડું	ગળી ચીજ
પેટપુર=પેટ ભરીને	ફરે છે તે; આંક;	ચરખી=ચામડીની અંદર
સુકાઈ ગયા=લેવાઇ ગયા	આસ	હરેલો ચીકણો પદાર્થ
એંજન=વરાળથી ચાલ- તો સંચો	નિરંતર=હંમેશાં	દુરસ્ત=સાફ
કુદરતી=ઇશ્વરે મૂકેલી	નાડી=નાડ	ક્ષાર=ખારો પદાર્થ
કાયમ=ચાલુ	ઉછળે છે=ધબકે છે	શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ
	અંગ=ભાગ	જુદી જુદી વાની=જુદી
	સમાર=દુરસ્ત	જુદી વસ્તુ
		કાયદાકારક=લાભકરનાર

સવાલ—દુકાળીઆનાં શરીર કેવાં હોય છે ? દુકાળીઆનાં
 શરીર એવાં સાથી થાય છે ? આપણને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે ?
 ખોરાક ન મળે તો અંદરના ભાગમાં શું થાય છે ? ગરમી માપવાના
 યંત્રનું નામ શું ? એંજન ચલાવવાને શેની જરૂર છે ? આપણા
 શરીરના અવયવો બરોબર ચલાવવાને માટે શાની જરૂર છે ? નાના
 છોકરાના શરીરનું વજન વધારે કે મોટાનું ? ગરમી કયો પદાર્થ
 ખાખાથી ઝટ ઉત્પન્ન થાય છે ? ચરખી વધારવા માટે કયા પદાર્થ

ખાવાની જરૂર છે ? ચરખી વધારનાર પદાર્થ કયા મુલકના લોકો વધારે ખાય છે ? કયા પદાર્થ માંસ વધારે છે ? ક્ષાર પદાર્થ ખાવાની જરૂર શા માટે છે ? લોહી સાફ કરવાને માટે કેવા પદાર્થની જરૂર છે ? દૂધ કરતાં પણ વધારે ફાયદાકારક શું છે ?

સાર—માણસને હંમેશાં હવા ને પાણી સિવાય ખોરાકની પણ જરૂર છે, કારણ કે તે વડેજ અંદરના સંચાને પુષ્ટિ મળે છે.

પાઠ ૬ : ટો.	અગરીયા=મીઠું પકવનાર કરનાર
થાકીપાકી=કમજોર થઇ	અગર=મીઠું પકવવાની નિર્માણ કરેલું=ઠરાવેલું
નિસાસા=નિઃશ્વાસ	જગા ગરજ=મતલબ
બકવાટ=લવારો	પીલતાં=કપાસમાંથી ક- ગરજ સારેછે=ખોટ પુરી
દોષ=ઠપકો	પાસીઆ છુટા પાડતાં પાડે છે
મસાલો=તેજનો	કાંતતાં=સુતર બનાવતાં સમાધાન=ગુચવણ કે
	વણકર=વણવાનું કામ ચિંતાનું મટવું તે

સવાલ—આ ડોસી કેવી હતી ? શા માટે બગવાનને દોષ દેતી હતી ? તેના મનનું સમાધાન કોણે ને શી રીતે કાઢ્યું ?

સાર—દુનિયામાં દરેક માણસને એક બીજનો ખપ પડે છે માટે કોઈની સાથે ખુરાશ કરવી નહિ. દુનિયા માંહેલા પદાર્થ એક બીજની મદદથી બને છે.

પાઠ ૮ મો.	ધારી ધારીને = તાકી (હીરા, માણિક, મોતી
અવલોકન=ખારીક ત-	તાકીને. વગેરે)
પાસ	પારખ્યું=ઓળખ્યું.
ખોડું=લંગડું	કેણી મેર=કંઈ તરફ ફકીર=મુસલમાન સાધુ
લાધ્યું=નાખ્યું; મૂક્યું	કેણી મેર=કંઈ તરફ ઝાડો=ઝાડતી; તપાસ
	જવાહીર=કીમતી રત્નો તપાસ=શોધ

સાક્ષી=સાહેબ

મદુગર=મંત્ર મંત્ર

કે અન્નએળી ભરેલા

ખેલ કરનાર; હલમી

સન્ન=શિક્ષા

નવાધ=અચરતી; અ-

ચખો.

મદુ=મલમ.

મમ=આળુ.

કાણુ=એક આંખ કુટેલી

હાય એવું.

આધુ=થોડું.

લંગડું=ખોડું

અનુમાન=વિચાર કરીને

અરુઝ કરવી તે.

ખમણી=ગણુ ગણુ અ-

વાળ કરતી

વેરાય=કણુ છુટા પડે

ઢાળાય=છલકાય.

શાખાશી=ધન્યવાદ.

ફેર=તદ્વાવત.

ટેવ=મહાવરો.

સવાલ—ફકીરને રસ્તામાં કાણુ મળ્યું? ફકીરને કેવી ટેવ હતી? ફકીરનું અનુમાન ખરું હતું કે ખોટું? ફકીર ગુનેગાર હતો કે નહિ? ફકીરે ઉંટ વિષે શી શી હકીકત કહી? રાજાએ ફકીરને શા માટે છોડી દીધો? અવલોકન કરવાની ટેવથી શું ફાયદો?

સાર—દરેક માણસે દરેક વસ્તુ બરોબર જોવાની તથા તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૯ મો.

બલામણુપત્ર=સિદ્ધારસ-

નો કાગળ

ઉમેદવાર=ઉમેદ રાખનાર

ખોળ=શોધ.

વર્તમાનપત્ર = ચાલતા

વખતના સમાચારનું

છાપું; ન્યુસપેપર.

મહેર ખખર=છપાવી

ખખર આપવી તે;

નોટીસ

પસંદગી=પાસ

મહેરખાની=કૃપા

બલામણુ=સિદ્ધારસ;

લાગવગ

લાયકી=લાયકાત

લૂછી=સાફ કરી

જાજમ=જાડું ગિછાનું

વ્યવસ્થા=સારી ગોઠવણ

સ્વચ્છતા=ચોકખાઈ

દીસી=દેખાઈ; જણાઈ

વિચારવંત=સમજી

સ્થિતિ=હાલત; દશા

વિનય=નમ્રતા

સખ્યતા=સલુકાર્થ

રીતભાત=ચાલચલગત

ઓળંગી=વટાવી

ઠેસ=ઠોકર

ચોકસ=સાવધ; સંભાળ

લઈ વર્તનાર

કાળજીવાળો=ખંતીલો

ધક્કા=અડસેલા	મરોડદાર=સારા વલણુ.	સાવધ=હોશિયાર
પ્રયત્ન=વધારે મહેનત	વાળા	ખુલ્લું=દેખીતું
શાંત=ધીરજવાળો	રેતદાની=રેતી ભરવાનો	તોલ=પરીક્ષા; તુલના
લક્ષણુ=ટેવ; આદત	ખડીઓ.	

સવાલ—શેડીઆને ત્યાં કેટલા ઉમેદવારની અરજી આવી ? તેમાંથી કેટલા પાસ થયા ? શેડે કેવી રીતે પરીક્ષા કરી તે કહો. અક્ષર કેવા લખવા જોઈએ ? લખાણ કેવું જોઈએ ? જે ઉમેદવાર પાસ થયો તેમાં કયા કયા ગુણ હતા ? તેની પાસે ભલામણપત્ર હતો કે નહિ ?

સાર—દરેક માણસને નોકરી પર રાખતાં પહેલાં તેના ભલામણપત્ર ઉપર આધાર ન રાખતાં તેને બોલાવી મંગાવી જાતે તેની ખાતરી કરવી.

પાઠ ૧૦ મો.	પર્યંત=સુધી	કંઠી=ડોકમાં પહેરવાનું
ગુજરી ગયા=મરી ગયા	ભાષણુ=બોલ	સોનાનું ધરણું.
સંકટ=દુઃખ	ગુમાસ્તો=મહેતો	વીસરી=જૂલી.
ધરેણુંગાઠું=ધરેણું વગેરે	અદેખાઇ=ઝેર; કીનો	દળદર=ગરિખાઇ
વેચી સાટી=વેચી બદલો	વિરૂદ્ધ=સામું; ઉલટું	ફિટાડીએ=મટાડીએ
કરી	કસોટી=તોલ; પરીક્ષા	બોધ=ઉપદેશ
સાધન=સાહિત્ય	સોદો=માલ; સામાન	સંતાન=છોકરું
સમયે=વખતે	ભાવતાલ=કીંમતની	મિલકત=માલમતા
ઉદ્યમે=ધંધે	પડપૂછ	વારસ=હકદાર
નિઃદગી પર્યંત=મરતાં	રવાદારગી=ધુપી દલાલી	
સુધી	કાઢવી તે	

સવાલ—જગમોહન કેવો છોકરો હતો ? તેની સ્થિતિ કેવી હતી ? એવી સ્થિતિ આવવાનું કારણ શું ? જુના ગુમાસ્તાની ચાડીથી શેઠના મનપર શું અસર થઈ ? શેઠે જગમોહનની પરીક્ષા કરવા માટે શું કર્યું ? જગમોહન ઉપર વધારે વિશ્વાસ શાથી ખેઠો ? જગમોહનમાં કયો ગુણ હતો ? જગમોહનને તેના ગુણનો બદલો મળ્યો કે નહિ ?

પાઠ ૧૧ માં.	વાતો વખત	રસ્તો=ઉપાય; ધલાજ
સંસાર=દુનિયાનો	વ- દિલાસો=ધીરજ	અશક્ય=થઈ શકે નહિ
હેવાર	નામીયો=પ્રખ્યાત	એવું.
દરવેશ=દરતો ફકીર; એક	બદમાસ=હરામખોર	મુસ્કેલ=કઠણ; અધરં.
જગ્યાએ સ્થિર નહિ	સંખ્યાબંધ=ધણાજ	ટોચ=શિખર
રહેનાર ફકાર	લૂટફાટ=મારમારી લૂટી	ખોળે=માર
ત્યાગ કરીને=તજીને	લેવું તે.	કલ્યાણ=ભલું
તાણુ=તંગાશ; ખોટ	પવિત્ર=શુદ્ધ	લૂટ=ખુલ્લી રીતે માર.
ફાટી નીકળતો=ફેલાતો	દુરાચરણુ=ખરાબ ચાલ-	મારીને લઈ લેવું તે.
એકાંતવાત=એકાંતમાં	ચલગત.	ફરમાન=હુકમ
રહેવું તે.	ધર્મિષ્ઠપણું=ધર્મ પ્રમા-	માથે ચઢાવી=કબુલ
સારવાર=સંવા; ચાકરી	ણે ચાલવું તે.	કરી
આખર અવસ્થા=મર-	અમર=અચળ; કાયમ	વર્તણુક=ચાલચલગત

સવાલ—દરવેશની નામના શાથી થઈ ? લુટારા પાસે કેટલાં માણસો, ગુલામ તથા દોલત હતી ? એ દોલત તેણે શી રીતે મેળવી હતી ? દરવેશે ત્રણ પથરા શા માટે ઉચકવા કહ્યું ? લુટારો ખરો સુખી હતો કે નહિ ? એ ક્યારે સુખી થયો ?

સારે—આપણે બીજાનાં દુઃખ મટાડવા માટે પ્રયત્ન કરવો.

પાઠ ૧૨ મો.	કરી આવી.	ચીસ=બરાડા
ખોટા=ગુઠા	ચપટી ચપટી=જરા જરા	સોડે=પીમળે
અજાની=સમજણ વ-	કડક=સખત	ફાટી જાય=દૂધ ને ચો-
ગરના	કરડી=સખત; આકરી	ખા ગુઠા પડી જાય
ધારે=માને	અંગારા=સળગતા કો-	ઉતરી જાય=ખેસ્વાદ
ભૂત=મરી ગયા પછી	યલા.	લાગે
કોઈ માણસનું પ્રેતરૂપ	ઉંઘો=અવળો.	કસર=ખામી.
ચાય તે	ચોંટી=વળગી.	ગુગતીથી=તદબીરથી;
ઝોડખપટથી=ભૂતના	મંદવાડ=રોગ	યુક્તિથી
સપાટામાં આવવાથી	પ્રયોગ=અમુક સાધન	ભિનાશવાળી=ભેજવા-
અરસામાં=દરમિઆ-	વડે કંઈ કરી બતા-	ળી; શરદીવાળી
નમાં	વવું તે; અખતરો	
જીવ ભમી આવ્યો=ચ-		

સવાલ—વહેમી લોકોમાં કઈ કઈ જાતના વહેમ ચાલે છે ?
 વહેમ ટાળવાને માટે કયા કયા પ્રયોગ કરશો ? નજર લાગવાનો
 દાખલો આપો. કુલ્લીનો પ્રયોગ શી રીતે કરશો ? નજર બાંધે છે
 ત્યારે થાળી સાથે વાડકો ચોંટી જવાનું કારણ શું ? નજર બાંધવાથી
 રોગ સારો થાય છે કે નહિ ? રોગ શાથી સારો થાય છે ? પાપડ
 બગાડવાનું, દૂધપાક ફાટી જવાનું, અચાણુ બગડી જવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૧૩ મો.	એકદમ.	સળો=જીવાત; જીવડાં.
નજરે પડે છે=દેખાય છે	મૂઠ=ચોટ.	અદાવત=દુસ્મનાઈ;
એકાએક=આચિનું;	જીવ=જીવાત; જીવડાં	વેર.

જુવો=જૂત કાઢનાર.	ચાળા=નિશાની	મંછાજૂત=મનની ધમ્મજા
ઉતાર=જૂત પ્રેત વગેરે	મસાણુ=મુડદાં દાટવા	એજ જૂત
કાઢવા માટે માથે	બાળવાની જગા	શંકા ડાકણુ=વહેમ
ઉતારેલું જે ધાન્ય	હુંહું=ડાળાં પાંદડાં	એજ ડાકણુ
વગેરે ચકલે મૂકવામાં	વગરના ઉભેલા ઝાડનું	કહેવત=કહેતી
આવે છે તે.	થડ	વશીકરણુ=વશ કરવાની
ભોપાણુ=પોકળ	ધડકે છે=ધબકે છે.	વિદ્યા
ફાંદો=જાળ	શોરબકોર=ખુમાટ	શુકન=ધાર્યું થવાના
ડાકણુ=ખરાબ નજરની	વીગત=વાત	ચિહ્ન
સ્ત્રી; જૂત થયેલી સ્ત્રી;	વિખ્યાત=પ્રખ્યાત	અપશુકન=નકારા શુકન
ચુટેલ	મંછા=ધમ્મજા	તપાસ=શોધ; ખોળ

સવાલ—ઝાડને મૂક મારેલી ક્યારે કહેવાય ? ઝાડ જડમૂળ-માંથી એકાએક શા કારણથી પડી જાય છે ? જુવા લોકો મૂક ઉતારવાને શું પ્રયોગ કરે છે ? ઝેરાંઓ શા કારણથી ધુણે છે ? મસાણુ કાઢે બડકા કયા કારણથી દેખાય છે ? શહેરમાં કે ગામમાં બડકા શા માટે નથી દેખાતા ? તમે વહેમને ખરા માનો છો કે ખોટા ? ખોટા માનો છો તો તેનાં કારણો સમજાવો. વશીકરણુ એ શું છે ? શુકન શું છે ?

સાર—કાષ્ઠપણુ જાતનો વહેમ રાખવો નહિ. વહેમ રાખવાથી શરીરમાં ખેંચની થાય છે અને તેથી રોગ આવે છે.

સમજુતી—જેરથી પવન આવ્યો તેથી નળીઉં ખસી ગયું. (એટલે સહેજ અવાજ થયો) તે સાંભળી કુતરું બસવા લાગ્યું; તેથી (ત્યાં ધણાં માણસો એકઠાં થયાં) ત્યાં ધણોજ ગડબડાટ

થમે તેમાં કોઈ માણસ કહે છે કે મેં ચોર નાસતો જોયો; એવી
 ખોટી વાતને લોકો લંબાવીને પ્રખ્યાત કરે છે, અથવા કહે છે કે
 માછલો વહેમની વાત એવી હોય છે.

પાઠ ૧૪ મો.	હિમ=ધણી ટાઢ	એ=અક્ષય કહ્યું કરતી
તાગ=છેડો; અંત	ધરતીકંપ=જમીનનું	નથી
અપાર=પાર વગરનું	હાલવું	છંવટ=આખર
વાવાઝોડું=પવનનું તો-	જવાળામુખી=ખળતો	અનંત=પાર વગરના
ફાન.	પહાડ	ઘોડા=મોટી છાજો
તૂટી પડશે=નીચે પડશે	આનંદકારી=ખુશકારક	મોઝાં ઉતરી જાય છે=
કાટકા=કડાકા; ગડગડાટ	મંદમંદ=ધીમે ધીમે	ઘોટ થાય છે
ચિરાઈ=ફાટી	નિરંતર=રુમેશાં	છાયા=શીજો
ભયંકર=ઘિહામણ	માફક=અનુકૂળ	સ્વપ્નાવશ=સ્વપ્ના
બનાવ=બીના	અદ્ભુત=નવાઈ જેવું	આવે એવી સ્થિતિ
અતિવૃષ્ટિ=ધણો વરસાદ	ચમત્કારી=નવાઈ જેવું	આત્મા=જીવ
કરાં=ખોર જેવાં પાણીનાં	દીંગ=તાળુખ	ખોળીઆમાંથી=શરીર-
અંધાયલાં ટીપાં	દીંગ થઈ જઈએ છી-	માંથી.

સવાલ—આકાશનો છેડો ક્યાં છે ? તારા કેટલા છે ? નારા
 આપણી પૃથ્વી કરતાં મોટા છે કે નાના ? મોટા છે તો નાના શા
 કારણથી દેખાય છે ? પૃથ્વી મોટી કે આકાશ ? વીજળી શું છે ?
 ધરતીકંપ શા કારણથી થાય છે ? ભયંકર બનાવો ગણાવો. આપણા
 શરીરમાં કયા કયા ચમત્કારી બનાવો બને છે ? સ્વપ્નું એ શું છે ?

પાઠ ૧૫ મો.	વિસાતમાં=ગણતરીમાં	દીંદ્રિયો=જે વડે જ્ઞાન
સત્તા=ખળ; શક્તિ	અમલ=હુકમ	અને ક્રમ થાય છે તે.

(જેવી કે આંખ, કાન, નાક, જીભ, આમુદી, મોં, હાથ, પગ, કૃષ્ણરથ, ગુદા, પહેલી પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિય અને બીજી પાંચ કર્મેન્દ્રિય કહેવાય છે) બ્રહ્માંડ=પૃથ્વીનો ગોળો સમર્થ=જોરાવર કાર્યો=કામ ખાતરી=મરોસો	આપી=ફેલાએલો સર્વ શક્તિવાન=બધી શક્તિવાળો; બધી વાતે પુરો. સર્વવ્યાપી=બધે ફેલા- યેલો. સર્વજ્ઞ=બધું જાણનાર આપોઆપ=પોતાની મેળે. અમુક=હરેક; ચોક્કસ આધારે=આશરે	હેતુ=મતલબ ઋતુ=મોસમ નિયમસર=મુકરર ક- રેલે વખતે ન્યાયી=ઇન્સાફી દયાવાન=દયાળુ આરોગ્ય=તંદુરસ્ત સોસવું=ખમવું; વેઠવું પાપ=ઇશ્વરની આજ્ઞાની ઉલટું કરવું તે
---	--	---

સવાલ—પૃથ્વી ઉપરના પદાર્થોનો અનુભવ આપણને શાથી થાય છે ? ઇન્દ્રિયો કેટલી જાતની છે અને કઇ કઇ ? આ બધી જગતની રચના કોણે ધડી છે ? પરમેશ્વરને મોટા અને જોરાવર શાથી સમજવો ? પરમેશ્વર સર્વશક્તિમાન, સર્વવ્યાપી અને સર્વજ્ઞ શાથી કહેવાય છે ? જગત જે નિયમો વડે ચાલે છે એ નિયમો કોણે બાંધ્યા છે ? જગત કયા બે મોટા નિયમોને આધારે ચાલે છે ? એ નિયમોનાં નામ કહો. પરમેશ્વર ન્યાયી, માયાળુ અને દયાળુ છે એ તમે શાથી કહો છો. પરમેશ્વર કયારે નારાજ થાય ? પાપ એટલે શું ? ઇશ્વરી નિયમો પાળવાથી ફળ શું ?

સાર—પરમેશ્વર સર્વવ્યાપક, સર્વશક્તિમાન, સર્વજ્ઞ, સમર્થ, માયાળુ અને દયાળુ છે.

પાઠ ૧૭ મો.	રહેલો પત્થર	ચારથી.
આગખોટ=વરાળથી	ગાળકું=મોટું કાણું.	ખડખડાટ=ખડવાટ.
ચાતતું મોટું વહાણ	કમાન=વહાણ કે આ-	સાહસ=અવિચારી કામ
વિલાયત=ઈંગ્લાંડ	ગખોટનો વડો અમ-	ડાક=સહ ચઢાવવાનો
ખાસ=મુખ્ય	લદાર	યાંભણો.
ખત્રાસી=વહાણ ચલાવ-	વીર=મહાદુર	જળચર=પાણીમાં રહે-
નાર	અવકાશ=વખત	નાર.
એકંદર=કુલે	ગડખડાટ=મુમાટ; શોર-	ફરજ=ધર્મ; કર્તવ્ય
ભરદરીએ=દરીઆની	બકોર	અમર=કાયમ; અચળ
અધ વચે	પડખમ=એક વાજાંત્ર;	યાદગીરી=નામના.
મુસાફર=સફર	ઢોલ.	પ્રતિસ્થાન=યાદગીરી
હંકારવામાં=ચલાવવામાં	તુતક=આગખોટનો આ-	રહેવાને માટે ઉભો
સપાટી=ઉપલો ભાગ	ગણો ઉપલો ભાગ	ફરેલો ચણતરનો
ખડક=પાણીમાં ઢંકાઈ	દઢ મનથી=પાકા વિ-	યાંભણો

સવાલ—આગખોટમાં બધું મળી કેટલાં માણસો હતાં ? નજીક આવી પહોંચ્યાં એટલામાં શું થયું ? કમાને ને લશ્કરના અમલદારે શું કર્યું ? કેટલાં બચ્યાં ? જળચર પ્રાણીનાં નામ દો. ખત્રાસી અને સિપાઇઓનું નામ શાથી અમર રહ્યું ? એમનું નામ અમર રાખવા માટે કોણે શું કરાવ્યું ?

સાર—દરેક માણસે પોતાની ફરજ ખરા અંતઃકરણથી બજાવવી.

પાઠ ૧૮ મો.	જાડી મળ્યુન દિવાલ	કે સલાટ
ફરતો=ચોગરદમ	કાબેલ=હોશિયાર.	સુલતાન=મુસલમાન
કોટ=છોટી બાંધેલી ડુંચી	મિસ્તરી=મુખ્ય કડીઓ	રાગ્ન; બાદશાહ.

અન્યથા તરેહનો=નવા.	ખેડકે=મુકામે	ધલમી=મદુગર; મત્ર
ધ જેવો	ધલમ=મદુ	જાણનાર
દહાડાને અંતે=સાંજે	ખેશક=નકી; જરૂર	નિર્ભય=મય વિનાનું
ચણતર=ચણવાનું કામ	આજીજી=કાલાવાલા	સ્થાન=ઠેકાણું
બેઠ=છુપી વાત	ઝારી=નાળચાવાળી	કપ્પુલાત=વચન
હીકમત=યુક્તિ; તદખીર	લોટી	

સવાલ—અદમદશાહ કોણ હતો ? તેણે કયું શહેર વસાવ્યું ? કોટ બંધાતો હતો તે પાછો ઉખડી શા કારણથી જતો હતો ? ઉખડી જવાનું કારણ સુલતાનના જાણવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે શું કયું ? માણેકનાથ કોણ ? અમદાવાદમાં તેની જગા હાલ ક્યાં છે ?

પાઠ ૬૯ માં.	વટાવ=નુકસાની લેવી	ચલખે=ચાલ
પ્રમાણિક=વાજાળી રીતે	અથવા આપવા તે	બતા=દેખાડ
ચાલનાર	દફતર=ચોપડા	કીધર=કયાં; કપે ઠેકાણે
કંટાળો=નિરસ્કાર; ચીડ.	ખિન=દુઃખી; દીલગીર	આનાકાની=હા ના.
નામું હામું=લેણદેણનો	સદ્યુદ્ધિ=સારી બુદ્ધિ	ચામુક=ચાખખો
હિસાબ	તકાળા=તરતજ	ફેરવા તોળા=વાત ફેરવ
આડુ અવળું=ગુફું	કુલાતો=ખૂશ થનો	જીસકું=જેને
બ્યાગવટાવ=બ્યાગુ	અમે=એ	પાગળા=મૂર્ખ
વગરે	બનીઆ=વાણીઆ	કરતો હરતો=કારભારી
		સાખ=આખર; વટ

સવાલ—જગનને દુકાનનું કામ જોઈ કંટાળો આવવાનું કારણ શું ? દુકાનમાં એક દિવસ શી ખીના બની ? પટેલનો હિસાબ કેવી રીતે ગણ્યો ? થોડા વાર પછી ખીન્ને શું બનાવ બન્યો ? તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? માંચી વાળીઆને મુકાને કેમ જતો રહ્યો ?

ગુમાસ્તાને શેઠે શા માટે કાઢી મુક્યો ? શેઠની સાખ શાથી વધી ?
ગુમાસ્તાને ઠગાઇનું શું ફળ મળ્યું ?

સાર—કોઇને પણ ઠગીને લેવાની દાનત રાખવી નહિ. કોઈની
મસ્કરી કરવી નહિ. હંમેશાં પ્રમાણિકપણે ચાલવું.

પાઠ ૨૦ મો.	ચીતરેલો નમુનો	શરમ=માન; સહે
ખરંકામ=વ્યાજખી કામ	મસ્કરી=મગ્ગક	હાંસી=મગ્ગક; મસ્કરી
છાતી ચલાવનાર=હિં-	દાખલો=હિસાબ	છાપ=અસર
મતવાન	નિંદા=કોઈનું લુહું ખો-	ચાહું=છાવું
કાને=સાંભળવામાં	લવું તે	ચાલ=રીતભાન; વર્ત-
આર=ભરડાની નીચે	મોહું ઉતરી ગયેલું=	લુક
લોઢાની પાતળી સળી	ઝંખવાયલો	કજીઓ=કંકાસ; ટટો
હાય છે તે	કસુર=વાંક; ખામી;	ફિસાદ
અણખનાવ=ખેખનાવ	બૂલ	દુર્ગુણ=અનીતિ
નકશો=ગામ કે દેશનો	વંકાવું=મેળ ન રાખવો	

સવાલ—જયાનંદને જીવણરામ, યુનીલાલ અને મહેતાજીના
છોકરા સાથે અણખનાવ થવાનું કારણ શું ? એમાં વાંક કોનો હતો ?
જયાનંદનાં વખાણ મહેતાજીએ શા માટે કર્યાં ?

સાર—હંમેશાં વાજખી રીતે ચાલવું. કોઈની પણ શરમ
રાખવી નહિ.

પાઠ ૨૧ મો.	એવો	વ્યવસ્થા=ખંદોઅસ્ત
વિક્રમાજીત=જીતાય ન-	મેવાડ=ઉદેપુર એ	પટાવનો=રાજ્યના મુખ્ય
હિ આવો વિક્રમ	રજપુસ્તાનમાં છે	સરદારો
અજીત=જીતાય નહિ	છંદ=નકારી ટેવ	હાર મારવું=જીવ લેવો

ધાવ=ધવરાવનાર બાઈ	પીગબ્યું=પોચું થયું;	બાળ=તપાસ; પતો
દાવો=હક.	દયા આવી.	રક્ષણુ=સંભાળ
રણુવાસ=રાણીવાસ;	ધાતકી=કૂર; નિર્દય;	જીવ્યુ=જિંદગી
જનાનખાનું.	વર્ણુન=ખ્યાન; હકીકત	સાર્થક=સફળ
ચોજવા=કરવા	કલપાંત=ધણું રડવું	સર્વસ્વ=મધું.
બાળહત્યા=બાળકને	કકળવું તે; રડારોળ	સપુરન=સોંપણ.
મારી નાખવું તે.	રાજભક્ત=વધાદાર	ચર્યાય=ફેલાય; પ્રસરે
નિર્દોષ=ખીનગુનેગાર;	કઠણુ=હૈયું=દમા વગરનું	પરિણામ=ફળ; છેવટ
અપરાધ વિનાનો.	મન	હદવાળી=આખર કરી
દયાજનક=દયા ઉપજાવે	હજમ=વાળંદ	પન્નુ=એક જાતનું
એવા	આસરો=મદદ; સહાયતા	કિંમતી રત્ન.

સવાલ—વિક્રમાશ્રીતને શા માટે મારી નાખ્યો? ઉદેસીંગ કોનો છોકરો? ઉદેસીંગનો જીવ લેવાનું વનવીરે શા માટે ધાર્યું? ઉદેસીંગનો અચાવ કેવી રીતે થયો? પત્તાએ ઉદેસીંગને કોને સોંપ્યો? શેઠે ઉદેસીંગને રાખવાનું કારણ શું?

સાર—આપણી ફરજ ખરા અંતઃકરણપૂર્વક બજાવવી અને તે બજાવવામાં પાછી પાતી કરવી નહિ.

પાઠ ૨૨ મો.	સુકાની=સુકાન ચલાવનાર.	બચવાના=ઉગરવાના
ધંધાકો=ધણા જિલ્લા	ગફલત=એપરવા	ધરાદો=મનસુખો; વિચાર
એજન્સિ અને સંસ્થાન	ખડક=પાણીમાં ઢંકાયેલો	નીમ્મો=નીમણક કીધી
મળીને થએલો ગવર્નરના તાબાનો ભાગ	પત્થર.	યુક્તિ=તદબ્ધીર; કળા;
સૈકો=સો વરસનો કાળ	નિશ્ચે=નક્કી; નિરધાર	લિક્કમત
		સંખ્યા=ગણતરી

માન્યારાખી=કમુલ કરી	રડવું આવ્યું.	હક=દિગ; ચક્રિત
મોતને શરણે ગયા=મરી	ઉત્તર=જવાબ	હડસેલી મૂકયો=ધડકો
ગયા.	કમુલ કર્યું=માન્ય રાખ્યું	મારી ફેંકી દીધો
આજીજી=કાલાવાલા	સંસાર માંડયો નથી=	બંધુ=ભાઇ
રાહ=વાહ	બૈરી પરણ્યો નથી	ધર્મ=ફરજ
શિર=માથું	કોડ=હોંસ, ઉમંગ	બંધુધર્મ=ભાઇ તરીકેની
એકલદોકલ=એકલો	નિયમ=ફરાજ	ફરજ
ચિંતા=ચીકર; ધાસ્તી	બાઝી=વળગી	સહીસલામત=સુખરૂપ
હાતી બરાઈ આવી=	આગ્રહ=હઠ	

સવાલ—ગોવા ક્યાં છે ? ગોવામાં હાલ કોનું રાજ્ય છે ? પોર્ટુગીઝ લોકો ક્યાંના રહેવાસી ? વહાણુ સાથી ખડક સાથે અથડાયું ? ખોરાક વધારે દિવસ ચલાવવા માટે નવા કમાને શું યોજના ધડી ? ચોથી ચિટ્ટીમાં કોનું નામ નીકળ્યું ? તે પાણીમાં પડ્યો કે નહિ ? નહિ પડવાનું કારણ શું ? એના ભાઈને પડવાની શા માટે રજા આપી ? તે મરી ગયો કે નહિ ?

સાર—ભાઈએ અવાજ જોઈએ.

પાઠ રડ મો.	તોલે=અરોઅરીમાં	ધણા
ચિત્રશાળા=ચિત્રકામ	અદેખો=ખીજનું સાર	ગપો=જુદી વાતો
શીખવવાની નિશાળ	જોઈ બજે એવો	દિનપરદિન=રોજરોજ
ચિત્ર=છબી	સમાન=અરોઅર	હરિદ્રાધ=અરોઅરી;
ઉપરના=ઉપલા	કીર્તિ=આખર; માન	રૂપધર્મ
ચિત્રકળા=ચિત્રકામ	કલંક=એળ; અટ્ટો	નકલ=કેતારો; કોપી
એક=ઉત્તમ; સાથી સરસ	અનેક=એકથી વધારે;	બળિએલ=ખીજનું સાર

જોઈ મનમાં યજ્ઞ એવો	કલ્પો=કલ્પના કીધી;	કામ જણાઈ આવે
વખોડવું=ખોડ કાઢવી	ધાર્યો	ઠરાવ=નિશ્ચય
વડાઈ=મોટાઈ; માન	ટાપુ=મેટ	ચિત્રકાર=ચિતારો
જન્માષ્ટમી=આવણુ વદ	ખાળા=છોકરી	મેદરકારી=મેપરવા
૮; ગોકળઆઠેમ;	સાંખી=ખમી; સહન કરી	ઉત્તેજન=પુષ્ટિ; મદદ
કૃષ્ણનો જન્મદિવસ	શોભા=ખૂબસુરતી	ઉત્તેજન દાખલ=ઉત્તેજન
અદેખાઈ=છર્પા	શાંત થયું=નિરાંત વળી	માટે
પંચ=પાંચ અથવા તેથી	દશા=દાલ; હવાલ; વલે	અભિપ્રાય=વિચાર; મત
વધારે માણસની મં-	૩૫૩=હજુર	નિરાશ=નાકમેદ
ડળી; વાંધો પતાવનાર;	પીંછી=ચીતરવાની કલમ	વીણે મોઢે=રૂઢે ચહેરે;
લવાદ	છુપી=છાની; ગુમ	જંખવાણો પડીને
કળા=હુતર; કસમ	પીંછી છુપી ન રહે=	અદેખાઈનું મોં બાળો=
		અદેખાઈ ન કરો

સવાલ—ચિત્રશાળામાં શું શીખવાય છે? ઉપલા વર્ગમાં કેટલા વિદ્યાર્થી હતા? ચિત્રકળામાં કોણ હોશિયાર હતું? એની હોશિયારી જોઈ કોણ અદેખાઈ કરતું અને કોણ તેની બરોબરી કરવા માટે પ્રયત્ન કરતું? ત્રિભુવનની આખરને કલંક લગાડવા માટે કોણે શી યોજના કાઢી? પ્રાણજીવનો સ્વભાવ કેવો હતો? ચિત્રશાળામાં શી જાહેર ખચર ચોટેલી હતી? દરેકે ઇનામ મેળવવા માટે કેવી તરેહના ડ્રોઈંગ કાઢ્યાં? કોનું ડ્રોઈંગ સૌથી સારું હતું? ઇનામ કોને મળ્યું? એ ઇનામમાં કોને રૂપીઆ આપવામાં આવ્યા અને શા માટે? પ્રાણજીવને નિશાળમાંથી શા માટે કાઢી મૂક્યો?

જવાબ—જે પોતાનું ભડું ચાલતા હોય તેમણે હંમેશાં હરિકાઈ કરવી પણ અદેખાઈ કરવી નહિ.

પાઠ ૨૫ મો.

સંન્યાસી=બ્રાહ્મણ સાધુ
 થએલો હોય તે.
 પ્રવાસે=મુસાફરીએ
 સંધ્યાકાળ=સાંજ
 નગર=શહેર.
 સરકારવાડો=રાજકુટુંબ
 બને રહેવાની જગા
 બ્યાધ=વાધ.
 ચર્મ=ચામડું
 બ્યાધચર્મ=વાધનું
 ચામડું.

આરામ=વિસામો

રાજવાડો=રાજ કુટુંબ
 બને રહેવાની જગા.
 બાન=સમજ; અકલ.
 માર્ગે=રસ્તે.
 બોચી=ગરદન.
 એકાએક=ઓચિંતો;
 એકદમ.
 ગરબડ=શોરબકોર
 સ્વામીજી=મુરખીજી
 મુકામ=વાસ; રહેઠાણ.

પરંતુ=તોપણ.

ધૈર્યપા=પરમેશ્વરની
 મહેરબાની
 સવાલ જવાબ=વાદ
 વિવાદ.
 સંબંધ=બાબત; વિષે
 અત્રે=અહીંઆં.
 સ્થિર=કાયમ; અચળ
 બેદ=તકાવત; ફેર; ફરક
 આસન=બેસણું
 રાતવાસો=રાત ગાળવી
 તે

સવાલ—સંન્યાસીએ ક્યાં મુકામ કર્યો ? સરકારવાડાને શું
 સમજ મુકામ કીધો ? સંન્યાસી રાજવાડાને ધર્મશાળા શા કારણથી
 ફેરવેલો હતો ?

સાર—આ દુનિયામાં આપણે મુસાફર જેવા છીએ.

પાઠ ૨૬ મો.

નગરચર્યા=શહેરમાં ફરી
 લોકોની હાલત
 તપાસવી તે.
 વેશે=પોશાકથી
 અચ્છે હો=સારા છો
 અમે=એ

તેરા ચહે=તાઈ ચાહે.

માર ડાલીઓ=મારી
 નાખતો.
 પાદરી=ખ્રિસ્તી ધર્મનો
 બોધ કરનાર
 ઉપદેશ=બોધ; શિખા-
 મણ.

બાપણ=બ્યાખ્યાન

પુરાણી=ધૈર્ય સંબંધી
 વાત વાંચનાર.
 કથા=ધૈર્ય સંબંધી
 વારતા.
 કૃલાયો=મગર થયો.
 વાણી=બોલ.

સ્થ=લહેજત; સ્વાદ	શીકા પડી ગયાં=ઝાંખા	જપત=કખજ
શ્રીતા=કથા સાંભળનાર	પડયાં; મોં ઉતરી	બંદેનવાજ=ગરીબ પર
લોક	ગયું; ઉદાસ થયાં	મહેરબાની રાખનાર
આંસુ ધારા વહે છે=	વતન=જગીર	તાબાંપતરાં=તામ્રપત્ર
રહે છે.	હક=માલકી; દાવો	પ્રસન્ન=ખૂશ
ભાવિક=શ્રદ્ધાળુ; આ-	દસ્તાવેજ=ખત; લખત	કાયમ કરી આપ્યું=અ-
સ્થાવાળાં	જગીર=ઇનામમાં મળે-	હાલ રાખ્યું; મંજુર
કોમળ=નાજીક	લી જમીન	કીધું; કબુલ રાખ્યું.

સવાલ—અકબર બાદશાહે નગરચર્યામાં શું શું જોયું? રાજ્યએ નગરચર્યા શા માટે જોવી જોઇએ? રાજ્યએ દેસાઇની જગીર શા માટે કબુલ રાખી? પુરાણી શાથી પુલાયો? પાછળથી પુરાણી ફિક્કો કેમ પડ્યો?

સાર—રાજ્યોએ-અમલદારોએ વેશ બદલી નગરચર્યા જોવી જોઇએ.

પાઠ ૨૮ મો.	ધણે રસ્તે=ધણે ઠેકાણે	પાઠ ૨૯ મો.
નિંદગી સુધી=મરતાં	બંદર=નદી કે દરીઆ	સોદાગર=વેપારી
સુધી	કિનારે આવેલું શહેર	લાગલુંજ=તરતજ
સોદો=માલ	કે જ્યાંથી ધણો માલ	તાલ=દાવ; લાગ
ભટકતો=રખડતો	આવ જ થતો હોય તે	જિજ્ઞાસો=અમાતો; વે-
ભાવ=કિંમત; મૂલ	રાન=જંગલ	હાતો.
રકઝક=તકરાર	પડપુછ=તપાસ	ગરાસીઓ=ઇનામી જ-
મજલ=મુસાફરી	મફત=વગર પૈસે	મીનવાળો રજપુત
હુરાન=દુઃખી	ટગાઈ=લટકાઇ	કરગરીને=કાઝાવાલા ક-

રીને; આજી કરીને	સિંધુ=દરીઓ; સમુદ્ર	અંતરમાં=મનમાં
પછડાયા=અફળાયા	સમાય=સમાવેશ થાય	જામે=ફેલાય; થાય
અતિશય=ધણાજ	પૂર્ણ=પુરું	જગદીશ=પરમેશ્વર
લોભે લક્ષણ જાય=લો-	નવ=નહિ	કરણા=મહેરબાની
ભ કરવાથી આખર	તૃપ્તિ=સંતોષ	ઘટતું=લાયક; યોગ્ય
જાય	તણી='ની' એ છટ્ટી	છતું=સીલકમાંનું
સરિતા=નદી	વિભક્તિનો પ્રત્યય છે.	પાસનું=પાસેનું
નીર=પાણી	આશ=આશા	ખોય છે=ગુમાવે છે

સમજૂતી—ઘણી નદીઓનું પાણી દરીઆમાં ભળે છે; તે પણ સમુદ્રનું પેટ ભરાતું નથી. તેમ લોભી માણસને પૈસો મળે છે તોપણ તે સંતોષ પામતો નથી. તેને પાંચ રૂપિયા મળે છે તો તે દસની ઉમેદ રાખે છે, જેને જે લાયક હોય તેને તે પરમેશ્વર મહેરબાની કરીને આપેલું હોય છે, તે છતાં પણ લોભી માણસ લોભમાં ને લોભમાં પોતાની પાસે સીલકમાં હોય છે તે પણ ગુમાવે છે.

સવાલ—લોભીઆને કાણુ ઓળખતું હતું? લોભ.આએ બીજા ગામથી માલ લાવવાનો દરોવ શા માટે કર્યો? નાણાંએર માટે એ ક્યાં ક્યાં ગયો અને શું શું જવાબ મળ્યા? લોભીઆ શાથી મરી ગયો?

સાર—ઘણો લોભ કરવો નહિ.

પાઠ ૩૦ માં.	રાજધાની=રાજાને રહે-	શૂરો=શૂરવીર; બહાદુર
પ્રતાપરાણો=મેવાડના	વાનું શહેર	શરણે=તાબે
રાજા	તળેટી=પહાડના મૂળ	ખેદ=દીલગીરી; અફસોસ
અસહ=જીની	આગળની જગા	કુળ=વંશ; ઓઝાદ

કન્યા=કુમારી છોકરી
 પ્રણુ=આધા; નિયમ
 પુરતાં=જોઈએ તેટલાં
 સાધન=સાહિત્ય
 આરંભી=શરૂ કરી
 પરાક્રમ=બહાદુરી
 સેના=લશ્કર; ફાજ
 તજવીજ=તપાસ
 છુપે છુપે=છાને છાને
 ઘૂરી પડતો=એકદમ
 હલ્લો કરતો
 ખૂટતાં=ઓછાં થતાં
 ગુફા=મખોડ
 ધારતી=શીકર

ટળવળતાં=ટળવળાટ
 કરતાં
 બાણુ=જમવા માટે
 પીરસેલી થાળી
 ધીરજ=સચ્ચરી; શાંતિ
 દુઃખની અંદર=દુઃખને
 વખતે; દુઃખમાં
 જાસુસ=ધુપી તપાસ
 રાખનાર; ખાતમીદાર
 ઠાઠ=ભપકો
 જાળવી=સાચવી
 દરજ્જા=ઓઢા
 લહાણુ=કંઈ વહેંચવું તે
 ધન્ય=શાંખાશ

અંચકાર=પુસ્તક બનાવનાર
 દોલત=પુંજી
 ખાનદાનની=ઉંચા કુળની
 તંગી=તંગાસ; ખોટ
 નિભાવ=ટકાવ
 ખાતરી=ભરસો
 સોગન=કસમ
 સ્વતંત્ર=ધુટો
 દેહ મૂક્યો=મરી ગયો
 દેશદાઝ=દેશ લાગણી;
 સ્વદેશાભિમાન

સવાલ—ઈ. સ. ૧૫૬૮ અને ૧૫૭૬માં શી ખીના ખતી ?
 ઉદેસીંગ ક્યાં રહેતો હતો ? ત્યાં તેને શું શું દુઃખ વેઠવું પડ્યું ? એ
 દુઃખો એણે શા માટે વેઠ્યાં ? ઉદેપુર કોણે વસાવ્યું ? પ્રતાપ ખીજે
 દેશ જવાનો શા માટે વિચાર કરતો હતો ? પ્રતાપને કોણે મદદ કરી
 અને શા માટે ? પ્રતાપને મદદ કર્યા પછી તેમણે શું કર્યું ? મરતી
 વખતે પ્રતાપનો જીવ કેમ અકળાતો હતો ? પ્રતાપને ક્યારે સંતોષ
 થયો ? બામાશાને શા માટે શાખાશી ઘટે છે ?

સાર—(૧) પોતાના કુળની આખર સાચવવા માટે ગમે
 તેટલું દુઃખ પડે તો પણ તે સહન કરવું; પણ આખર જન્મ દેવી નહિ.

પાઠ ૩૧ મો.	મુદત=વખત	ઉધું વળે=બગડે; ખરાબ થાય
નિયમસર=નિયમ પ્રમાણે	કાળજી=ખાંત; ચેટક ભંગ થાય=ટૂટે	વહેવાર=કામકાજ
વખતસર=વખત પ્રમાણે	ગેરહાજર=હાજર નહિ તે બહાનાં=ઓઠાં	ઘટરાજી=ગુસ્સો; કરડી નજર
ચઢતી=આબાદી	મુશ્કેલી=અડચણ	અમૂલ્ય=ધણોજ કીંમતી
આધાર=આશરો	અણુગમતી=નાપસંદ	વર્તવાની=ચાલવાની
ગોટાળો=ગરબડ	ખાખતો=વિષયો	અગત્ય=જરૂર
પ્રયત્ન=ધણી મહેનત	કીંમતી=અમૂલ્ય	કેળવણી લીધાથી=વિદ્યા
આરંભવું=શરૂ કરવું	નિયમિતપણે=મુકરર કરેલા નિયમ પ્રમાણે	ભણવાથી
ખસેલ=હરકત	આરામ=વિસામો	સરતાં=સોંધાં
ઠરાવેલા=તકી કરેલા	કોશીશ=યત્ન; મહેનત	અસુરા=મોડા
અમુક=ચોક્કસ		રાહ=વાટ
નડતર=અડચણ		

સવાલ—પોષણ તથા ચઢતીનો આધાર શાનાપર છે? કામ કરવાની કેટલી રીત છે અને તે કઈ કઈ? પહેલી રીતથી શું નુકસાન થાય? બીજી કામ ક્યારે શરૂ કરવું? વાચદા પ્રમાણે કામ પુરું કરવા માટે આપણે શું કરવું? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવાથી શો ફાયદો? નિયમ પ્રમાણે કામ કરવામાં શું કીંમતી ગણવું જોઈએ? આપણે નિશાળે મોડા જઈએ તેથી આપણા સિવાય બીજાને નુકસાન થાય ખરું? અને થાય તો તે શી રીતે? નાનપણમાં મોડું કરવાની ટેવ પડે તો મોટપણમાં શો ગેરલાભ થાય? નિયમ પ્રમાણે

વતવાની જરૂર શાથી જાણવામાં આવી ? શરમ બરેલું ક્યારે કહેવાય ?

સાર—નિયમસર અને વખતસર કામ કરવાની ટેવ પાડવી.

પાઠ ૩૨ મો.

માણ=જુના

સ્વર્ગવાસ=ચૈકુઠવાસ

સંતાન=છોકરાં

હયાત=જીવતાં

મમતી=પોતાની મરજી

પ્રમાણે ચાલનાર

પાઠશાળા=ઉંચું જ્ઞાન

આપનારી શાળા

પડે=પોતે

તરુણ=જુવાન

દાઝ=લાગણી; દયા

પરીક્ષા=તોલ

ઉત્તેજન=મદદ

નૌકાશાસ્ત્ર=વહાણ ચ-

લાવવાની કળા

રક્ષક=રક્ષણ કરનાર

સંપ્રદાય=ધર્મના માર્ગ;

પંથ.

મરદાની=પુરુષને શોભે

તેવી

અટકાવ=બાધ

છૂટ=રજા

પંથ=ધર્મનો માર્ગ

દેવલોક પામ્યા=સ્વર્ગ
ગયા.

પ્રાર્થના=માગણી

પ્રસિદ્ધ=ખ્યાતી

સલાહકાર=સલાહ

આપનાર

જગજાહેર=પ્રખ્યાત

સવાલ—હિંદના માણ શહેનશાહનું નામ શું ? એમનો જન્મ તથા સ્વર્ગવાસ ક્યારે થયો ? રાજમાતા એલેક્ઝાન્ડ્રાને ઓળખાવો. શહેનશાહ એડવર્ડના હાલમાં કેટલા કુંવર તથા કુંવરીઓ હયાત છે ? માણ શહેનશાહમાં કઈ કઈ ઉંચી શક્તિઓ હતી ? લશ્કરી સિપાઈના શા ધર્મ છે એ માણ શહેનશાહ કયા કારણથી જાણતા હતા ? મહારાજ એડવર્ડ શા તરીકે જગજાહેર છે ?

સાર—આપણી પાસ ધણી દોલત તથા જગીરો હોય તોપણ મોજમજ ને આળસમાં વખત ગુમાવવો નહિ.

પાઠ ૩૩ મો.

હીંગણો=ખટકા

વરવો=એડાળ; કદરવો

દોષ=ગુનો; વાંક

ખોડ=ખાંપણ; ખામી

આતુર=ઉમંગી

પ્રશ્ન=સવાલ

કાયર=હેરાન

મુખાંધ=એવકુશાધ

શખી=પતરાળ	મુગો=જેનાથી મોઢે	કૃતિ=કરેલું તે; કામ
અન્યાય=ગેરધનસાધ	બોલાય નહિ તે	રચના=અનાવટ
લંગડો=પગે ખોડવાળો	અવયવો=અંગો	સંપૂર્ણ=પુરેપુરું
ખાડો=જેની આંખની	ચલણુ=સત્તા	રૂપ=દેખાવ
કીકી ત્રાંસી હોય તે	ખોડખાંપણુ=એળ	

સચાલ—કેશવલાલને હસવું કેમ આવ્યું ? મોતીલાલે હસવા માટે ના કેમ કહી ? કેશવલાલને શું દાખલો બતાવ્યો ? મોતીલાલે શું કહ્યું ? કેશવલાલે પોતાની ખાતરી કરવા માટે કોને પૂછ્યું ? નિશાળમાં મહેતાજી પધારે ત્યારે કેવો વિવેક કરવો જોઈએ ? મહેતાજીના મનમાં એજ પ્રશ્ન વિષે આજે વિચાર શા કારણથી આવ્યો ? ખોડખાંપણુ કે બુદ્ધિની ખામી હોય તેની મસ્કરી શા માટે ન કરવી તે સમજવો. કઈ વાતમાં શરમાવું અને કઈ વાતમાં ન શરમાવું ?

સાર—શરીરની ખોડ અથવા બુદ્ધિની ખામી જોઈ કોઈની મસ્કરી કરવી નહિ, કારણકે એ પરમેશ્વરની મનક કર્યા જેવું છે.

પાઠ ૩૪ મો.	શૂળી=ફાંસી	નામીયા
વિનોદી=આનંદી	વિદાય કર્યા=પાછા	ખડકી=ગોદવી
મૂળ=અસલ; પહેલાં	કાઢ્યા	બંદેનવાળ=ગરીબપર
હાજર જવાબી=વિચાર	જહાંપનાહ=દુનિયાનું	મહેરખાની રાખનાર
કરી તરતજ જવાબ	રક્ષણુ કરનાર; પાદશાહ	એઅદબી=અવિવેક
આપે એવો.	નામદાર=પ્રખ્યાત;	સડક=દિગ; છક

સચાલ—અકબર પાદશાહ ક્યારે ગેરવાજખા હુકમ કરતો ? ખીરબલ તે હુકમ શી યુક્તિથી ફેરવાવતો ? પાદશાહે એક દિવસ શું હુકમ કાઢ્યો ? શા કારણથી ? ખીરબલ પાસે કોણ આવ્યા ? શૂળી

જોવા માટે પાદશાહને શા માટે તેડી ગયો? પાદશાહે કમ્મ કમ્મ ધાતુની શુણી જોઈ? તે જોઈ પાદશાહે શું પૂછ્યું? ખીરબલે શું જવાબ દીધો? અકબરે પોતાનો હુકમ શા માટે ફેરવ્યો?

સાર—દરેક માણસે સમયસચ્ચતા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ઉપ મા.

કાનડી=કાનડાના રહે-
વાસી

દક્ષિણી=દક્ષિણના રહે-
વાસી

ગુજરાતી=ગુજરાતના
રહેવાસી

કાઠિઆવાડી=કાઠિઆ-
વાડના રહેવાસી

કચ્છી=કચ્છ પ્રાંતના
રહેવાસી

શીઆ / મુસલમાની
સુન્ની / ધર્મના પંથ છે

ચહેરો=મોંનો સડકો;
શિકલ

પહેરવેશ=પોશાક

રીતરિવાજ=ધારો

અનુસરતા=મળતાં

વર્ણ=જાત

ચોટલી=શિખા

જુલફા=લટીઆ

સાફ=આખું; બધું

ચોરણો=પગે બેસતો

અને જાંઘેથી પહોળો
લેંધો

કંમર=કેડ

બેટ=કેડથી પગ સુધી

લટકતું લુગડું વીંટા-
ળવું તે

ધર્મર=લેંધો

ધાધરો=ફરતો ધેરવાળો

ચણીઆ

ઝોઢાણું=ઝોઢરીનું પહે
રવાનું લુગડું

લાજ કાઢે છે=માથાપર

ઝોઢેલો છેડો મોઢાપર

લાવે છે

સુરવાળ=પાટલુન

સદરો=દુંડી બાહેનું

મોડું પહેરણ

કસ્તી=પારસી લોકો

ગિનની વણેલી દોરી

કંમરપર બાંધે છે તે;

પારસીની જનોઇ

નાતબહાર=ખીજનાતમાં

રિવાજ=ધારો

હાથેયળે=વર કન્યાના

હાથે હાથ મેળવીને

ખાંડું=કન્યાને માંડવે

વરરાજ ન જતાં બે

ધારવાળી તરવાર મોક-

લવામાં આવે છે તે

વિધવા=જેનો ધણી મરી

ગયો હોય તે

હલકી વણો=નીચ જનો.

(કાળી, દુખળા વગેરે)

છટ=રજ્જ; પરવાનચી

છટ હોય છે=આધ

હોતો નથી

આધ=હરકત; અડચણ

શબ્દ=મુડકું

સગડી=ભસ્તુ; પારસીના

મુડકું મૂકવાનો કુવો

બોલી=ભાષા

રોટી=રોટલી

ભક્કર=રોટલી

ભાકર=રોટલી

માટી=માંસ

સવાલ—મુંબઈ ઇલાકામાં મુખ્ય વસ્તી કયા કયા લોકતી છે ? હિંદુઓના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય ? મુસલમાનના કેટલા ભાગ પાડી શકાય ? એ ભાગ શા ઉપરથી પડ્યા છે ? એ ત્રણે જાતો ઓળખવાની નિશાની આપો. એ ત્રણે જાતોના રિવાજ સમજાવો. ગુજરાતમાં કયા લોકો દારૂ પીએ છે તથા માંસ ખાય છે ? એ ત્રણે જાતનાં ઐરાં ઓળખવાની નિશાની આપો. બોલી વિષે કહેવત બોલો અને તેનો દાખલો આપો.

સાર—દેશ દેશના રીતરિવાજ તથા બોલી જુદી હોય છે.

પાઠ ૩૬ મો.

વિશ્વામિત્ર=ગાંધી રાજ-

ના પુત્ર; સપ્ત ઋષિ-

માંના એક

વસિષ્ઠ=રામચંદ્રના ગુરુ

જાણીતાં=પ્રખ્યાત

કુળગુરુ=રાજગોર; પુરો

મૃગયા=શિકાર [હિત]

આશ્રમ=મઠ

આવકાર=આદરમાન

વાનીનું=વસ્તુનું

કામધેનુ=મનમાં ધારેલી

વસ્તુ આપનાર ગાય

માંગણી=માંગું

ખળાત્કારે=જોર જીલ-

મથી

અગણિત=ધણાજ

વીર=યોદ્ધા

તપોબળ=તપ વડે જે

શક્તિ મળે છે તે

રાજબળ=રાજ વડે જે

શક્તિ મળે છે તે

વિસાત=ગણતરી

પદવી=ઓદ્દેહ

રાજપાટ=રાજગાદી

ભારે તપ=ધણી તપશ્ચર્યા

ભૂતથાપ=ભૂતાવો

ભંગ=નાશ

અભરિષિ=બ્રાહ્મણ ઋષિ

થયો હોય તે

રાજર્ષિ=રાજાએ માન્ય
કરેલા ઋષિ
નિર્મળ=ચોક્કમું
સિદ્ધિ=મેળવવાને મુકેશ્વર

એવી વસ્તુ છે કે શક્તિ-
એ આઠ પ્રકારની
ગણાય છે (અણિમા,
મહિમા, ગરિમા, લ-

બિમા; પ્રાપ્તિ, પ્રાપ્ત-
મ્ય, ઇશિત્વ, વશિત્વ)

સવાલ—વિશ્વામિત્ર કોણ હતા ? એ ઋષિ શી રીતે થયા ?
વિશ્વામિત્રને કંઈ પદવી મેળવવાની ઇચ્છા થઈ ? અને શા ઉપરથી ?
વિશ્વામિત્રની વાત કહો.

સાર—ધણી મહેનત કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે.
જેનામાં કોઈ અને માનની ઇચ્છા હોય છે તેનામાં સારા ગુણ
આવતા નથી.

પાઠ ૩૭ મો.

ખસેડવા=દૂર કરવા
વિદ્ધ=હરકત; અડચણ
કામ હાથ પર લે છે=કામ-
ની શરૂઆત કરે છે
કાયર=નાહિ મતવાન
અમર=મરે નહિ એવું;
પરવા=દરકાર (કાયમ)
આગ્રહ=મંડ્યા રહેવું;
ફરી ફરીને કરવું
હાર મારીશ=જીવનો
મારી નાખીશ
ફોંસ=યુરોપ ખંડની
પશ્ચિમમાં એક દેશ છે.

ઈન્જનેર=ખાંધકામ જા-
ણતાર; સંચાનો અ-
નુભવી.
સંયોગીભૂમિ=એ મોટા
જમીનના ભાગને સાં-
ધનારો જમીનનો
સાંકડો ભાગ
પાધરાં=સીધાં.
નહેર=નદીમાંથી પાણી
લઈ જવા માટે ખો-
દેલો ખાડો
ઝાતી=હિંમત
મહાભારત=ધણું કડણ
ખ્યાલ=વિચાર

ખેશક=નકી
સીધી=હાથસી નામે એક
જાતના લોક
તોડ=નિકાલ; ચુકાદો
ફેડયાં=દૂર કીધાં
તરીકે=ગણીને; માનીને
અગર=અથવા
ગુલામગીરી=જાપરજા-
સ્તીથી ગુલામ કરવા-
નો રિવાજ
સફળ થયો=પાર પડ્યો
એક સામટાં=એકદમ
ગુલામ=વેચાતો લીધેલો
ચાકર.

સવાલ—આયસો તથા હિંમતવાન કોને કહેવો ? કયા કયા માણસો હિંમતવાન થઈ ગયા અને તેમણે શું શું કામો કર્યા ? તેમને શું શું હરકતો નડી ? ગુલામો વેચવાનો ધંધો કોણે બંધ કરાવ્યો ? ગુલામગીરી કયા સતમાં બંધ થઈ ?

સાર—જે કામ આરંભવું તે પુરું થતાં મુઠ્ઠી છોડવું નહિ ને હિંમત હારવી નહિ.

પાઠ ૩૮ મો.

પટરાણી=રાગની મુખ્ય રાણી.
કાં=કેમ
પરોવાયું=લાગ્યું
ચાતક=એક જાતનું પક્ષી.
પ્રતિદિન=હંમેશાં
ખર=ગધેડો
ધુવડ=એક જાતનું પક્ષી
(એનો દેખાવ ઘણો કદરૂપો હોય છે એનાથી દિવસે દેખાતું નથી)
નિગર=પોતાનો
વાસ=રહેઠાણ (કામ નિગરવાસ=પોતાનો મુ-
હરાયો=હરાનનો; પાર-

કાનો
વતન=જમગીર
જતન=રક્ષણ
ગુજમાં=ગજવામાં
દી=દિવસ
ભે=ખીક; ભો.
આકળા=ગાભરા
શેતરજ=પુદ્ધિખળની રમત
દીનોનાથ=ગરીબનો પ્રણી; પરમેશ્વર
પટ=કકડો; દાવખેલ
લહાવો=ઓરીઓ
શૂર=શૂરાતન; બહાદુરી
પડશે તેવા દેવાશે=જેવું હુખ પડશે તેવો નેનો નિકાલ થશે.
ગુહ=યુદ્ધ; લડાઇ
હક=જીદ; આડાઇ

દાવો=લક.
રણવાસ=જનનાખાનું
રણસંગ્રામ=લડાઇ; જુદું
સિંહણ=સિંહની માદા
પાણી=ખળ; ખેર
ખાણ=તીર
ચો=દાવ
ભાગ્યે=જવલ્લે; કર્વાચત
કાચી=ઓઘી; થોડી
ખાલાને જોરેજર=ઘણીની
દુઃકૃષ્ટી
પલોટાવું=અનુભવ લેવો
વિધા=હુન્નર; કળા
ખાળો=અટકાવ
હારે=સાથે.
જશ=કીર્તિ; આખર.
કાળજ્ઞ દાટશે=પેટમાં ધારકો પડશે.
શમી=મટ્ટી; દૂર થઈ.

સવાલ—પ્રતાપસિંહ શા કારણથી ઉદાસ હતા ? કોને ચિતા
હોય અને કોને ના હોય ? એ વિષે કાશ્મા કવિઓ શું કહે છે ?
રાણી અને પ્રતાપસિંહ વચ્ચે શું શું વાદવિવાદ થયા ?

સાર—ધણિઆણીએ ધણીના હુકમને તાબે ચલું.

પાઠ ૪૦ મો.	કંચે ઊડવાના સાંચા=	પ્રતિબિંબ=કાચ કે પા-
છાટાએ=જરાપણ	બહુન	ણીમાં દેખાતી સામી
ઉદ્ધત=ગમે તેમ ચાલનાર	આતુરતા=ઈનેજરી	છત્રી
હજુરી=પાસે રહેનાર	હોજ=પાણીની મોટી	નગીર=કામના બદલા-
નોકર	ટાંકી	માં મળેલી જમીન

સવાલ—અક્ષત્યાજખામાં અક્ષત કેટલી હતી ? એની
અક્ષતની વાત કહો.

સાર—ઉપરીઓ અવિચારી હોય ત્યારે તાપ્પાના માણસોએ
સમયસૂચકતા વાપરી કામ કરવું.

પાઠ ૪૧ મો.	માંડીને=મોઢીને	ફેરા=આંટા; ચક્કર
મધરાત=વચલી રાત;	પથારી=ખિઝાનું	છાતીવાળા=હિંમતવાન
રાતના બાર વાગતાનો	રૂંધાઈ=ગુંગળાઈ	આણીશુદ્ધ=વગર ઇંજાએ
વખત.	તાળે વા=ચોકખી હવા	જેખમ=સંકટ
ફેરણી=ચોકી; ફેરી; રોન	નગૃતિ=માન; શુદ્ધિ	સૂંઢ=કપડાંની નળી
ધાંટા=ખૂમ	લાગ=ઢાવ; વગ	આંકરી=ખેંચીને પાડ-
ફડાફડ=ફડફડ	વાડાની ભીંત=વંડો	વાનું એજાર
બંબાવાળા=બંબો રા-	પાંધરોજ=તરતજ	ગોટાળો=હરકત
ખનાર	હડસેસો=ધકકો	ઓલવાઈ=મુઝાઈ
નીસરણી=સીડી	ધૂજતાં=કાંપતાં	

સવાલ—રાત્રે સિપાઈઓ કેમ ફરતા હતા ? તેઓના જોવામાં શું આવ્યું અને તેઓએ શું કર્યું ? સુધારના બાઈબિધે કેટલા કેટલાં માણસના જીવ બચાવ્યા અને શી રીતે ? કયા કયા માણસના જીવ બચાવ્યા ?

સાર—મિત્રને આફતની વખતે મદદ કરવી, એ આપણી ફરજ છે.

પાંઠ ૪૨ મો.

મૃગજળ=ઝાંઝવાનું પાણી
(ખરૂં પાણી નહિ પણ)
હવાના તપવાથી દેખા
તું પાણી)
કરડા=સખત
પાધર=સપાટ
પ્રદેશ=મોટો દેશ
વિચિત્ર=તરેહવાર

દેખાવ=ભાસ
આબેહુબ=મૂળને પુરે-
પુરે મળતો
બર ઉનાળામાં=ફાગણ
ચૈત્રમાં
ભાસ=દેખાવ
ખારાધોડા=એ વીરમ-
ગામની પાસે ગામ
છે. અહીં વરાગડું
મીઠું પાકે છે.

માહીતગાર=જાણીતા
મિનારા=ખુરજ
ધુમટ=અર્ધગોળ શિ-
ખરવાળું ઢાંકણ; છ-
ત્રીના ઉપલા ભાગ
જેવો દેખાવ
બોમીઓ=જાણીતો
ચકિત=સ્તબ્ધ; દિંગ
પ્રવાસી=મુસાફર

સવાલ—મૃગજળ તે શું ? તેથી લોકો કેમ જુલાય છે ? કયા લોકો મૃગજળને ઓળખી શકે છે ? મૃગજળને લીધે કેવા કેવા દેખાવ માલમ પડે છે ? મૃગજળ તથા એને લીધે જે દેખાવો દેખાય છે તેનું કારણ સમજાવો. મૃગજળ કયાં કયાં દેખાય છે અને કયારે દેખાય છે.

સાર—મૃગજળ એ ખરેખરૂં પાણી નથી. પણ હવાના તપ-
વાથી મેદાનમાં અથવા રેતીના રણમાં મૃગજળ દેખાય છે. આ
દુનિયા મૃગજળના જેવી છે. મૃગજળને લીધે ખરા દેખાવો ન
હોવા છતાં દેખાય છે તેમજ દુનિયા આપણને દેખાય છે.

પાઠ ૪૩ મો.	કર્પો.	કુખ=નાનો કુવે.
મહિમા=મોટાઈ	માથાથી પગ સુધી=	ડોકીયું=ડોકું.
ગુફા=અમોઘ	ધણીજ	ગર્જના=ગડગડાટ
કોહણું=ફાડી ખાનાર	ઝાળ=ગુસ્સો; ક્રોધ	ધ્રોસ=સામે અવાજ.
જનાવર	લાલચોળ=રાતા	બાથ બીડવી=સામા
સૂઝી આગ્યો=માલમ	નાત્રાયક=અદમાસ	થવું.
પડયો.	અઅધડી=હમણું ને	પાણી ભરે છે=દિસામ
આંતર્યો=થેર્યો; કઅજે	હમણું.	માં નથી; ઉતરતું છે.

સવાસ—દુર્દાંતસિંહ પોતાનું ગુજરાન શાથી ચલાવતો ? રોજ કેટલા પશુ મારતો હતો ? અથવા પશુઓએ મળી શું વિચાર કાઢ્યો ? કોહણાએ શું યુક્તિ વાપરી ?

સાર—(૧) બુદ્ધિ આગળ જોર કંઈ વિસાતમાં નથી. (૨) શેરને માથે સવાશેર હોય છે માટે અહંકાર કરવો નહિ.

પાઠ ૪૪ મો.	ળી જેની ને બીજી	દડદડ=પડપડ
નળ=સોઢા કે ચિનાઈ	શંકવાકારની હોય છે	સુધરાઈ ખાતું=મ્યુનિ-
માટીનાં ભુંગળાં.	છીગી=વાતુ કાપવાનું	સિપાજિદિ
જન્મારામાં=જિંદગીમાં	ધારવાળું લોહાનું	જંગી-ધણી મોટી
ઠેર ઠેર=કેકાણે કેકાણે.	ઓગ્ગર લાકડાં ફા-	સગવડ=જોગવાઈ.
ટાંકી=ડોળ	ડવાના કામમાં પશુ	વરાળ યત્ર=વરાળથી
જલ્દેજ=ભાગ્યેજ	આવે છે	ચાલતો સંચો
તીકમ=સખત જમીન	પેચ=આંટો	જોડાણુ=સંધાણુ
ખોદવાનું ઓગ્ગર.	સકાવો=કોક; ચકલી	આગ=લાહું
એની એકંવાર કોદા-	ટોટી=નળની ખોલી	જમાનો=જાંખો વખત
		ખોધ=માન; સમજ

સવાલ—શહેરમાં મીઠું પાણી નળ વાટે ક્યાંથી આવે છે ? એ ટાંકીઓ ઉંચી બાંધવાનું કારણ શું ? નળનું જોડાણ શી રીતે કરે છે તે સમજાવો. મીઠા પાણીના નળથી શો લાભ ? નદીના મુખ આગળ કુદા નહિ ગાળવાનું કારણ શું ?

સાર—પાણી વગેરે પ્રવાહી પદાર્થ જેટલી ઉંચાઈએથી આવે છે તેટલી ઉંચાઈએ ચઢી શકે છે. મતલબ કે પ્રવાહી પદાર્થોમાં સરખી સપાટીમાં રહેવાનો ગુણ છે.

પાઠ ૪૫ મો.	વિદાય થયા=ગયા	ઉકરડા=ઢાણ મૂત્ર વગેરે
તંદુરસ્તી=સુખાકારી;	મધુર=મધુર=જરા જરા	કોહવડાવવાની જગા
આરોગ્યતા.	શોખ=ધૃતિ; પ્રીતિ	જનજર=સંડાસ
સખળ=મજબુત	મુક્તાસો=સમાધાન	થાળું=મથાળું; કુવાના
બિમારી=રોગ; વ્યાધિ.	ખાટલે પડેલા=માંદા;	ઉપર છોખંધ ઢાળ
મરડો=પેટમાં દુઃખીને	બિમાર	પડતું બાંધેલું હોય
ઝાડો થવાનો રોગ	લાગણી=દાઝ; દયા	છે તે
સંધરણી=વારે વારે	ચાંપતા=તરતજ; લા-	ગંદકી=ગોજવાડ
ઝાડો થવાનો રોગ	ગલા	મરી=ઉતરી
અભાવ=અરચી; અ-	કાસળ=મૂળ; જડ	જંતુ=નાના જીવડાં
પ્રીતિ	ભર=ગીચ; ઘણી	કોઢ=ઢોર રાખવાની
		જગા

સવાલ—ગામમાં મરણનું પ્રમાણ વધ્યું ત્યારે કાણે કોની મારફત તપાસ કરાવી ? ગામના લોકો કયા કયા રોગથી પિડાતા હતા ? સાહેબે એ શાંચી જાણ્યું ? ગામમાં રોગનું મૂળ કારણ શું હતું ? સાહેબે રોગનું મૂળ કારણ જો પાણી તે બાબત શું શું હકીકત કહી ? પાણી સ્વચ્છ કરવાની કેટલી ને કંઈ કંઈ રીત છે ?

દૂધ સ્વચ્છ રાખવા માટે શું શું બલામણુ કરી ? પાણી તથા દૂધમાં હવા ચૂસવાનો ગુણ કે છે કે નહિ ? હોય તો દાખલો આપી સમજાવો.

સાર—સ્વચ્છ હવા, સ્વચ્છ પાણી તથા સ્વચ્છ ખોરાકનો ઉપયોગ કરવાથી રોગ થવાની ધાસ્તી રહેતી નથી, માટે ઉપરની ત્રણ બાબતોપર ખાસ કાળજી રાખવી.

પાઠ ૪૭ મો	વૈતરં=સખત મળુરી	નભીએ=ટકીએ
વર્તણુક=ચાલ ચલગત	મીઠું=મરચું ભનરવીને=	આવેશ=ક્રોધ; ગુસ્સો
પ્રમુખપદ=સભાના ઉ-	વાત વધારાને	અસર=લાગણી
પરીની જગા.	સુગંધ=સારી વાસ	ટટાર થયા=અસહ
હળુર=રૂબરૂ	દુર્ગંધ=તકારી વાસ	સ્થિતિમાં આવ્યા
રમ્પુ=મોઘુદ; હાજર	ધોર=ગિહામણી	આરોગ્ય=તંદુરસ્ત
પરવડતી=અનુકૂળ	ગાડાપણુ=ગાડાપણુ;	ગતમંદનત=શરીરની
આવતી	મુખાંધ	મહેનત
તસ્દી=મહેનત	પોપણુ=ગુજરાત	નિભાવ=ગુજરા.

સવાલ—હાથ, પગ, જીભ, દાંત, નાક, કાન એ દરેક શું શું કામ કરે છે તે કહો. પેટ શું કામ કરે છે તે કહો. મગજ શું કામ કરે છે ? બધા અવયવોએ કામ કરવું બંધ કરી શું તેથી શું પરિણામ આવ્યું ? આપણને એક ખીજની મદદની જરૂર છે તે દાખલો આપી સમજાવો. (જવાબ પાઠ છઠ્ઠો)

સાર—આ દુનિયાનો આધાર એક ખીજની મદદપર રહેલો છે.

પાઠ ૪૮ મો.	દહરોનો ભાગ	પર્વત ઉપર છે.
દેવવાડા=દેવળવાડા;	પ્રેમ=આસ્થા; શ્રદ્ધા	પાણિનાણા=કાઠિઆ-
આચુ પર્વત ઉપરના.	કુભારીઆ=આરાસુર	વાડમાં શેત્રુજ પર્વ-

ત પાસે શહેર છે.
ગીરનાર=કાઠિઆવાડમાં
મોટા પર્વત છે.
રળિઆમણું=સુંદર
જૈન=ત્રાવક
પરધર્મ=ખીજો ધર્મ
બાંધણી=બાંધકામ
નકશી=કાતરકામ;
કાતરણી
સુગમ=સહેલું; સુતર
માઘલિ=પોણા ગાઉ
વાહનો=ગાડી ઘોડા
વગેરે ખેસવાનાં સાધનો
છાવણી=વસ્કરનો મુકામ
રમણિય=સુંદર
આરસપહાણુ=સંગેમર-
મર; એક જાતનો
ચળકતો પથ્થર
અણુહીલવાડ=પાટણ; એ
સરસ્વતી નદીને કાંઠે

રાજધાનીનું શહેર
હતું એ વનરાજ
ચાવડાએ ઇ. સ.
૭૪૬ માં અણુહીલ
ભરવાડના નામથી
વસાવ્યું હતું.
શિખર=ટોચ
આદિનાથ=જૈન ધર્મ
સ્થાપનાર પહેલા
તીર્થ કર.
કામેલ=હોશિયાર.
કાતરણી=કાતરકામ;
નકશી
રોજ=એક દિવસનો
પગાર.
શાભા=દેખાવ
દેરાણી=દીયરની વહુ;
જેઠાણી=જેઠની વહુ;
વરના મોટાભાઈ-
ની વહુ

ધ્યાન ખેંચે=મોહ પ-
માડે; અભયખ કરે
ગભારો=દેવળના જે
ધુમટવાળા ભાગમાં
મૂર્તિ હોય છે તે
દેરાસર=દહેર
બારીક=ઝીણું
ખીમું=છાપ
સભા મંડપ=દહેરાની
અંદરનો આગસો
વિશાળ ભાગ
નેમિનાથ=જૈન ધર્મના
૨૨મા તીર્થકર
વિસ્મય=અભયખ;
નવાઈ
નિર્જીવ=જીવ વગરની
પ્રવીણ=હોશિયાર
રાણકપુર=એ રજપુત-
સ્તાનમાં છે

સવાલ—કયા લોકોને ધર્મપર આસ્થા ધણી છે ? કયા લોકો
ધર્મના કામમાં પુષ્કળ પૈસો ખર્ચે છે ? જૈન લોકોનાં જોવા લા-
યક દહેરાં કયાં છે ? આખું જેવું હોય તો શી રીતે જવાય ? રાણકપુર

ક્યાં છે ? વિમળશા, તેજપાળ, વસ્તુપાળને ઝાળખાવો. એમણે ક્યાં દહેરાં ખાંધ્યાં ? સરસ દહેરાં ક્યાં ક્યાં છે ? આદિનાથ અને નેમિનાથ કોણ ? કયું કોતરકામ બહુ વખાણવા લાયક છે ? જેઓએ એ દહેરાં જેવાં છે તેઓ આ દેશ માટે શું અભિપ્રાય આપે છે ?

સાર—ધર્મના કાર્યો કરવાં કે જેથી નામ અમર રહે.

પાઠ ૫૦ મો.	ધોડી મુદત માટે	કરવા વગેરે સંબંધી
પરાક્રમી=સમર્થ; જે-	ધીરેકું તે	જે વિદ્યા તે
રાવર; શૂરવીર	પુરાવો=સાખીતી	ડાંગ=ગડીમજાપુત
પરદુઃખભંજન=પારકાનું	ખનાવટી=ખોટા	લાકડી
દુઃખ કાપનાર	સ્તબ્ધ=દિંગ; ચકિત	ઉગામી=ઉથાપી
શોખી=મોજી	સામાત=ખર્ચ	પાંહે=પાસે
ઉદાર=મોટા મનનો	પ્રપંચ=તરકટ	નીયા=છં-સાફ
શ્લોક=છંદ; એ કે ચાર	શિરામણુ=નાસ્તો	ફાંડી=ફાંસી; શૂળી
ચરણની કવિતા	હાસ=થાકીને વિશ્રાંતિ	હાનિ=ખગાડ; નુકસાન
સ્મરણ શક્તિ=યાદદાસ્તી	સેતી વખત ખોત્ત છે તે	હાચે હાચું=ખરેખર્ચ
કમાણી=પેદાસ; રણતર	રાજવહીવટ=રાજકાર-	કારે=ક્યારે
મતલબ=સાર	ભાર	અમૃત ખરાખર=ગુણ-
વડવા=ખાપદાદા	વૈદકશાસ્ત્ર=રોગ પાર-	કારી
ઉઘીનું=વગર બ્યાજે	ખવા તેના ઓસડ	

સવાલ—ભોજરાગ કયા વંશના ? એ વિક્રમ પછી થયા કે પહેલાં ? એના વખતમાં ગુજરાતમાં કયો રાગ હતો ? ભોજરાગ શાને માટે પ્રખ્યાત થઈ ગયો ? ભોજરાગ વિષે શું કહેવામાં આવે છે ? એની સલાના પંડિતોએ શો પ્રપંચ કર્યો ? એ પંડિતોના માથાનો

કાણ મળ્યો ? તેણે શું કાધું ? રાગને તેને ઇચ્છું ધનામ
આપ્યું ? ભોજરાગ નગરચર્યા જેવા કેમ નીકળતો હતો ?
ભોજરાગ શાથી ખૂશ થયો ?

સાર—(૧) દરેક માણસે વિદ્વાનને માન આપવું. (૨)
ગરીબોના ઉપર દયા રાખવી.

પાઠ પર મો.	સાંચો	વાઢકાપનું=નસ્તરનું
તાણુ=નંગાસ	નર્યા=નિરોગી; રોગ	ગુણદોષ=ફાયદા ગેર-
ભિનાશ=ભેજ	વગરના	ફાયદા
પુરણી=પુરાણ	પહેલું સુખ તે જાને	ઔષધ=ઓસડ; દવા
કારીગર=કામ કરનાર	નર્યા=પહેલું સુખ તે	ખનીજ=ખાણુમાંથી
ધમણુ=વા ફુંકવાનો	જાને નિરોગી	ખોદી કાઢેલી

(જે પદાર્થ ભોંયમાંથી ખોદી કાઢવામાં આવે છે તે ખનીજ પદાર્થ
કહેવાય છે.)

ખજાનો=ખંડાર	ણસ	આગાહ=સુખી
સદ્ગહસ્થ=સારો મા-	તરીકે=માફક; પેટે	

સવાલ—ગામ વસાવવામાં કોની કોની જરૂર પડે ? ગામમાં
કોની ધણી જરૂર પડે ?

પાઠ પર મો.	લાગ=છોડવું તે	વાનો તથા વહાણુ
નામાંકિત=પ્રખ્યાત	ભયંકર=પળાય નહિ	હંકારવાનો ધંધો
હસ્તિનાપુર=એ દિલ્હી.	એવી; સખત	કરનાર
ની પાસે હતું	પ્રતિજ્ઞા=પાધા; પણુ	કાંતિ=ખુશસુરતી
પેઢી=ઓલાહ; વંશ	રૂપવાન=ખુશસુરત	પાંડવ=પાંડુ રાજાના
સ્વાર્થ=પોતાની મતલબ	માછી=માછલા પકડ-	છોકરા

ચોજનાગધા=સલવતી;	ગંભીર=ધણી ભારે	કોશ=વચન
વ્યાસની માતા	ભયાનક=પાળી ન શકાય	કૌરવ=કુરુરાજના કુળમાં
ઉત્કંઠા=આતુરતા	બ્રહ્મચારી=કુંવારા [તેવી.	ઉત્તમ થએલા;
માયું=ભાંગણી	રહેવાનું વ્રત પાળનાર	ધૃતરાષ્ટ્રના છોકરા

સવાલ—હસ્તિનાપુર ક્યાં હતું ? હસ્તિનાપુરમાં કોની ગાદી હતી ? શંતનુ રાજનું લગ્ન કોની સાથે થયું હતું ? તેને કેટલા છોકરા થયા હતા ? બધા જીવતા હતા ? સૌથી નાના છોકરાનું નામ શું ? પાછળથી તેનું શું નામ પાડ્યું ? અને શા કારણથી ? શંતનુ રાજ દિન પર દિન કેમ સુકાવા લાગ્યા ? બિજમ પિતાને માટે કેવી કેવી પ્રતિજ્ઞા લીધી ?

સાર—માઆપની મરજી સાચવવાને ગમે તેટલું દુઃખ પડે તે સહન કરવું.

પાઠ પડે મો.	જવાહીર.	મરણીઆ=મરવાની
સોમનાથ=પ્રભાસપાટણ	નટ=નાચ કરનાર	દરકાર વગરના
અફઘાનિસ્તાન=અફઘાન	નૃત્ય=નાચ	ખુનરેજ=કતલ
ન લોકોનો દેશ	ખ્યાતિ=કીર્તિ; નામના	નામના=ખ્યાતિ; કીર્તિ.
ગીજની=અફઘાનિસ્તાન	ખંડન કરવું=ભાંગવું	કચર=ધોર
નું મુખ્ય શહેર	પંજબ=પાંચ નદી વ-	વિસારે પડ્યાં=ભૂલી ગયા
ધરિદ્રામી=મુસલમાની	એનો મુલક	આઆ=હિંદુસ્તાનમાં
વેરાન=કિંગડમ	જમાવું=એકઠું કર્યું	જમના નદી પર
દ્રવ્ય=પૈસો	કૂચ કરી=મુકામ ઉઠાવ્યો	શહેર છે;
મંદિર=દેવળ	રણુ=રેતીનું મેદાન	ચાલુક્ય=ચાવડા
રતન=હીરા, મોતી, મા-	જંગી=નોપની આરી	અઘાપિ=આજ પણ
જોક વગેરે ધીમતી	તાકાત=અળ; જોર	પણુ=આધા

સવાજી—મહમદ ગીજની ક્યાંનો પાદશાહ ? તેણે હિંદપર
કટલી સ્વારી કરી ? સ્વારા કરવાનો મુખ્ય ધરાદો શું હતો ? સો-
મનાથ મહાદેવનું વણુનું કરો. મહમદ ક્યાં થઈ સોમનાથ આવ્યો ?
તેણે શું કીધું ? પૈસો ન લેતાં મહમુદે મૂર્તિ શા માટે ભાંગી ?
મૂર્તિના કકડા તથા કમાડનું શું કીધું ? સોમનાથનું દહેરું કયા
રાજાએ સમરાવ્યું ?

પાઠ પઢ મો.

સુરત=નાખી નદીને ડા-
બે કાંઠે આવેલું શહેર
પ્રસિદ્ધ=ખાણીનું
મુખ્ય=મોડું
ખુઃ=પોનાનો
નાખીયું=પ્રખ્યાત
ખાંડ=વડાણુ લંગારવાની
જગો
મજબાર કાઠિા=મદ્રાસ
ધક્કાકાનો પશ્ચિમ
કિનારો.
સત્તા=દુકુમત

જહાંગીર=અકબરનો
છોકરો
સત્કાર=આદરમં
કાફીલો=ટોળું
દહના=દિમત
અગ્નિનૌકા=ઝટ સળગી
કડે એવા પદાર્થ
ભરેલા હોય અને
દુશ્મનનાં વડાણુને
ભેરવીને સળગાવી
મૂકવાને આંકડીઓ
હોય એવું વડાણુ
ચિયનિ=હાલત

કોતરાર=ખોલી
કાઠી=માત્ર ભરવાની
મેડી વખાર
ગીજ=મૂળ; શરૂઆત
સર્વત્ર=બધેજે; બધે
મથક=મુખ્ય સ્થાન
વત્તદંડ=ડય; હોત્તાંડ
દેશના રહેવાસી.
શિરાછ=મરાઠી વંશનો
સ્થાપકાર
મંદુકની ગોળી=છરા
નિશાની=એધાણી
ગદતી કળા=આખાદી.
અરસામાં=દરમિયાનમાં

સવાજી—સુરત કઈ નદી પર છે ? એ શહેરમાં બધો રોજગાર
ચલાવવાને કઈ કઈ યુરોપી પ્રજા આવી હતી ? સુરતમાં કઈ પ્રજા
પહેલ વહેલી આવી હતી ? સુરતમાં અંગ્રેજોને કોણે હરકત કરી ?
શું હરકત કરી ? સુંદાળી આગળ કોને કોને કોની સાથે લડાઈ થઈ

હતી ? અંગ્રેજોને સુરતમાં કોઠી બાંધવાની રજા કોણે અપાવી ? કયા સનમાં અંગ્રેજોએ કોઠી બાંધી ? (ઈ. સ. ૧૬૧૬)

અંગ્રેજ સત્તાનું બીજ ક્યારથી રોપાયું ? અંગ્રેજોની કોઠી હાલ છે કે નહિ ? શિવાજીએ સુરત કયા સનમાં લૂટયું ? અંગ્રેજોએ પોતાનું મથક શા કારણથી ખસાવ્યું ? પછી ક્યાં કાઢ્યું ?

પાઠ ૫૬ મો.

સ્થાપન=મંડાણ
ટપાલખાનું=પોસ્ટ ખાનું
સવડ=સગવડ
પાકી ગોઠવણુ=યોગ્ય
બદોબસ
પત્તાં=કાઠો
પરમિટીયાં=ટિકિટવાળાં
કવર
એપીઓ=કાસદ
માનવાચક=માન આપ-
નારા
તીર્થંશપ=તીર્થના જેવા

પવિત્ર; એ શબ્દ વડી-
લના નામ સાથે વપ-
રાય છે
ચિરંજીવી=જાંબી મુદત
જીવનાર. છોકરાના
નામની પહેલાં વડીલ
આ શબ્દ વાપરે છે
રાજમાન રાજેશ્રી=જેને
રાજ તરફથી માન
અને પૈસા મળતા
હોય તે
સૌભાગ્યવતી=જેનો
ધણી જીવતો હોય તે;

પરણેલી સ્ત્રી
ગંગાસ્વરૂપ=એ શબ્દ
શિવરા સ્ત્રીના નામની
પહેલાં વપરાય છે
સરનામું=નામ ઠામ
પત્તાં=કેકાણું
સૂચના=ચેતવણી
કમવાર=એક પછી એક
કસમો=તાલુકાનું સૈથી
મોટું ગામ. જે ગામમાં
૫૦૦૦ કરતાં વધારે
માણસની વસ્તી હોય
તે કસમો કહેવાય
રવાને કરી=મોકલી

સચાલ—કાગળ સહીસલામત પહોંચવા માટે કંઈ છ સૂચના
ધ્યાનમાં રાખવી ?

પાઠ ૫૮ મો.

કૈસરેહિંદ=એ નામનો
ઇલકાબ

સતી=પતિવ્રત ધર્મ પાળ
નાર સ્ત્રી; પતિવ્રતા
સંભવ=આશા

સંપૂર્ણ=પુરેપુરી
આચરણુ=ચાલચલગત
અવસ્થા=હાલત

સલાહ=અનુમતિ;સંમતિ	વાળી; ભપકાવાળી	હસ્તક=તાબામાં
પ્રયાસ=મહેનત	સભ્યતા=સલુકાઈ	ઢંઢેરો=સરકારી નહેર-
નિષ્ઠા=ભાવ; આસ્થા	ધાયણ=જખમી	નામું
વિધવા=જોનો ધણી	પરગણુ=પરોપકારી	પદ=પદવી
મરી ગયો હોય એવી	બૂજ=કદર; પિછાણ	ખેદ=દીલગીરી
સ્ત્રી; રાંડેલી સ્ત્રી	ભાષા=બોલી	વિસ્તાર=ફેલાવો
યાદગીરી=નામના; કીર્તિ	મમતા=આહેના; માયા	પૂજ્યભાવથી=પવિત્ર
દબદબા ભરેલી=ઠાઠ	મુનશી=શિક્ષક	લાગણીથી

સવાલ—મહારાણી વિક્ટોરિયાએ ક્યાંથી ક્યાં સુધી કેટલાં વરસ રાજ્ય કર્યું ? મહારાણીનો જન્મ ક્યા સનમાં થયો હતો ? કેટલા વરસની ઉંમરે ક્યા સનમાં ગાદીએ બેઠાં હતાં ? એમના પિતા-જીનું નામ શું ? એમનું લગ્ન કોની જોડે થયું હતું ? મહારાણી ક્યા સનમાં વિધવા થયાં ? મહારાણી હિંદુસ્તાની ભાષા જાણતા હતા કે નહિ ? કંપની કનેથી કારભાર મહારાણીના હાથમાં ક્યા સનમાં આવ્યો ? ૧૮૮૭માં શું બનાવ બન્યો ? મહારાણીનું નામ હાલમાં શા માટે યાદ કરવામાં આવે છે ?

ચોથી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” જે આના.

ભાગ ૨.

પાઠ ૬૦ મો.	મૂળ સ્થાપનાર યદુ	દારકા=કાઠિઆવાડના
અરો.ક=ચંદ્રગુપ્તના	નામે રાજ્ય હતો તે	વાયવ્ય ખુણામાં થહેર
દીકરાનો દીકરો	ઉપરથી એ નામ	છે. એ હાલ ગાયકવાડ
જાદવ કુળ=એ કુળનો	પડયું છે	સરકારને નાણે છે

એમાં રણુકોડજીની	આશ્રય=મદદ; ઉત્તેજન	આશ્રય=મળાત્કાર; દયાણુ
મૂર્તિ છે	સ્તભો=થાંભજા	વૃત્તાંન=હકીકત
યુનાન દેશ=યુરોપ ખંડ-	મૂળાનસ્ત્રો=જે મુદ્દા કે	લાડી=વહુ
ની દક્ષિણમાં દેશ છે તે	સિદ્ધાંતોપર ધર્મ રચા-	લંકા=સિંહલદ્વીપ; હિંદુ-
ધ. સ. પૂ.=ઈસ્વી સન	યો હોય તે	સ્તાનની દક્ષિણમાં એટ
પૂર્વે અટલે ઇસ્વી સન	લિપિ=લખેલી ભાષા	છે તે
પહેલાં	મુખ્યત્વે=ધણું કરીને	સંગમ=નાની નદી મોટી
નિરાધાર=આધાર વગ-	હાંસા=હલ્યા; ખૂન	નદીનાં જે જગાએ મળે
રના; ગરીબ	શ્રમશો=સાધુઓ	છે તે જગો
દયાખાનાં=હોસ્પિતાલો	ઉડાકિ=ખર્ચાણુ	પૈત્ર=છોકરાનો છોકરો
ધોરી=સરીયામ	હિત=મનુ; કલ્યાણુ	પુરાણુ=હિંદુઓના એ
ચોતરા=ચતુરરા	મા=અકાદો ધર્મ માર્ગ	નામના જુના ગ્રંથો

સવાલ—બૌદ્ધધર્મને કયા રાજાએ આશ્રય આપ્યો હતો ?
 ચંદ્રગુપ્ત અને અશોક કયા વંશના ? તેમની રાજધાની ક્યાં હતી ?
 અશોકે પોતાની રૈયતના ભજાને માટે શું શું યોજના કરી ? ગીર-
 નારના લેખમાં શું લખેલું છે ? લંકાની લાડી ને ધોધાનો વર એ
 કહેવત શા ઉપરથી પડી ?

પાઠ ૬૧ મો.	નીડર=ગીએ નહિ એવે;	કરનાર
વંશજ્ઞે=વંશમાં જન્મેલા	લિંમતવાન	પટાવનો=રાજના મુખ્ય
ખંડેરો=ભાંગી પડેલી	વચની=મોક્ષેલું પાળનાર	સરદારો
ઈમારતો	ચાલુક્ય=સોલંકી	કતલ=કાપાકાપી
ગુર્જરરટ્ટ=ગુજરાત	ભાટ=એક માતના પાલ-	પડાવ=મુકામ
	ણુ; ખરા ખોટા વખાણુ	મરણીયા થઇ=માહોમ

કરી; ઝંપાવી	સૂચકતા વાપરીને	યાહોમ કરીને=મરણીઆ
ગર્ભવંતી=એ જીવવાળી;	નિર્ભય=ખીક વગર	થઇને
દહાડાવળી	રણુભૂમિ=લડાઈનીજગો;	ઝૂઝીને=જીરુસાથી લડીને
સમય વિચારીને=સમય	રણક્ષેત્ર	

સવાલ—અશોક પછી કેટલે વરસે મૈથ્ય વંશના રાજાઓની સત્તા ઊડી ? ત્યારપછી પરદેશી રાજાઓનો અમલ કેટલાં વરસ રહ્યો ? તેમાં કયા રાજાઓ બળવાન થયા ? ક્ષત્રપ પછી ગુજરાત કયા વંશના રાજાઓના હાથમાં આવ્યું ? ગુપ્ત વંશ પછી કયો વંશ થયો ? વલ્લભી વંશની રાજધાનીનું શહેર કયું અને તે ક્યાં હતું ? વલ્લભી વંશ કેટલા વરસ ચાલ્યો ? વલ્લભી વંશનો નાશ શી રીતે થયો ? વલ્લભી રાજાઓ જાતના કોણ હતા ? ગુજરાત નામ શા ઉપરથી પડ્યું ? વલ્લભી વંશ પછી કયા વંશનું રાજ થયું ? તેની રાજધાની કયા નગરમાં હતી ? ૬૯૬માં શો બનાવ બન્યો ? એ બનાવ બનવાનું કારણ શું ? ભુવડ અને જયશિખર વચ્ચેની લડાઈનું વર્ણન કરો. રૂપસુંદરી કોણ ? તેને જંગલમાં કોણ તેડી ગયું અને શા માટે ?

પાઠ દર મો.	ત્રેષ્ઠ=સૌથી સારો	સરસ્વતી નદીને કાંઠે છે
વનરાજ=જયશિખરનો	પુખ્ત ઉંમર=સમજણી	ત્રાસ=ડર; ધાક; કંટાળો
છોકરો	ઉંમર; અઢાર વરસની	જુનાગઢ=ગીરનાર પર્વ-
દેખરેખ=તપાસ	ઉંમર	તની પાસે શહેર છે.
મૂળરાજ=રાજાનો છોકરો	કદાવર=ઉંચો ને ભરાઉ	હાલ એમાં મુસ-
એ મૂળ નક્ષત્રમાં જ	શામજો=કાળો	લમાન રાજનું
ન્યો હતો	શ્રીસ્થળ=સિદ્ધપુર. એ	

રાજ્ય છે	ભાત=ધોળકા તથા	હજાર મહાદેવની મૂર્તિ
ખાલસા=ખપ્ત	ધંધુકા તાડુકાનો તથા	હતી તેથી એવું નામ
સતી થવું=ધણીના	કાઠિઆવાડનો કેટલોક	પાડ્યું હતું
મુડદા સાથે જીવતા	ભાગ	દંતકથા=મેઢાની ચાલતી
બળી મરવું તે	સહસ્રલિંગ તળાવ=એ	ખરી ખોટી વાત
આણુ=દુવાઈ	નામનું પાટણમાં	બાધ=હરકત
શૈવ=શિવનો	તળાવ હતું એનાપર	વૃત્તિ=ભાવ; ઇચ્છા

સવાલ—વનરાજ નામ શાથી પડ્યું ? વનરાજે પોતાના બાપનું રાજ્ય શી રીતે પાછું મેળવ્યું ? વનરાજે કયું શહેર વસાવ્યું ? એવું નામ પાડવાનું કારણ શું ? ચાવડા વંશનો છેલ્લો રાજા કોણ અને તેને કેટલા છોકરા હતા ? ચાવડા વંશ પછી કયો વંશ થયો ? એ વંશના પહેલા રાજાનું નામ શું ? એણે રાજ શી રીતે મેળવ્યું ? મૂળ-રાજ નામ શા પરથી પડ્યું ? એની મા, બાપ તથા દાદાનું નામ કહો. સોલંકી વંશ ક્યાંથી ક્યાંસુધી કેટલા વરસ ચાલ્યો ? સોલંકી વંશમાં કયો શ્રેષ્ઠ રાજા થયો ? સિદ્ધરાજના બાપનું તથા માનું નામ શું ? મીનળદેવીએ શું બંધાવ્યું અને ક્યાં તથા ક્યારે ? સિદ્ધરાજના શરીરનું વર્ણન કરો. બપ્પર કોણ ? સિદ્ધરાજે તેને શા માટે હરાવ્યો ?

જુનાગઢના રાજા સાથે લડાઈ થવાનું કારણ શું ? એ લડાઈ કેટલા વરસ ચાલી અને શું પરિણામ આવ્યું ? રાણકદેવીની ઓળખાણ આપો. યશોવર્મા ક્યાંનો રાજા તથા કયા વંશનો ? માળવાના રાજા સાથે કેટલા વરસ સુધી લડાઈ ચાલી એ તેનું પરિણામ શું આવ્યું ? સિદ્ધરાજે કયા કયા રાજાને હરાવ્યા અને કયા કયા મુલક ખાલસા કીધા ? સિદ્ધરાજ નિર્દય હતો એ તમે શા ઉપરથી કહો છો ?

રૂપમાળ ક્યાં છે તથા શું છે ? એ કાણે બધાંબુ તથા કાણે પુરું કરાવ્યું ? શ્રીસ્થળનું બીજું નામ શું અને એવું નામ પાડવાનું કારણ શું ? સિદ્ધરાજે ક્યાં ક્યાં બાંધકામો કરાવ્યાં ? સિદ્ધરાજ બહુલો હતો કે નહિ ? સિદ્ધરાજે કેટલા વરસ રાજ કર્યું ને કયા સનમાં મરી ગયો ? તમે શા ઉપરથી કહો છો કે અણુહીલવાડની ગાદીપર સિદ્ધરાજ જોવો રાજ થયો નથી ? એનો જન્મ કયા સનમાં અને ક્યાં થયો હતો ?

સાર—જર, જોર ને જમીન એ ત્રણે કજીઆનાં મૂળ છે. મતલબ તે એ ત્રણને માટેજ લડાઇઓ થાય છે.

પાઠ ૬૩ મા.

ઉમરાવ=અમીર

યોદ્ધા=લડવયો

અલાઉદ્દીન=ખીલજી

વશનો ખીજો બાદશાહ

પાટનગર=રાજનગર;

રાજધાની

બેગમ=બાદશાહ સ્ત્રી

બાગલાણુ=નાશકની

પાસે હુંગર છે

દીપી=શોભી; ખીલી

અધટિત=અયોગ્ય

આકૃત=દુઃખ

ઝપાઝપી=મારામારી

કાવ્ય=કવિતાનું પુસ્તક

દુરાચરણી=ખરાબ

ચાલનો

મવાલ—વાઘેલા વંશનો છેલ્લો રાજા કોણ ? કરણધેલા પાસેથી કાણે રાજ લીધું ને કયા સનમાં ? કરણની કદ રાણી ખુબસુરત હતી ? કૌલાદેવી કોની બેગમ થઈ ? કૌલાદેવીની છોકરીનું નામ શું ? તે કોની સાથે પરણી ? કરણનું મોત શી રીતે થયું ?

પાઠ ૬૪ મા.

ખંડ=હુલ્લડ; બળવા

લડવયા=યોદ્ધા

પશ્ચાત્તાપ=પસ્તાવો

અંતઃકરણુ=મન; દીલ

ધોર કર્મ=ઘાતકી કામ

વાટપાકુ=રસ્તો રોકી

લૂટનાર

કાસળ=મૂળ; જડ

સરહદ=સીમા; છેડો;

છેવટની હદ

વસુલાત=મહેસુલ

બેશ=સારી; ઉમદા	મમાન	ઝોરસ=મેળા
પ્રવાહ=વહેણ	વણકરો=વણનાર	ઘેર=પાપી
સુશોભિત=સારી શોભા	ઉમદા=સારી	

સવાલ—ગુજરાતનો કયો સુખો સ્વતંત્ર થઈ ગયો ? તેણે પોતાનું નામ શું રાખ્યું ? મુજફરશાહના પુત્રનું નામ શું ? વસુધાત ઉધરાવવાની રીત કોણે બાંધી ? અહમદશાહના વખતમાં પ્રજા સુખી હતી કે નહિ ? અહમદશાહે કયું શહેર વસાવ્યું ? તેને હાલ શું કહે છે ? હાથમતી શું છે ? તેનો પ્રવાહ શા માટે બદલ્યો ? શહેરની દોલત તથા આગાદી વધારવાને શું પ્રયત્ન કર્યો ? અહમદશાહનો અમલ ક્યાંથી ક્યાં સુધી હતો ? અહમદશાહની કબર ક્યાં છે ?

પાઠ ૬૫ મો.	વાર વખણાય છે.	શાળાઓ
મોઝલો=આનંદી	જગત ભૂશિર=જગત	મેટ=એ દારકાની પાસે
જામ=મુસલમાન રાજા	પોઈટ. એ દારકા	છે
ના વંશનું નામ છે.	પાસે છે	શ્રીમંતો=પૈસાદાર
બેગડો=એ ગઢ જીતનાર	ચાંચીઆ=દરીઆમાં લૂટ	ફરદોશ=આંખાવાડી
શીતુર=હુલ્લડ; ખંડ	કરનાર	અમરાઈ=આંખાવાડી
દાખ=કરખ	ખાત્રસા=જખત	દાઠ=મપકો; દખ્ખો
શિરોહી=ગુજરાતની	પ્રતાપ=કાર્તિક	વાજીવ=વાજા
ઉત્તરમાં છે ત્યાંની તર-	મુસાફરખાના=ધર્મ	ઉસ્તાદ=ગુરુ

સવાલ—મહમદશાહ ખીજે કોની સાથે પરણ્યો હતો ? બેગડો નામ શાથી પડ્યું ? કયા કયા બે ગઢ જીત્યા ? કેટલા વરસની ઉંમરે ગાદીએ બેઠો ? ગીરનારની પડોશમાં કયું શહેર વસાવ્યું ? કયા કયા રાજાઓને હરાવ્યા ? ૧૪૮૨માં શું બનાવ બન્યો ? દરીઆની

લડાઈમાં કોને કોને હરાવ્યા ? મહામદાવાદ કોણે વસાવ્યું ? ભમ-
રીઓ કુવો ક્યાં છે ? અહમદશાહને ક્યાં દાટયો છે ? મહુમદે લોકો-
પયોગી શું કામો કીધાં ? મુસલમાન પાદશાહોમાં સિદ્દરાજ જેવો
કયો પાદશાહ થયો ?

પાઠ ૬૬ મો.	ટકી શકાય=ટકર લઇ	વાડ સરકારની રાજ-
સર=તામે	શકાય	ધાનીનું શહેર છે
લગામ=સત્તા	ખંભાત=મહી નદીના	હવાલે=તામે
હસ્તક=તાઆમાં	મુખ આગળ શહેર	મગર=અહંકારી
વશ=તામે	છે. હાલ એમાં મુસલ-	આપવાન=પોતાને હાથે
અથાવી=પચાવી	માની રાજ છે	પોતાનો જીવ કાઢવો તે
કર=વેરો	ફતેહ=જીત	અંત=છેડો
હર=ભાવ	વડોદરા=વિશ્વામિત્રી	
બક્ષ્યા=બેટ કર્યા	નદીના કાંઠાપર ગાયક-	

સવાલ—મહમદ બેગડા પછી કયો પ્રખ્યાત પાદશાહ થઇ
ગયો ? તેણે શું કીધું ? બહાદુરશાહ કયા બે જગરા શત્રુને જીતી
શક્યો નહિ ? ઇતિમાદખાન કોણ અને તેણે શું કીધું ? ગુજરાતનો
છેલ્લો મુસલમાન પાદશાહ કોણ ? તેની પાસેથી ગુજરાત કોણે જીત્યું ?

પાઠ ૬૭ મો.	ધર	ગંજ=ધાસનો ઢગલો
અ.ખુ=ગુજરાતની ઉત્ત-	વાદળાં=આસનાં	ભિજ=ભિનાઈ; ભિનું
રમાં પર્યંત છે	નાળયું=નળી	થઇ
ધટા=ભરાવ	ધુમસ=ધુમાડા જેવી	અંધાઇ જાય છે=ઠરી
અમકારા=ઝમકારા	વરાળ. એને એસ કે	જાય છે
કુંપકું=તાડછાતું નાતું	દવ પણ કહે છે	કરા=આકાશમાંથી પાણી

ના બધાએલા કાંકરા	ઝાકળ=કંડીના જોરથી	પાણી થવું તે; એવું
પડે છે તે	હવામાંની વરાળનું	હાર

સવાલ—વરાળ, વાદળાં, ધુમસ, ઝાકળ અને વરસાદ એટલે શું તે સમજાવો. આપ્યું ક્યાં છે ? સવારે ધુમાડા જેવું શું દેખાય છે ? ધુમસ અને ધુમાડામાં ફેર શું ? પાણીની વરાળ થી રીતે થાય છે તે પ્રયોગ કરી બતાવો. વરાળ કેટલી રીતે થઈ શકે છે ? પાણીવાળી જગા ગણાવો. વાદળાં શેનાં અને છે ?

પાઠ ૬૮ મો.	વાનું લુગડું	સ્ટીમર
ભેગા થએલા=મળી ગ- એલા	સપાટી=હરકોઈ પદા- ર્થના ઉપલોભાગ	ફેરો=આટો; ચક્કર
સફ=વહાણના કુવા સાથે	આગખોટ=વરાળથી	આરખાર=એક છેડાથી
બાંધેલું પવન બદા-	ચાલતું મોડું વહાણ;	બીજા છેડા સુધી

સવાલ—પૃથ્વીનો આકાર કેવો છે ? પૃથ્વી ગોળ છે તેનાં કારણ ગણાવો. પૃથ્વીના ફરવાથી શું થાય છે ? પૃથ્વી ફરે છે કે સુરજ તે પ્રયોગથી સાબીત કરી બતાવો. પૃથ્વીનો એક ફેર કેટલા વખતમાં પુરો થાય છે ? પૃથ્વી જે ધરીપર ફરે છે તે ધરી કેટલા મૈલની હોવી જોઈએ ? પૃથ્વીને ખરેખરી ધરી છે ? આપણી આંખે સુરજ ફરતો દેખાય છે તેનું કારણ શું ? છોકરાઓ ગોળાકાર માં ફરે છે ત્યારે ધરો ફરે છે કે છોકરાઓ ફરે છે ?

પાઠ ૬૯ મો.	સ્થિતિ=હાલત	વાર્ષિક=વરસાની
અંતરે=છેટે	ગતિ=બળ	
ચોક્કસ=ચુકરર	જોત=સળગતો કાકડો	

સવાલ—હહાડો ને રાત કોના ફરવાથી થાય છે ? પૃથ્વી

કઈ દિશામાંથી કઈ દિશામાં ફરે છે ? દહાડો ને રાત સરખા
થવાનું કારણ શું ? વરસમાં કેટલા દિવસ દહાડો ને રાત સરખા
હોય છે ? અને તે દિવસ તે કયાં ?

પાઠ ૯૦ મો.

અગાશી=ધામુ
કરાંડી=કપાસ, તુવેર
વગેરેના સુકા છોડ
ખુપરાં=સુકાં ફુંદાં
કાઢાં=નીક
કાંમ=પાણી જવાનો
માર્ગ; નીક
ટેટી=ખડખુચ
ખરીફ=ચોમાસામાં
વચાતાં ધાન્ય
વાવણી=રોપણી
કરવી દે છે=રાંપડી
ફેરવે છે.
નીંદી=કબેડી
હેલી=ચાલુ વરસાદ
વળે છે=થાય છે
માફકસર=જોધનો
તીડ=ખેતરને નુકસાન
કરનાર તપખિરીઆ

રંગનું જીવડું.
ધમાત્ર=ભીડ; ધાંધલ
રવિપાક=શિયાળુ પાક
કડમ=જીવારના સુકા
સાંઠા
સરકારનારાના=મહે-
સુલના
ખરે=ભોંયપર પડે
ધરે=ચોળે
તખોળ=પાન
ધરે=પહેરે; ઓઠે
શાત્ર=જીનનું કિમતી
લુગડું
ફાટે=ચીરા પડે
ઘટે=ગોઠો થાય
ભલી ભાત=સારી રીતે
જળ કિંડાં જાય=પાણી
મુકાબને ઓછું થાય
પામે=મળે; આવે

ગુણવાન=દાયદાવાળા;
ગુણકારી
હોજ=પાણીની ટાંકી
લાગ=ત્રાગે
ચંદન=સુખડ, કેસર
વગેરેને ધસીને લચકા
જેવું બનાવે છે તે
મીઠા=મધુર
વણતોલ=ધણોજ
ખાસું=મખનું
ડૂખાડૂખ=ડૂખી ગએલી
ઉચારે=મોલે
મહાર=રાગનું નામ છે
ખેતીકાર=ખેડૂત
ચંપેલી } એક જાત-
જીંઘ } નાં સફેદ
જાય } ફૂલ
ચંપા=પીપા રંગનું
સુગંધીદાર ફૂલ
ભનાં=સારાં
ફુલાય=મોટા થાય;

ખાંસે
ખાટ=ખાટ

ચાખડીઓ=પાવડીઓ | ખાટ=ખાટલા
હિંચોળા=હીંચકા

સવાલ—ઉનાળામાં ખેડુતો શું શું કામ કરે છે ? ઉનાળામાં ગામડાના લોકો શહેરમાં શું લાવે છે ? ચોમાસામાં ખેડુતો શું કામ કરે છે ? ખેડુતને મહેનતનું ફળ ક્યારે મળે છે અને ક્યારે મળતું નથી ? શિયાળામાં શું કામ કરે છે ? શિયાળામાં શું શું વેચવા આવે છે ?

કવિતાની સમજૂતી.

શિયાળામાં ઠંડો પવન વાય છે. પાંદડાં ખરી પડે છે અને ધઉં પાકે છે, ગોળ થાય છે, કપાસ અને કટોળ પાકે છે લોકો શરીરે તેલ ચોળે છે, અને પાન ખાય છે, (૧) શરીરે ડગલા પહેરે છે, સાલ ઓઢે, ગરીબ માણસના પગ અને ગાલ ફાટી જાય છે. શિયાળામાં દહાડો નાનો થાય છે અને રાત મોટી થાય છે અને શરીરમાં સારી રીતે (સારો ખોરાક ખાવાથી) જોર આવે છે. (૨) ઉનાળામાં પાણી ઉંડા જતાં રહે છે (ઓછા થાય છે.) નદી અને સરોવરનાં પાણી પણ ઓછાં થાય છે, સઘળી વનસ્પતિને નવાં પાંદડાં આવે છે, અને સારા ગુણવાળાં કેસુડાંનાં ફૂલ પણ થાય છે. (૩) ઉનાળામાં પાણીના કુંડ, ધુવારા ને બાગ સારા લાગે છે. ચંદન અને વીંજણા વહાલા લાગે છે, કારણ કે તેથી ઠંડક મળે છે, કોયલ મંદુર શબ્દ બોલે છે. અને તાપ ધણેજ પડે છે. (૪) વરસાદની ઝડપુ ધણી મળની લાગે છે, દુનિયા પાણીમાં ડુબેલી દેખાય છે મતલબ કે બધેજ પાણી પાણી થઈ રહે છે. લોકો મંદાર રાગ ગાય છે ને ખેડુતો ખેતરમાં વાવણી કરે છે. (૫) ચંપા, ચંપેલી, જીંઘ, જાય અને ગુલાબનાં ફૂલ

સારાં ખીણે છે. ચોમાસામાં સુખને માટે છત્રી, પાવડી હીચકા ને ખાટલા હોય છે. (૬)

પાઠ ૭૨ મો.

સલામતી=હથિયાર ન-
માવી સલામ આપવી તે
અધિકાર=ઓદ્દો; સત્તા
ઉપરી=અમલદાર; અ-
ધિકારી.
કમિશનર=પ્રાંતનો મુ-
ખ્ય અધિકારી.
ગવર્નર=ઇલાકાનો મુખ્ય
અધિકારી
માહીતી=સમજ
રેલ=પૂર
સિંધુ=સિંધ પ્રાંતમાં
મોટામાં મોટી નદી
છે તે
બેજવાળી=શરદીવાળી

નાશક અને ત્રંચક=
નાશક જિલ્લામાં ગોદા-
વરીના મૂળ આગળ એ
શહેર છે.
જળધોધ=પાણીનું જો-
સબંધ ઉપરથી પડ-
વું તે
રોગિષ્ટ=રોગવાળી
વિભાગ=ભાગના ભાગ
દેશીરાજ્ય=દેશી રાજનો
મુલક
મહામજેશ્વર=મુંબઈ
ઇલાકામાં હવા ખા-
વાનું ઠેકાણું છે.
પુના=પુના જિલ્લામાં
મુળામુઠા નદીપર શ-

હેર છે. (એમાં પેશવાની
રાજધાની હતી પુના-
ના પાન વખણાય
છે.)
મંડપ=સભા
કાયદા=કાનુન; ધારા
મંત્રી=પ્રધાન; વજીર
મોટી અદાલત=હાઈ-
કોર્ટ.
ન્યાયાધીશો=દંતસાધ
કરનાર અમલદારો;
જડગ્ને.
ડિરેક્ટર=ઇલાકાનો કેળ-
વણી ખાતાનો વડો
આધિકારી
મેગક=નક્કી

સવાલ—મુંબઈ ઇલાકાના કેટલા ભાગ કરેલા છે અને તે કયા
કયા ? એ દરેક ભાગના ઉપરીને શું કહે છે ? એ ચાર ભાગ સિવાય
ખીજો કયો જુદો વિભાગ છે ? તેના ઉપરીને શું કહે છે ? જુજરાત કયા
વિભાગમાં આવ્યો ? મુંબઈ ઇલાકામાં કયાં કયાં મોટાં દેશી રાજ્ય છે ?
સૌથી મોટું કયું દેશી રાજ્ય છે ? ઇલાકાનો ઉપરી કાણ ? તેની નીમણૂક

કોણ કરે છે તથા તે કેટલા વરસ સુધી એ ઓદ્યાપર રહે છે? ગવનર સાહેબ શિયાળામાં, ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં ક્યાં રહે છે? મુંબઈ ઇલાકાની રાજધાનીનું શહેર કયું? ગવર્નરને મદદ કરવાને કેટલા મંડળ છે અને તે દરેક મંડળનું નામ શું? કયું મંડળ મુંબઈ સરકારના નામથી ઓળખાય છે? કારભારી મંડળમાં કેટલા કારભારીઓ હોય છે? એ કારભારી મંડળના હાથ નીચે કેટલા પ્રધાનો હોય છે? ન્યાયખાતાનો વહીવટ કોણ ચલાવે છે? ડિરેક્ટર એટલે શું? ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં ખાતાં હોય છે? અને દરેક ખાતાના ઉપરી અમલદારને શું કહે છે? તેઓ કોના તાબામાં હોય છે? મુંબઈ ઇલાકામાં કેટલા પ્રાંત છે અને તે કયા કયા?

પાઠ ૭૨ મો.
હાથ આવ્યો=તાબામાં આવ્યો

ઉતાર=મુસાફર

ફાંટા=શાખા

મીસો=કાપડ વણવાનાં કારખાનાં

કારખાનાં=કામ કરવાની મોટી જગો

ગીરડી=ભીડ

લક્ષાધિપતિ=લાખો રૂપીઆના ધણી

મિનારા=પુરજ; ટાવર

વૈભવ=સુખનાં સાધન
થાનક=સ્થાન; ઠેકાણું
ત્રિકોણાકાર=ત્રણ ખુણાનો ઘાટ

ખાડ=વહાણ; આગખોટ
લંગારવાની જગા;

બંદર

કરોડપતિ=કરોડ રૂપીઆના ધણી

દાણુ=જકાત

વણાટ=વણવાનું કામ

તાર=તાંતણા

ત્રણ તાર=સુતરાઉ; રેશ-

મી ને કસખી વણાટ

ખોડાં=લંગડાં; અશક્ત

પાંજરાપોળ=અશક્ત

દોરોને રાખવાની જગા

સહિત=સાથે

દેવસ્થાન=દહેરૂં

છાવણી=લશ્કરને રહે-

વાનો મુકામ

ગોરૂં લશ્કર=સોલગરે-

નું લશ્કર

રોગન=કબર

કોલેજ=પાઠશાળા; ઉંચું

જ્ઞાન આપવાની મોટી

નિશાળ | જામ ગણતાં જમીનનું | ક્ષેત્રફળ
વિસ્તાર=લંબાઈ પહો. | જે માપ આવે તે;

સવાલ—મુંબાઈ ખેટ અંગ્રેજ સરકારને ક્યારે અને કેવી રીતે મળ્યો ? અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછીથી શું સુધારા થયા ? મુંબઈનું વર્ણન કરો. મુંબઈ નામ પડવાનું કારણ તથા એનો અર્થ કહો. મુંબઈનો આકાર કેવો છે ? એનો વિસ્તાર કેટલો છે ? કેટલા માણસની હાલ વસ્તી છે ? મુંબાઈ ઇલાકામાં પહેલા નંબરનું બંદર કયું ? હિંદુસ્તાનમાં વેપાર રાજગારની વ્યાપ્તમાં કયું શહેર ચઢિઆતું છે ? મુંબાઈ ઇલાકામાં બીજા નંબરનું શહેર કયું ? મુંબાઈ ઇલાકાનાં મોટાં શહેરોનાં નામ કહો. અમદાવાદ કોણે વસાવ્યું અને કયા સનમાં ? અમદાવાદની પડતી શા કારણથી કમ હતી ? ચઢતી ક્યારથી થઈ ? અમદાવાદ અસલાથી શાને માટે પ્રખ્યાત છે ? અમદાવાદને માટે શું કહેવાય છે ? અમદાવાદ શહેરમાં જોવા લાયક જગાઓ કઈ કઈ છે ? અમદાવાદ કઈ નદીને કાંઠે છે ? અમદાવાદનું શું વખણાય છે ?

પાઠ ૭૩ મો.	ખાતને મળે છે)	પોરબંદર=સુદામાપુરી
જંબુસર=ભરચ જિલ્લા-	ઝેમેઝેમ=ઝેમેઝેમા	(એ કાઠિયાવાડમાં
માં કર્યો છે	પોલી=માલ લાદેલો ખજા	છે)
રેલવે=લોહાની સડકનો	વણ્જર=પોલીનું ટોળું	તીરમગામ=અમદાવાદ
રસ્તો	પેઈ=મહારાષ્ટ્રમાં દેશી	જિલ્લામાં શહેર છે
ઢાઢર=નદી છે (રેવાકાં-	રાજ્ય છે (અહીંની	(અહીંઆ મુનસર
ઢાના કુંગરમાંથી ની-	પાઘડી વખણાય છે)	તળાવ જોવા લાયક
કળી ખંભાતના અ-	પંજે=સપાટો	છે.)

ડીસ=એ પાલણપુર	રસ્તો	નગરપારકર=સિંધની
એજસિમાં શહેર છે	કાફલો=જયો; ટોળું	દક્ષિણમાં થરપારકર
વેપારી માર્ગ=માત્ર લઈ	થરાદ=પાલણપુર એજ-	જિલ્લાનો તાલુકો છે
જવા લાવવાનો	નિસમાં છે	

સવાલ—જંમુસરથી પાલેજ શી રીતે જવાય ? પાલેજથી સુરત શી રીતે જવાય ? વચ્ચે ક્યાં ક્યાં સ્ટેશનો આવે ? સુરતથી પૂર્વ તરફ કઈ રેલ્વે જાય છે ? અો તે ક્યાં સુધી જાય છે ? સુરતથી મુંબાઈ જવું હોય તો કઈ રેલ્વેમાં ખેસવું પડે ? રસ્તે ક્યાં ક્યાં સ્ટેશનો આવે ? સુરતથી નાશિક કટકે રસ્તો ની શકાય ? આગાડીમાં જવાનું સાઈ કે પગ રસ્તે જવાનું સાઈ ? પગ રસ્તે જતાં શું શું હરકતો પડી ? મુંબાઈથી દ્વારકા શી રીતે જવાય ? દ્વારકાથી પોરબંદર કેટલી રીતે જઈ શકાય ? પોરબંદરનું બ્રીજનું નામ શું ? પોરબંદરથી જંમુસર તેઓ કયે રસ્તે આવ્યા હશે ? આગાડી અને આગમોટ નહોતાં ત્યારે ગુજરાતનો વેપાર સિંધ સાથે કેવી રીતે ચાલતો ?

પાઠ ૭૪ મા.	મોટા રાગને રૂપીઆ	આખાદ=ચઢિઆતું
જૂજ=ધોડી	આપવા તે	ખેનમુન=જેનો જોડો
સદી=સૈફો	સ્વતંત્રપણું=આપ	નહિ હોય તેવી; ઉત્તમ
તુવાર=રજપુતની એક	અખલારી	શ્રેષ્ઠ=ઉત્તમ
જા	રગારી=રંગવાનું કામ	ધેરાવો=ફરતો ધેર
ચોહાણ=રજપુતોની	સરહદ=સીમાડો; છેવ-	પુરખે=મિનારા
એક જાત	ટની હદ	ટકી રહી છે=કાયમ છે
ખંડણી=નાના રાગએ	ધાક=કરપ; દાખ	

સવાલ—ચાંપાનેર શું છે તથા ક્યાં છે ? હાલમાં ત્યાં ક્યા લોકોની વસ્તી છે ? ચાંપાનેર કાણે ક્યા સૈકામાં તથા કોના વખતમાં વસાવ્યું ? ૧૧ મા સૈકામાં કોનું રાજ હતું ? ઇ. સ. ૧૪૧૮-૧૪૫૦ ૧૪૮૪ માં શું બનાવ બન્યા ? ચાંપાનેર મહમદ બેગડાએ ક્યા સનમાં જીત્યું ? ૧૮૦૩માં શું બનાવ બન્યો ? ચાંપાનેર અંગ્રેજના હાથમાં આવ્યા પછી આબાદ કેમ થઈ શક્યું નહિ ? ચાંપાનેરમાં જોવા લાયક શું છે ? ચાંપાનેરના કિલ્લાનું બ્યાન કરો. પાવાગઢપર કોનું દહેરું છે ? પાવાગઢને લોકો શું કહે છે અને એમ કહેવાનું કારણ શું ?

ચોથી ચોપડીનો “ ડિક્ટેશન શિક્ષક. ” બે આના.

ત્રીજા ભાગના અર્થ.

પાઠ ૬૫ મા.	સ્થિતિ=દાલત	ખંખેરીએ=રાખ રૂ
ગરમી=ગરમ વસ્તુને	છલાછલ=છેક માથા	કરીએ
અડકવાથી જે લાગણી	સુધી	સંકોરીએ=ખરાબર
પેદા થાય છે તે	ઉપસીને=પુલીને	ગોડવીએ
અપકો=ડામ	ધન=નક્કર	પ્રસરી=ફેલાઈ
ઝંઝેલા=ફેલા	પ્રવાહી=રેલો ચાલે	પાટોપાટ=એક છેડાથી
વળન=તોલ	એવું	બીજા છેડા સુધી
		કૂદે=કદ વધે

સવાલ—ગરમી એ શું છે તે સમજાવો. ગરમી ફેટલી જાતની છે ? ગરમીથી પદાર્થનું વળન કેમ વધતું નથી ? પદાર્થને ગરમી આપવાથી શી બાબતમાં ફેરફાર થાય છે ? અને તે ફેર થવાનું કારણ શું તે પ્રયોગથી બતાવો. ધન અને પ્રવાહી પદાર્થને ગરમી

આપવાથી તેમની સ્થિતિમાં શું ફેરફાર થાય છે ? ગરમી શેમાં જલદી પસરી જાય છે ?

પાઠ ૬૬ મો.	સ્વરૂપ=પોતાનું રૂપ;	શાલદુપટ્ટા=શાલ વગેરે
સકોઆય=કદ નાનું થાય	ખરૂં રૂપ	હુંકાળું=સહેજ ગરમ
વાટ=પૈડાપરનો ગોળ	શંકા=વહેમ; ગુંચવણ	મુકાબલો=સરખામણી;
લોહાનો પાટો	ભરેલો વિચાર	બરોબરી
સજ્જડ=મજબુત	ડોળી=ઝોળી	
ઢાંકણ=ઢાંકણું	કસો=કેસો	

સવાલ—ઠંડી એ શું છે તે સમજવો. ઠંડીથી પદાર્થની સ્થિતિમાં ફેરફાર થાય છે તે પ્રયોગથી સાબીત કરો. પ્રવાહી અને વાયુ-રૂપી પદાર્થોને ઠંડીની શી અસર થાય છે ? પર્વત ઉપરથી ઉતરનારને ગરમી અને ચઢનારને ઠંડી લાગવાનું કારણ શું ? હુંકાળા પાણીને એક વખત આપણે ગરમ અને બીજી વખત ઠંડું શા માટે કહીએ છીએ ? તેનું કારણ પ્રયોગથી સાબીત કરી જનાવો.

પાઠ ૬૭ મો.	થૂ થૂ=થુંક થુંક	રામાં દેખાતો નથી
કોગળો=મેંમાં પાણી	ખનાવડી=ખનાવેલા	મેટા માણસમાં દેખાય છે)
ભરી હવાથીને કાઢી	ગોરમડી=ગોરાડું માટી	
નાખવું તે	અંધકર=આંધો કરનાર	અવાળું=દાંતના પીડિયાં
ધુટડો=મેંમાં માથ તેટલું	મજબુતી=તાકાત; જોર	કુલવેલી=પકવેલી
પાણી	કાકડો=ગળામાં અદારની	ચાંદી=ફેલાં; ચાહાં
ખડુમકું=સહેજ ખાટું	બાબુએ દેખાતો ગર્દો	દાહ=અગન
તુરં=તુરાશ પડતું	(એ ગર્દો નાના છોકરો	ગચરકાં=ખાટા ગોડકાર
		ઉત્તરી=ચામીટા; ઓ-

કારી | મહીસાગર=મહી નદી | ચકતું=મેડેલો જાળાકાર
કોકીલું=થોડું હુંકાળું | ખદખદે=ખદખદ થાય |

સવાલ—ફટકડી કેવો પદાર્થ કહેવાય ? આપણા દેશમાં ફટકડી ક્યાં થતી હતી ? ફટકડીનો ઉપયોગ ગણાવો. ફટકડીને શી રીતે પુલાવતા હશે ? ફટકડી પુલાવતી વખતે ખદખદે છે તેનું કારણ શું ?

પાઠ ૯૮ મો. | ધસરેકા=ધસારાથી પડે- જંગાલ=તાંખાનો કાટ
સીસું=મેલા ભુરા રંગની લા કાપા કટાણું=કટાયતું
ખાતુ | બે બોલ=થોડું રદ=નકામું

સવાલ—હરિશંકરે સીસા વિષે શી બીના કહી ? મંછારામે કલાર્ધ વિષે શું શું કહ્યું ? પિત્તળ શું શું મેળવીને બનાવે છે ? કાંસું શું શું મેળવી બનાવે છે ?

પાઠ ૯૯ મો. | સંગીન=મજામુત; નક્કર એકાકાર=એકમેક
મેલ=છાપરાની વચ- ટકાઉ=ટકે એવું ચીવડ=ચીકણું; ચિકાશ-
માંનો આડો થાંબલો કાળ=લાકડું વાળું
ઘોડીઆટ=ઘોડીઆં રસવાન=રસવાળું કોત=કોલું
સરપણુ=અળતણુ વૃદ્ધિ=વધારો ધાણી=નેલ દીવેલ વગેરે
કુંપળ=ટીસી શીસું=ચિકાશ વગરનું; પીલવાનો સંચો
થર=પડ ઝટ ફાટી જાય એવું ચઢિઆનો=ચઢનો
ગણનરી=હિસાબ રેસાદાર=રેસાવાળું હાથીદાંત=દંતુશળ
દમાળુ=દાખણુ પરનાળ=નીક; મોરી ધાટ'મધ=ધાટદાર
ગર આગળનું=વચકા ધટ=મજામુત ઓપીને=ધસીને
બાગનું | ગિચોખાય=પાસે પાસે મૂઠ=સાથે
મહોરાં=રમકડાં

સવાલ—લાકડું ક્યાં ક્યાં જોવામાં આવે છે ? આપણને જીવવાને માટે પહેલે, બીજે, ત્રીજે, ચોથે અને પાંચમે નંબરે કોની જરૂર છે ? લાકડામાં અંદરને પાસે ગોળ કુંડાળા શાના દેખાય છે ? ગોળ કુંડાળા ઉપરથી શી પરીક્ષા થાય છે ? લાકડાનો કયો ભાગ વધારે સંગીન અને કયો ભાગ ઓછો સંગીન છે ? અને તેમ થવાનું કારણ શું ? નાળિયેરી ને તાડ શી રીતે વધે ? એનું લાકડું ક્યા ક્યા કામમાં આવે છે ને ક્યા કામમાં આવતું નથી ? દેવદારનું લાકડું શા માટે ઘર બાંધવાના કામમાં આવતું નથી ? માગ, સીસમ, આવળ, આમત્રી અને રાયણનું લાકડું શું શું કામમાં આવે છે ને શા કારણથી ? લાકડાની કમ્ કમ ચીજો બને છે ? કોતરણી કામ જેવું હાથીદાંતપર થઈ શકે તેવું લાકડાપર થઈ શકે કે નહિ ? હાથીદાંતનો રંગ કેવો હોય છે ? હાથીદાંતની પરીક્ષા શી ? હાથીદાંત શું કામમાં આવે છે ? હાથીદાંત કેવો પદાર્થ કહેવાય અને શા માટે ? લાકડું કેવો પદાર્થ ગણાય ? વનસ્પતિનું સેદ્રિય પદાર્થના નામ દો.

પાડ ૮૦ મો.

કાર્ય=કામ

સુગંધી=મુશમો

સોડે છે=પીમળે છે

પાંખડી=પાંદડી

જસવંતી=એક જાતનાં

ફૂલ; જસુસનાં ફૂલ

કળી=ખીટ્યા વગરનું

ફૂલ

ઢાંકણ=કવર

વજ્ર=ફૂલનું ઢાંકણ

વજ્રપત્રો=ફૂલનાં ઢાંક-

ણનાં નાનાં પાંદડાં

નાળુક=કોમળ

ચૂટી=તોડી

સળંગ=આખો

ફૂલમણી=ગોટો

ગોટો=પાંખડીઓ જોડા-

ધતે ગોટા જેવું અને છે તે

સરણાઈ=પીપી

મુખ્ય=જરૂરનો

અગથીઓ=સેકટો

પુંકેસર=નરતંતુ

સ્ત્રીકેસર=સ્ત્રીતંતુ

પરાગપ્રેશ=પરાગનો

જથો	કણુ	સૂક્ષ્મખીજ=ખીખાં ખી
પરાગકણુ=પરાગની રજ	ખીજશય=ખી ખંચાવા-	
રજ=પરાગકોશના ઝીણા	ની જગા; ગર્ભાશય	

સવાલ—અત્તર શેનું બનાવે છે ? વજ્જ શું કામ કરે છે ? વજ્જના નાના ભાગને શું કહે છે ? ફૂલમણી એટલે શું તે સમજવો. મોગરાના ફૂલનો નીચલો ભાગ નળી જેવો અને ધંતુરાના ફૂલનો નીચલો સરણાર્ધ જેવો શા કારણથી દેખાય છે ? કયા ફૂલની પાંખડી ઓ છુટી હોય છે ? પાંખડી શું કામ કરે છે ? ફૂલમાં મુખ્ય ભાગ કયાં હોય છે ? ધણા નરતંતુ કયા કયા ફૂલમાં હોય છે ?

પાઠ ૮૧ મો.	પોપટા=ચણાની શીંગા	દ્વિદળ=એ ફાડવાળાં
પ્રવેશથી=દાખલ થવાથી;	જળવાય=સચવાય	સત્વ=કંસ
પેસવાથી	પતી રહે=પુરં થાય	માફક આવે=અનુકૂળ
પોષવામાં=પોષણ કર-	ફાલવા=છોલવા	થાય
વામાં	પાઠ ૮૨ મો.	જમફળ=જમરખ
એકત્ર=એકઠા	પડ=થર	રામફળ=સીતાફળ જેવાં
માવજત=સંભાળ	ફાડ=દાળ	લાલશ પડતાં રંગનાં
ચોજના=ગોઠવણ	ખીજાંકુર=ફણગો	ફળ
ગર=માવો	ફણગો=સણગો	ફ્રાક્ષિ=જેની માળા અને
વર્ગ=જાત	પોષણ=ગુજરાન	છે તે મણકો. એક
		જાતના ઝાડનું ખી

સવાલ—ખીને ઊગવા માટે શું શું જોઈએ ? કયાં ખી એક-દળ ને કયાં ખી દ્વિદળ છે ? દ્વિદળ ખીમાં ખીજાંકુર કયાં હોય ? ખીજાંકુર શું ખાધને મોટું થાય ? જેનું મૂળ થવાનું હોય છે તે ભાગ કયારે ઊગે છે ? ઊગીને કયાં આવે છે ? કયાં ખી વહેંચાં

વાવયાં જોઈએ ? કયાં બી મોડાં વાવીએ તો શીકર નહિ અને તેમ થવાનું કારણ શું ?

પાઠ ૮૩ મો.

સૃષ્ટિ=દુનિયા

શાભા=દેખાવ

આત્મા=જીવ

પ્રસન્ન=ખૂશ

અંશ=ભાગ

ડીકું=ડાંચું; ડીચકું

પ્રાણરક્ષક વાયુ=જીવનું

રક્ષણ કરનાર વાયુ;

ઑકિસજન વાયુ

પુષ્ટિ=ખળ; જોર

જઠર=પાચન કરવાની

કોથળી

નસો=રગ

ધન=ચીચ

ધટા=ભરાવ

સવાલ—નાપથી અકળાએલો માણસ કયારે બધું દુઃખ જૂલો જાય છે ? પાંદડાંનો ઉપયોગ સમજાવો. જાડને પાંદડાંનો શો ઉપયોગ છે ? પાંદડાં કયે વાટે શ્વાસ લે છે તે કયે વાટે શ્વાસ કાઢે છે ? પાંદડાં પ્રાણીને શું ઉપયોગી છે ? પાંદડાંને રસોડું જઠર અને ફેફસું કેમ કહી શકાય ? પાંદડાંની રચના કેવી હોય છે ? જે જાડનાં પાંદડાંની નસો ડીંટાનાંથી અણી સુધી એક સરખે અંતરે આવેલી છે તે જાડનાં બી એકદળ હોય છે કે દ્વિદળ ? પાંદડાં સિલાશ પડતા કેમ દેખાય છે ?

પાઠ ૮૪ મો.

નમસ્કાર=એ હાથ જો-

ડી માથું નમાવવું તે

નર્મ=એકલા

વિચિત્ર=દેખાવમાં એડાળ

વાવેતર=રોપણી

પાણી પોચી=ભેજવાળી;

શરદીવાળી

સોડમ=વાસ

તેજદાર=તેજવાળો;

ચળકનો

ચુંટણી=ચુંટવાનું કામ

તાવડો=પેણો

વળી ન જાય=વળ દે-

વાય નહિ

મૂસજો=ચોળો.

ફાયદાકારક=ગુણકારી

ખગ્ન=હોશિયાર

અરબસ્તાન=એશિયા

ખંડની પશ્ચિમમાં દેશ છે

છડીને=છોડા કાઢી

નાખીને

ચરખો=કપાસમાંથી

કપાસીઆ છુટા પા-

ઠવાનો સમીપ
નુકસાનકારક=નુકસાન
કરનાર

કેવલ=મન; જો
અનિયમિતપણે=વગર
નિયમે

હલ્ખદાર=ખનદે; વધારે
કાળ=રીકર

સવાલ—ચા એ શું છે ? ચા ધણી ક્યાં પાકે છે ? હિંદુ-
સ્તાનમાં ચાનું વાવેતર ક્યાં થાય છે ? ચાને કઈ જમીન અનુકૂળ
નથી ? પાંદડાં ચૂંટી લીધા પછી શું ક્રિયા કરે છે ? હિંદુસ્તાનમાં
કાશી પહેલ વહેલી ક્યાંથી આવી ? હાલ હિંદુસ્તાનના કયા ભાગમાં
થાય છે ? કાશીના ફળપર શું શું ક્રિયા કરે છે ત્યારે તે ઉપયોગમાં
આવે છે ? ચા અને કાશી ફાયદાકારક છે કે નહિ ? (જવાબ આ
ફાયદાકારક નથી કારણ કે ચા ભૂખને મારી નાખે છે જે જે માણસો
હમેશાં ચા પીએ છે તેઓની ખોરાક વિશેષ લઘુ થઈ શકે તો નથી માટે
તે પીવાની ટેવ કદી પાડવી નહિ.)

પાઠ ૮૫ મા.
અમીરી=મોટો દરબજો
ચિહ્ન=નિશાની
નિર્ધન=પૈસા વગરનો
ગરીબ
ઉમદા=કિંમતી
ગરમ હવા=ગરમી

અમેરિકા=એ એક ખં-
ડ છે.
મીસર=વિલાયતથી હિં-
દુસ્તાન જતાં રસ્તામાં
એ દેશ આવે છે
કપાસ=રનો છોડ
પાંખડી=ડાળી

કપાસીઆ=કપાસનાં ખી
નક્કય=ઉપગ્રહ
છંડવાં=ખીલ્યા વગરના
કાલાં
કાલાં=કપાસનાં ફળ
વીણુવો=લણુવો
અંકાય=નક્કી થાય

સવાલ—લુગડાં બનાવવામાં શું શું વપરાય છે ? કપાસ કેવા
દેશમાં થાય છે, ને કેવા દેશમાં થતો નથી અને નહિ થવાનું કારણ
શું ? કપાસ ક્યાં ક્યાં પાકે છે ? હિંદુસ્તાનમાં ક્યાં ક્યાં પાકે છે ?
કપાસના ફૂલો રંગ કેવો કેવો હોય છે ? કપાસનો પાક કેવી જમી-

નમાં સારો થાય છે ? કપાસનું વાવેતર ક્યારે કરે છે ? કપાસને કેટલીવાર લણવો પડે છે ? કપાસ લણવાનો સૌથી સારો વખત કયો ? રેનો ભાવ શા ઉપરથી અંકાય છે ?

પાઠ ૮૬ મો.	ગરમાવો=ગરમી; ઢૂંક	વાની ગતિ આપનાર
ઝાલર=ગળાની નીચે	ભીંગડા=મગડાં પડ	યંત્ર
લટકતી ચામડી હોય	સરકી=લપમી	કણકી=ઝીણા ચોખા
છે તે	મછવે=નાની હોડી	બરડો=વાંસો
નિભાવવાને=કાયમ રા-	લમેસા=ચાટવા	કરોડ=વાંસાની વચમાંનું
ખવાને	સુકાન=વહાણને ફેરવ-	ઉભું હાડકું

સવાલ—માછલીને પાણી બહાર કાઢવાથી તે મરી કેમ જાય છે ? માછલાં શા વડે શ્વાસ લે છે ? પાણીમાં વા છે કે નહિ તે દાખલો આપી સમજાવો. માછલાનું લોહી કેવું હોય છે ? એને વધારે લવાની જરૂર શા માટે નથી ? માછલાનું શરીર લીસું શા માટે બનાવ્યું ? માછલાંના શરીરની રચના કહો. માછલાંને દાંત હોય છે કે નહિ ? અને હોય છે તો તેની સાબીતી શી ? માછલી ઇંડાં મૂકે છે ત્યારે માછલાં કેમ વધી પડતાં નથી ?

પાઠ ૮૭ મો.	હાડકી	ગળી જાય=ગળે ઉતારી દે
નાગ=ફેણવાળો મોટો	લોચા=માંસના ગટ્ટો	કચરઘાણા=ચુરેચુરા
સાપ	સંકોચી=તાતા કરી	ફેણા=સાપના માથાપર-
કાંચળી=સાપની ભીંગ-	વિસ્તારીને=મોટા કરીને	નો પહોળો ભાગ
ડાવાળી પાતળી	ડાચું=જડખું	જંતીચિંગ પાકડર=ધોવા-
ચામડી	નિચોવાખ=દયાહ	ના કામમાં વપરાતો
પાંસળી=પાસાપરની	ડંખ=ચટકો	સફેદ છુકો.

સવાલ—સાપ કેટલી જાતના છે ? એરી સાપ ને એર વિનાના સાપમાં ફેર શું ? સાપને કેટલા પગ હોય છે ? કોને કોને પગ હોતા નથી ? સાપનું લોહી કેવું હોય છે ? સાપણુ ઇંડાં મૂકે છે કે વિચ્ચાય છે ? સાપનું એર ઉતારવાનો ઉપાય શો ? ક્યા એરી સાપોને ફેણુ હોતી નથી ? હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં કેવા સાપ થાય છે અને તેને શું કહે છે ? સાપને જેમ વળવું હોય તેમ સાચી વળી શકે છે ? સાપનું એર લોહીમાં શી રીતે ભળે છે ? સાપ આપણને ઉપયોગી છે કે નહિ ? ચીતલ અને કાઠનો રંગ કેવો હોય છે ?

પાઠ ૮૮ મા.	ની કળી	લપલપાવી=બહાર
માંસાહારી=માંસ ખા- નાર	જીવ હિંસા=હત્યા	કાઠી
સેવાળ=લીલ	ગુમ થવાથી=દેખાતા	ગોળો=પીંડો
રીશી=કુપાળ; પ્રાંતરા-	બંધ થવાથી	ભવ=અવતાર
	શુંગળાટ=અકળામણ	

સવાલ—દેડકું ઇંડામાંથી નીકળે છે ત્યારે તેને શું શું હોય છે ? તે શું શું ખાય છે ? ગાંઠ ક્યાં નીકળે છે અને એ ગાંઠોનું શું થાય છે ? દેડકાને કેટલા પગ હોય છે ? આગલે તથા પાછલે પગે કેટકેટલા આંગળાં હોય છે ? બધું મળી કેટલા આંગળાં હોય છે ? આગલા તથા પાછલા પગમાં ફેર શું ? દેડકું શા વડે શ્વાસ લે છે ? પાછલા પગ શા માટે લાંબા બનાવ્યા હશે ? એની જીભમાં ને આપણી જીભમાં શું ફેર છે ? દાંત હોય છે કે નહિ ? અને હોય છે તો ક્યાં હોય છે ? દેડકાં ક્યાં ક્યાં રહે છે ? દેડકો થતાં મુધીમાં તેનાં કેટલાં દંપ થાય છે.

પાઠ ૮૯ મો.	શીશુ=પરપોટા	ભૂખમરો=ભૂખે મરવાનો
પસારી=પહોળી કરી	પાલા=પાંદડાં	વખત; કડાકા
વર્ગ=મત	ગળી=એક મતનું ઝાડ	અગણિત=ગણાય નહિ
કરવન=લાકડા વહેરવાનું	એમાંથી ગળીનો રંગ	એટલા; ધણાજ
ઓગ્નર	અનાવે છે	ઉત્તમ=શ્રેષ્ઠ; સૌથી સારો
દાંતા=કાંગરવાળી ધાર	કોળા=દ્વિધાન ધાન્ય	વળામણનો=વિદાય થતો;
ગિડાય=ગંધ ધાય	ધાણ વાળે છે=નાશ કરે	દાથીઓ.
રજપુતરતાન=ગુજરાત-	છે; ઉજ્જડ કરે છે.	ઝૂડી ઝૂડીને=મારી
ની ઉત્તરમાં પ્રાંત છે	ઉજ્જડ=વેરાન; ઝાડ	મારીને
સશ્વદ્રિ=પશ્ચિમઘાટ	પાન વગરની	પુરાં કરવાં=અવ લેવાં
ગોરાળુ=પિળાશ પડતી	હીણલાગી=કમનસીમ	મારી નાંખવા
લંબગોળ=લાંબો ગોળ	ખરપડી=એ નામનું	પાયરી=ઢાંકી
ટપકાદાર=ટપકીવાળું	અવડું.	ખાળી=અટકાવી
		ખાઉધરાં=ભુખાળવાં

સવાલ—તીડ કયાં વર્ગમાં ગણાય છે ? અને • શા માટે ? તીડના આગલા ને પાછલા ભાગમાં શો ફેર છે ? તેની પાંખની રચના કેવી હોય છે ? તીડનું મોં કેવું હોય છે ? હિંદુસ્તાનમાં તીડ કયાં પેદા થાય છે ? તીડ કેવી જગ્યામાં ધંડાં મૂકે છે ? તીડની માદા ખાડા સાથી ખોદે છે ને કેટલા કંડા ખોદે ? તીડના ધંડાનો રંગ કેવો હોય છે ? દરેક દરમાં કેટલાં ધંડાં મૂકે છે ? ધંડાનું રક્ષણ શી રીતે કરે છે ? તીડ શું શું ખાય છે ? તેને શું ધણું ભાવે છે ? તીડ પડે ત્યાં શું થાય ? તીડને નુકસાન કરતાં અટકાવવાનો ઉપાય શું ? તીડ જીડતાં થયા પછી શી રીતે નુકસાન કરતાં અટકાવી શકાય ?

પાઠ ૯૦ મો.
જર=હોજરી. પાચન
થવા માટે પેટની ડા-
બી બાજુએ ખોરાક
બરવાની કોથળી.
સૂક્ષ્મદર્શક=મીણીવસ્તુ
મોટી દેખાડનાર
ભાગ=અવયવ
કદ=આકાર
ઘાટ=આકાર
પાસાદાર=પાસાવાળી
પોલી=પોકળ
ધયળ=યેળ
ખુધા=કંમરમાંથી વળી

ગએલાં
ઢળકતાં=વાંકા ઢાળ પડતાં
ચટકો=ડંખ
ચમચમે=ઝમઝમે
લાળ=ચીકણું થુંક
તંદુસ્ત=આરોગ્ય
ચટકાવ=રોકાણ
બિછાનું=પથારી
મચ્છરદાની=મચ્છર
ચટકાવા માટે લુ-
ગડાનું બનાવે છે તે
કિવનીન=સિંકોનાના
ઝાડમાંથી ઉત્પન્ન થતું
સત્વ; તાવ કાઢવાની

દવા (એ સ્વાદમાં
બહુજ કડવું હોય છે)
બંધિઆર=વહેતું નહિ તે
લીખો=મચ્છર, જૂ
વગેરેનાં ઇંડાં
ચોરસ પુટ=૧૪૪ ચો-
રસ ઇંચિ; એક પુટ
લાંબું અને એક પુટ
પહોળું
કેરોસીન=ગ્રાસતેલ; વાદ-
ળી રંગનું પાતળું તેલ
રૂંધાધ=ચુગળાદિ
ડામર=ખનીજદાર
લોખાન=એક જાતનો
ગુંદર

સર્વાલ—મચ્છર કયા વર્ગનું પ્રાણી છે અને શા માટે ?
મચ્છરને સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રથી જોઈને તેના શરીરની રચના કહો.
મચ્છરના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? ઝેરી અને
ઝેર વિનાના મચ્છર ઓળખવાની નિશાની શું ? ઝેરી મચ્છર કરડે
તેથી તાવ શી રીતે લાગુ પડે છે તે સમજાવો. ઝેરી મચ્છર
તાવનું ઝેર શી રીતે ફેલાવે છે ? તે ચટકાવવાનો ઉપાય શો ? ઝેરી
તાવની ઉત્તમ દવા કઈ છે ? મચ્છર કેવી જગામાં ઇંડાં મૂકે
છે ? મચ્છરનાં ઇંડાં ચટકાવવાનો ઉપાય કહો. મચ્છરનો નાશ
કરવાનો ઉપાય બતાવો.

પાઠ ૯૧ મો.

શ્રીમંત=પૈસાદાર

રસાલો=ખટલો; ઘોડા

લક્કર વગેરે

ખટ=પ્રાણી

દૈત્ય=રાક્ષસ

માવત=હાથીનો હાંક-

નાર

અત્યંત=ધણું

લપેટી=વિંટાળી.

ડોલ=આંકડીવાળું

પાણી કાઢવાનું વાસણ

દુડી=નાની ધાર

ટેરવું=આગલો ભાગ

પુટ=ભરાઉ; જડા

અંખાડી=હાથી ઉપર

એસવાની એકક

ચગદી=કચડી

શાંત=ધીરજવાળું

સમજદાર=સમજણ

વાળું

કદાવર=કદમાં મોટું

સવાલ—શિયાળરાવ કોણ ? મહેમદવાદ ક્યાં છે અને શું છે ? એ કોણે વસાવ્યું હતું ? હાથીના શરીરની રચના સમજાવો. તેના દરેક ભાગનો ઉપયોગ કહો. હાથીને સૂંઢ શું શું કામમાં આવે છે ? હાથીદાંતનો ઉપયોગ બોલો. હાથીનો ઉપયોગ કહો. હાથીના ગુણ ગણાવો.

પાઠ ૯૨ મો.

સંબંધ=વળગણ

બોધા=જડિયા; મૂળના

રેસા; કુંદા.

બેમાત્રમ=જણાય નહિ

એવી રીતે

તત્ત્વ=ફલંગ; ઝડપ

સખળ=જોરાવર

ફાળ=કુદકો

ગોંધ્યા=પૂર્યા; કમળ

કર્યા;

ફરક=ફેર; તફાવત

પલટાય=અદલાય

રંગભેદ=રંગમાં તફા-

વત

પરિપક્વ=પુરેપુરું પા-

કેડું.

હેતુ=મતલબ; કારણ

ચકચકિત=ચળકાટ મા-

રતો

સવાલ—પ્રાણી ને વનસ્પતિના રંગ જુદા જુદા હોવાનું કારણ શું ? કેટલાંક પ્રાણીના શરીરના રંગનો સંબંધ બતાવો. પ્રાણીનો રંગ અને તેમની આસપાસના પદાર્થોનો રંગ મળતો આવે છે તેનાં મુખ્ય કેટલાં ને ક્યાં ક્યાં કારણો છે તે દાખલા આપી સમ-

જાવો. જંગલી પ્રાણી ને પાણેલાં પ્રાણીનાં રંગમાં ફેર હોવાનું કારણ શું ? ફૂલનો રંગ બલકાદાર શા માટે બનાવ્યો હશે ? ફળનો રંગ સુશોભિત શા કારણથી બનાવ્યો હશે ?

પાઠ ૯૩ મો.	પાણી જવા માટે ઉપર	ને ઢોચકાંવાળું ચક્કર
ગલીઓ=સાંકડી શેરી-ઓ	થી બંધ કરેલો સાંકડો રસ્તો	સ્નાયુ=જે તાંતણાથી હાડકાં સાથે માંસનાં
હૃદય=લોહીની ટાંકી	ક્ષીણ થાય છે=કમજોર થાય છે.	લોચા વળગેલા રહે છે તે
ધોરી નસ=મોટી નસ	શિરા=નસ.	ધબકારો=ટકારો
મોરી=નીક; નાની ગટર	રેંટમાળ=પાણી કાઢવા	ટકારા=ધબકારા
ગરનાળું=મોટી ગટર;		

સવાલ—હૃદય કોના જેવું છે ? એનું કદ કેવડું છે ? એ શેનું બનેલું છે ? એને કેટલાં ખાનાં હોય છે ? હૃદય ક્યાં આગળ છે ? ક્યાં ખાનામાં અસ્વચ્છ ને ક્યાંમાં સ્વચ્છ લોહી હોય છે ? હૃદયનો ને પાણીની ટાંકીનો મુકાબલો કરો. ગંદું પાણી કેવી રીતે નદી કે દરીઆમાં જાય છે તે સમજાવો, ગંદા પાણી વહેવાની સાથે અસ્વચ્છ લોહી વહેવાનો મુકાબલો કરો. અસ્વચ્છ લોહી જે નળીમાં થઈને જાય છે તેને શું કહે છે ? સ્વચ્છ ને અસ્વચ્છ લોહીનો રંગ કેવો હોય છે ? અસ્વચ્છ લોહી સ્વચ્છ શી રીતે થાય છે તે સમજાવો. છાતીમાં તથા હાથના કાંડાપર ધબકારા શાથી થાય છે ? તંદુરસ્ત માણસની અને બાળકની નાડી એક મિનિટમાં કેટલા ધબકારા કરે છે તે ગણીને કહો. હૃદયનું ચિત્ર કાઢી બતાવો અને તે સમજાવો.

પાઠ ૯૪ મો.

ગરમાવો=ગરમી; દૂંદૂ

શ્વાસ=દમ લેવો

મૂત્ર=મૂતર

વાટે=રસ્તે

ધટ=ખોટ

કાઠું=શરીરનો બાંધો

પેજવાળા=કાંજવાળા

તૈલી=તેલવાળા

ચરખી=ચામડીની અંદર

ઠરેલો ચીકણો પદાર્થ

સૂક્ષ્મ=ઝીણો

ક્ષાર=ખાર

સમાર=દુરસ્ત

વીધરીને=પીગળીને;

ઓગળીને

ફેફસાં=છાતી માંહેલી

જે ઇંદ્રિયો વડે શ્વાસ

લેવાય છે અને બ-

હાર કઢાય છે તે.

શાહી ચૂસ કાગળ=ખ્લો-

ટિંગ પેપર

આંતરડું=ચાંજળું વળે-

લા દોરડા જેવો પેટનો

ભાગ. એ જઠરની

નીચે ડાબી બાજુ પર

છે.

કાળજી=છાતીને જમણે

પાસે જે પિતાશય છે તે

શેષ=પાકી

મળ=મેલ; વિદ્યા

તત્ત્વ=સાર

સવાલ—આપણે ખોરાકની જરૂર ને વરાળયંત્રને કાંચલાની જરૂર શા માટે છે તે સમજાવો. ધસારો કયે કયે રસ્તે બહાર નીકળે છે ? જો આપણે ખાધએ નહિ તો શું થાય ? નાના બાળકોને વધારે શા માટે ખાવું પડે છે ? ખોરાકના મુખ્ય કેટલા ને કયા કયા ઉપયોગ છે ? ખોરાકના પદાર્થના કેટલા વર્ગ પાડી શકાય અને તે કયા કયા ? અને તે દરેક શું કામ કરે છે ? ખોરાક ચાવીએ છીએ ત્યારે મોઢામાંથી જે થુંક છુટે છે તેનું નામ શું ? મોંમાં મૂકેલો ફાળીઓ જઠરમાં શી રીતે જાય છે તે સમજાવો. જઠર શેનું અનેલું છે ? જઠરમાંથી રસ નીકળે છે તે શેમાં મળી જાય છે ? જઠરને ફરતી નાની નસો કાના જેવી છે ? જઠરમાં પાચન થયા વગરનો જો ખોરાક હોય તે કયાં જાય છે અને ત્યાં તેને શું મળે છે ? પિત્તની મદદથી કયા પદાર્થો પચી જાય છે ? જઠરની નીચે શું હોય છે ? તેમાંથી

જે રસ નીકળે છે તે શું કામ કરે છે ? મળ રૂપે કયો ભાગ બહાર નીકળી જાય ? લોહી શું કામ કરે છે ? મોંમાં મુકેલા ખોરાકનું લોહી થતાં સુધીનું પુરેપુરું વર્ણન કરો. જઠર, કાળજી અને આંતરડાંનું રોધાંગ પાડો અને સમજાવો.

પાઠ ૯૫ મો.	વિટાલ્યું=લપેટયું	છિદ્રોવાળું=કાંણવાળું
નિભાવવાને=ટકાવવાને;	ધુળરી=કંપારી	મેળાપ=સમાગમ;
કાયમ રાખવાને	મંદવાહક=ગરમી ધીમે	સંયોગ
નિરોગી=તંદુરસ્ત	વહેવડાવનાર	જમાવ=એકઠું થવું તે
કુળે=ભોટવો	ધાસ્તી=ખીક; ભય	શોષણ=ચૂસી લેવું તે

સવાલ—માણસને ખોરાકની જરૂર શા માટે છે ? માણસના શરીરમાં ગરમીનું માપ કેવું હોય છે ? વસ્ત્રની જરૂર શા માટે છે ? જિનનાં લુગડાંથી ટાઢ કેમ વાતી નથી તે સમજાવો. જિનમાં કેવો ગુણ છે ? શરીરમાં અગત્યના ભાગ કયા કયા છે ને શા માટે ? પરસેવો થાય છે તેથી શું થાય છે ? જિનના લુગડામાં કેવો ગુણ છે કે પરસેવો ચૂસી લે છે ? સુતરાઉ લુગડામાં એવો ગુણ છે કે નહિ ? સુતર ને જિનનો મુકાબલો કરો. જિનનાં લુગડાં કેમ જલદી મેલાં થાય છે ? ઉનાળાની ઋતુમાં શેનાં કપડાં પહેરવાં ? ઉનાળામાં સફેદ વસ્ત્ર પહેરવાથી શો ફાયદો ?

પાઠ ૯૬ મો.	ખાદી=એક ખતનું	પીલવો
સાડી=ઐરાંને પહેરવાનું	જાડું દેશી લુગડું	જીન=કપાસ લોઢવાનો
રેશમી લુગડું	લોઢવો=કપાસમાંથી રૂ	સંયો
સાદો=ઐરાંને પહેરવાનું	અને કપાસીઆ છુટા	લાટ=કપાસ પીલવાના
સુતરાઉ લુગડું	પાડવા; ચરખામાં	ચરખાની ધરી

કાંતનું=કાંખા દોરા.

કાઢવા

પીંજણુ=પીંજવાનું

ઓળર.

તાંત=બકરાના આંત-

રડાની દોરી

તંગ=સખત

ગોટીલા=પિંજરાનું

લાકડાનું ઓળર

(એનો આકાર ડમ્બે-

લસ જેવો હોય છે

પણ છેડા ગોળાકાર

હોય છે,

ગાબડું=પીંજલા રેનો

ગોટા

કસ્તર=ઝીણા કચરો

રેંટીઓ=રેંટ

સાળ=લુગડા વણવાનો

સંચો

બરછટ=બરબચકું

લાગ=દાવ; વખત;

પ્રસંગ

પિંજરા=રેને સાફ

કરનારા

સવાલ—૩ શું છે ? ક્યાંથી આવે છે ? તે શા કામમાં આવે છે ? કપાસ લોઢવાના છન મુંબાઈ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? છનમાં કેટલી લાટો હોય છે અને તે શેની હોય છે ? રેને પીંજવાની રીત કહો. કાપડ વણવાના સંચા મુંબાઈ ઇલાકામાં ક્યાં ક્યાં છે ? સાડી, સાદલા, ખંડ, ધોતીઆં, ખાદી કાણુ વણે છે ને કેવી રીતે વણે છે ? કાપડ બનાવવા માટે કયા કયા ચાર સંચાની જરૂર પડે છે ? સંચા શેના બને છે અને તે શાથી ચાલે છે ? હાથે ચલાવવાના સંચા શાના બનાવે છે ? રેમાંથી કાપડ થતાં સુધીની હકીકત કહો.

પાઠ ૯૭ એ.

રેશમ=હીર

રૂપ=ધાટ

બળુ=ફાંદો

કોશેટો=પતંગીઆને

રહેવાની લાંબી ગોળ

દડી

ગોટી=ગોળ દડો

કોકડી=દડી

તક=દાવ

શેતુર=એક બળનું ઝાડ

રંગીત=રંગેલાં

કસબ=સોનેરી કે રૂપેરી

તાર

સવાલ—રેશમ કાણ બનાવે છે ? એ કીડો શું ખાધને

જવે છે ? કોશિયામાંથી રેશમ કાઢવાની રીત બોલો. રેશમ ક્યાંથી આવે છે ? ક્યા ક્યા શહેરોમાં રેશમ ખપે છે ? રેશમનો વણાટ ક્યા ક્યા શહેરમાં ચાલે છે ? રેશમ પર રંગ ચઢી શકે છે કે નહિ ? દેશી રંગ ચઢાવવાથી શું ફાયદો ? વિલાયતી રંગથી શું નુકસાન ? રેશમી કાપડ આપણા દેશમાં સચામાં વણાય છે ? ક્યાં સચામાં વણાય છે ? રેશમી લુગડાથી શો ફાયદો ? ગરીબ લોકો એનો ઉપયોગ કેમ કરી શકતા નથી ?

પાઠ ૯૮ મો.	છાલકો=છોળો	વે છે તે
કાલું=શેરડી પીલવાનો	લીલ=સેવાળ	આયાત=મહાર ગામથી
સચો	ઉઝરડી=ઉખેડી; ખોતરી	આવતો માલ
છારી=પડ; પોપડી	ચાસળી=ખાંડમાં પાણી	ચોવડાં=ચારવડાં
તરી=ઉપર આવી	રેડી ઉકાળી તાર	
ઘાડો=મડો	નીકળે એવી ઘટ બના-	

સવાલ—વસીઇ તાલુકાની ખાંડ બનાવવાની હકીકત કહો. કોલ્હાપુરમાં ખાંડ શી રીતે બનાવે છે ? કોલ્હાપુરની ખાંડ રાત્રી કેમ હોય છે ? ગોળ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ તથા ગોળનો ઉપયોગ કહો. પરદેશી ખાંડ ઉઝળી આવવાનું કારણ શું ? પરદેશી ખાંડ બનાવવાની રીત કહો. ખાંડ કઈ કઈ વસ્તુમાંથી બને છે ?

ભાગ ત્રીજો સમાપ્ત.

એસર્સ સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. ફત.

લોકપ્રિય થમ પટેલી અર્થની નોટો.

છગનલાલ ભોતીરામ શાહ. શાહપોર—મુરત.

કવિતાની સમજૂતી.

પાઠ ૭ માં.	વણુતોલે=ધણીજ	વાંકું ખોલી=ધનકાર
મુખિ=મોઢે	માફ=ક્ષમા	કરી; ના કહી
વૈર્યા=નાખ્યાં	અન્યાય=ગેરધનસાફ	ભાળે=જુએ
ફૂલ=પુષ્પ	મટવાને=દૂર થવાને	ફરિયાદી=ન્યાય મેળવ-
નસીએ=દેવયોએ	ઘટવાને=ઝોછો થવાને	વા માટે અરજ
નીચા નમી=નીચા વળી	ધીરીને=ઉધાર આપીને	સદ્ગુણુ=સારા લક્ષણુ
વીણુથુ=એકેએકે લઈથું	આખર=છળજત	ચિંતા=શીકર
અત્યારે=હમણાં	દુખીએ=હેરાન	અટપટી=ગુચવણુભરેલી
ગુસ્સે થઈ=રીસ કરી	પાખી=વગર	અટપટી=ગભરામણુ
વિપત=આપદા; દુઃખ	ધીરેલા=આપેલા	મા'લે=ખુશીથી રહે
ભૂલીને=નીસરીને	નવ આલે=ન આપે	

પાઠ ૯. આજ અને કાલ.

નસીએ ખુશી થઈને રસ્તામાં ગુલાબનાં ફૂલો નાખ્યાં, તે નીચા વળી ક્યારે વીણીથું ? બાઈ હમણાં આજ ને આજ વીણી લો. (મતલબ કે જોમ ફૂલ થોડા વખતમાં કરમાઈ જાય છે તેમજ સારાં કામો કરવાને વખત પણ જતો રહે છે, માટે ગુલાબનાં ફૂલ રૂપી સારાં કામો તરતજ કરવાં) (૧) પણ જો કે કદી ગુસ્સે થઈને ખોલશે તો તને ઘણી આપદા પડશે. તો પછી અફસોસ ક્યારે કરવો ? બાઈ કાલે, કાલે, કાલે. મતલબ કે સારાં કામ કરતાં દુઃખ આવી પડે તો દીલગીર થઈ છોડી દેવું નહિ. (૨) કાંઈએ

બૂલથી આપણું ખરાબ કર્યું હોય અને કદી આપણને આવીને દુઃખ આપ્યું હોય તો તેને માફ કરીશું? બાઈ હમણાં આજ ને આજ. (૩) પણ ગેરઠં-સાફ થતો હોય તો તે દૂર કરવાને મનમાંથી રીસ ઓછી કરવાને, જો લડવું હોય તો ક્યારે લડવું? બાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૪) કોઈએ આપણને પૈસા આપીને આપણી લાજ રાખી હોય, તે માણસ પૈસા વગર દુઃખી થતો હોય તો તે પૈસા પાછા ક્યારે આપવા? બાઈ હમણાં આજ ને આજ. (૫) કોઈ માણસ આપણે આપેલા પૈસા પાછા આપે નહિ, ને વાંકું જોલે, અને સામું પણ જીએ નહિ, તેવા માણસપર કહો કે ક્યારે ફરિયાદી કરવી? બાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૬) સારા ગુણનાં ધણાં કામો કરવાં છે પણ વ્યવહારમાં વખત ન મળ્યો તો પછી તે ક્યારે કરવાં? બાઈ હમણાં આજ ને આજ. (૭) ક્રોધ, અપશબ્દો, શીકર, ગભરામણ, ગુંચવણ ભરેલી વાતો પોતાની મેજે મનમાં આવે તો તે મનમાં જઈને ક્યારે આનંદથી રહે? બાઈ કાલે, કાલે, કાલે. (૮)

સાર—સારાં કામ આજેજ કરવાં અને નહારાં કામ માટે આવની કાલપર વિચાર રાખવો મનલગ્ય કે નહારાં કામ કરવાંજ નહિ.

પાઠ ૧૬ માં.	પ્રત્યય “ના”	હૈડે=છાતીએ
ક્રુવ=ઉત્તાનપાદના પુત્ર	રાજ્યો=રાજ	ન માય=લેવાય નહિ
નિસાસો=આશા ભંગ	રાજન=રાજ	ધરો=રખો
થયેથી જીવને જે અક-	નરપતિ=રાજ	પ્રજન=રૈયન
ળામણ થાય તે	સૂણો=સાંભળો	ઉદર=પેટ
વિમાસે=વિચારે	પૃથ્વીપતિ=જગપતિ;	મેહ=ચરસાદ
કરો=છદ્દી વિભક્તિનો	રાજ	માગ્યા મેહ=જોઈતો

વરસાદ	દયાળ=દયાળુ	નીરખું=જોઈ
તમદેશ=તમારા મુલકમાં	સંચયો=ગયો	અજસુત=નારદ; અભા-
વેશ=દેખાવ	મૂઠમતિ=મુખાધ	ના પુત્ર
લીલા=આપાદ	પરવરી=ચાલી; નીકળી	ભૂપત ભણી=રાગ
લીલારાજ=આપાદ રાજ	અપરાધ=ગુનો	પ્રત્યે.
ભોગવો=ચલાવો	મંદમતિ=ઓછી અક્ષલ	કુળ=વંશ
સોય=તે	દુભવ્યો=નારાજ કીધો	ઉદરે=પેટે; કુખે.
વચન=મોક્ષ	સાધ=સાધુ; સજ્જન	નગર=મુલક
સધીર=ધીરજવાળાં	પરહર્યા=તજ્યા	અવાસ=રહેઠાણ
નયણે=આંખોએ	ગૂઠ=વિકટ; બિહામણું	ચરણે ચાંપી=પગે દાખી
વહે=રેલો જાય	વિકાળ=ભયંકર;	નિશદિન=રાત દહાડો
નયણે વહે અતિનીર=આં	બીક લાગે એવા	નીરખે=જુએ
ખમાંથી ધણા આંસુ પડે	કિરણુ=સીધી લીટીમાં	તન=શરીર
વહે=મોલે	પડતો પ્રકાશ	સફળહવો=સાર્યક થયો
રહે=મનમાં	સંચર્યું=ગયું	તારણહાર=તારનાર
ટાળો=મટાડો		

પાઠ ૧૭ ધ્રુવજીના બાપ અને નારદ ઋષિ.

પૂર્વજાઓ.

ધ્રુવજીના પિતાને નિસાસા નાખતાં જોઈને નારદ ઋષિ મનમાં વિચાર કરે છે, કે રાજા તું પોતે દુનિયાનો માલીક છે, પછી તમને શું દુઃખ છે? નારદ ઋષિ કહે છે કે હું રાજા, તમે સાંભળો. તમે મોટા રાજા છતાં તમને આટલું બધું શું દુઃખ છે, કે છાતીમાં શ્વાસ પણ માતો નથી?

આપાઠ.

તમારો દેખાવ આસ્થાથી સેવા કરવા લાયક છે, તમે રૈયતનું પોષણ કરો છો, તમારા દેશમાં જેવો જોધએ તેવો વરસાદ આવે છે, છતાં આટલું દુઃખ શા વાસ્તે રાખો છો? (૧) તે આખાદ રાજ ભોગવો, તને તે કાંઈ દુઃખ હોય? એવા ધીરજ આપનારાં વચન નારદ ઋષિએ કહ્યાં તોપણ રાજાની આંખમાંથી ધણાં આંસુ પડે છે. (૨) રાજા એમ કહે છે કે ઋષિ સાંભળો, મારો છોકરો જંગલમાં ગયો છે, તેથી મારે મન ધણું દુઃખ થાય છે, માટે તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો. (૩) મેં બહુ મુખાઈ કરી તેથી બાળક વનમાં જતો રહ્યો. મેં ઓછી બુદ્ધિવાળીએ એ પવિત્ર માણસનું મન નારાજ કર્યું, એવો મેં ગુનો કીધો છે. (૪) એ કારણથી મેં બધી મોજમઝા અને સુખનાં સાધન છોડી દીધાં, તેથી મેં નિસાસા નાખ્યા, અને મને ચિંતા થાય છે, કે બિહામણું વિકટ જંગલ હશે, ત્યાં મારો છોકરો એકલો કેમ રહેશે? (૫) જેનું મોં ધણું કામળ છે, એટલે જે ઘણો નાણુક છે, તે સુરજનો સીધી લીટીનો પ્રકાશ કેમ વેઠશે? (સુરજનો તાપ શી રીતે વેઠશે) મારું બધું સુખ ધ્રુવજી સાથે ગયું, તેથી હું નિસાસા નાખું છું. (૬) તમે દયાળુ તે દુઃખ મટાડો, કે જેથી એકવાર છોકરાને મારી નજરે પ્રસક્ત જોઉં, રાજાનાં એવાં વચન સાંભળીને નારદ ઋષિ રાજા પ્રત્યે જોડ્યા. (૭) રાજા તારા વંશમાં ધ્રુવ જન્મ્યો તેથી તારા જિંદગીને ધન્ય છે. જે માતાને પેટે જન્મ્યો તે માતાને પણ ધન્ય છે, રાજા તને ધન્ય છે, કે તારે ત્યાં ધ્રુવ અવતર્યો. (૮) જ્યાં ધ્રુવ જન્મ્યો છે, તે શહેરને, અને તે મહેલને પણ ધન્ય છે, જે માણસને ધ્રુવની સોખત છે, તેને પણ

ધન્ય છે. જે ધરતીપર પગ મૂકીને ધ્રુવજી ચાલે છે, ત્યાં તે ધરતીને
પણુ ધન્ય છે એમ કહીએ. (૯) ધ્રુવજીનાં દર્શન રાત દહાડો કરેછે,
તે જંગલને, અને તે પક્ષીને પણુ ધન્ય છે. હે રાજા તારું જીવ્યું
સાર્યક થયું, કે તારે ત્યાં એકાંતેર પેઠી તારનાર જન્મ્યો છે. (૧૦)

પાઠ ૨૪ મો.

સુવાક્ય=સારું વચન;

સારા બોલ

સ્નેહ=હેત; પ્રીતિ

સદૈવ=હંમેશાં

વાધે=વધે; થાય

કુવાક્ય=નહારું વચન;

નહારા બોલ

લાધે=મળે; થાય

વિવેક=સલુકાધ; ડહા-

પણુ; સારા નરસાનો

વિચાર

આણી=લાવી

યાર=ભાઈ

ઉચાર=બોલ

વાણી=બોલ; શબ્દ

વિશ્વ=દુનિયા; જગત

વખાણે=તારીફ કરે

સ્તુતિ કરે; માન આપે

કાર્તિ=આબરૂ

જનો=માણસો

પડે=હલકે દરજ્જે ઉ-

તરે; ગરિબાધમાં

આવે; પડતી થાય

ચઢે=મોટે દરજ્જે આવે;

સુખી થાય; ચઢતી

થાય.

વડે=થી; થકી

પ્રાણી=માણસ

પ્રજ્ઞ=સોફો; રૈયત

પાળે=પોષે

ધુડ=ધ્રુવડ

ઉચારનું=બોલનું

બલી=સારી

ભજાઈ=ભજનના સાધ

પુરાઈ=નહારાપાણું; વેર;

દુસ્મનાઈ

અમૂલ્ય=કીંમતી; જેની

કિંમત થઈ શકે

નહિ તે

મૂલ=કિંમત

લગાર=થોડી

પળી=ચાંગળું

રે=અરે

માનવી=માણસ

વેણ મુકયું=શબ્દ બોલ્યો

ગળાય=ગળી જવાય

થુક્યું=થુકેલું

વિમાસશા=પસ્તાશો;

દીવગીર થશે.

હાણી=નુકસાન; ખરા-

બા; પાયમાલી

છરા=મંદુકમાં ભરવાની

ગોળી

છેદ=ધા; જખમ

સૂઝે=માલમ પડ

કાપ=ધા; જખમ

રૂઝે=મટે; સારો થાય;	ભડાકો=અવાજો	વદો=ખેલો
નવી ચામડી આવે.	હવા વિષે=હવામાં	વણશે=અગડશે
કોઠી=મોટી ખરણી	હડાકો=પડધો; સામો	ભાર તોલ=માન; આ-
મટે=સારી થાય	અવાજ	ખર; વકર.
તોપ તણા=તોપનો	તાણી=ખેંચી	

પાઠ ૨૪. વિચારીને ખોલવા વિષે.

સારું વાક્ય ખોલવાથી હંમેશાં પ્રીતિ વધે છે; નહારું વાક્ય ખોલવાથી હંમેશાં કજીઓ થાય છે; માટે હું ભાઈ મનમાં જરા સ-લુકાઈ લાવીને જે ખોલ ખોલો તે વિચારીને ખોલો. (૧) સારું વાક્ય ખોલવાથી આખી દુનિયા તારીફ કરે, પણ નહારું વાક્ય ખોલવાથી માણસો આપણી આગર જાણે નહિ, માણસની પડતી અને ચઢતી જીભથીજ (ખોલવાથીજ) થાય છે, માટે હું ભાઈ જે ખોલ ખોલો તે વિચારીને ખોલો. (૨) જુઓ રૈયત (લોકો) પોપટને ઘેર પાળે છે. પણ ધુવડ પક્ષી પોતાના માળામાં પણ નચિંતે સૂઈ શકતું નથી; એજ ખોલતુંજ કારણ જાણ, માટે. (૩) સારી જીભથી (સારું ખોલીને) ભાઈ ભવમનસાઈ મેળવ, નહારી જીભથી (નહારું ખોલવાથી) લોકો નહારું ખોલે છે, પછી તે ગરીબ હોય કે રાજાનો છોકરો હોય કે રાણી હોય તોપણ લોકો નહારું ખોલે છે માટે. (૪) સારું વાક્ય ખોલવાથી દૂધ; દહીં અને ઘી આપશે, અને જેની કિંમત ઘણી હશે તેની થોડી કિંમત લેશે; પણ નહારું વાક્ય ખોલવાથી દોષ ચાંગળું પાણી પણ નહિ પાય; માટે. (૫) અરે માણસ તું મોટેથી જે શબ્દ ખોલ્યો તે જેમ તેં થુંકેલું થુંક ફરીથી ગળાતું નથી, તેમ તે ખોલેલો ખોલ પાછો ખેંચી લેવાનો નથી, જો એવી

વાણી હશે તો પરતાશો અને નુકસાન થશે, માટે. (૬) છરાના ધાનેા ઉપાય માલમ પડે, પણ નહારા વાક્યનો ધા કદી રૂઝાતો નથી. (તે બોલ મનમાંથી જતો નથી.) જેમ કાચની કોઠી કાંણી હોય તે જેમ સંધાતી નથી તેમ, માટે. (૭) સારો કે નહારો તોપનો અવાજો હવામાં હણુહણુટ કરતો ચાલ્યો જતો હોય, તો તમે કહો કે તેને કેમ ખેંચી શકાય ? મતલબ કે ખેંચી શકાય નહિ, તેમ બોલેલો બોલ પાછો ખેંચી શકાતો નથી, માટે. (૮) વિચારીને શબ્દ બોલો, તો કામ કદી પણ બગડશે નહિ. દલપતરામ કવિ કહે છે, કે જે સારા માણસો છે, તેજ ભાર વધાર રાખે છે. મતલબ કે બોલેલું પાળે છે.

પાઠ ૨૭ મો.

દુઃખ=આપદા, સંકટ
આણીએ=લાવીએ
ધટ=શરીર
ધડીઆં=ખનાઆં
ટાળ્યાં=મટાળ્યાં
નવ ટળે=નહિ જાય
રધુનાથજી=પરમેશ્વર
જડીઆં=વળગ્યાં
ભમ્યાં=ભટક્યાં. રખ-
જ્યાં.
ભોગવ્યાં=ગુમાવ્યાં;

ગાળ્યાં

નિદ્રા=ઊંધ

નયને નિદ્રા=આંખમાં
ઊંધ.

સ્વામી=ધણી (લઇ ગયો)

હરી ગયો=છાની રીતે

મસ્તક=માથાં

છેદાઇ=કપાઇ

લુટાણી=લુટાઇ

સતવાદીઓ=સાચું

બોલનારો

નીચ=હલકા

હરિને=પરમેશ્વરને

ભજો=ભજન કરો

સા'ય=મદદ

અર્થ=કામ

સરશે=થશે

ભીડ=સંકટ

સમર્થાં=સંભાર્યાં

અંતરંગમી=મનની વાત

જણનાર; પરમેશ્વર

ભાવટ=દુઃખ; જંગળ

ભૂધરે=પૃથ્વી ધારણ

કરનારે; પરમેશ્વર

પાઠ ૨૭. સુખ દુઃખ મનમાં નહિ લાવવા વિષે.

સુખ અને દુઃખને મનમાં લાવવાં નહિ, કારણ કે તે શરીરની

સાથે વળગેલાં છે. એ કોઈનું મટાડેલું મટવું નથી કારણ કે ઇશ્વરે નિર્માણ કરેલું છે. માટે સુખ અને દુઃખને મનમાં લાવવાં નહિ. (૧) નળરાજ્ય જેવો મરદ નથી, ને દમયંતી જેવી સતી સ્ત્રી નથી, કે જે અર્ધી નાગી અવસ્થામાં જ્યાં અનાજ ને પાણી મળે નહિ એવા જંગલમાં રખડ્યાં, માટે. (૨) પાંચવ પાંડવ જેવા ભાઈઓ કે જેને સતી દ્રૌપદી સ્ત્રી હતી, તેમણે પણ પ્યાર વરસ વનવાસ વેડ્યો, અને કોઈ દિવસ સુખે ઊઠ્યા નહિ; માટે. (૩) સીતા જેવી સતી સ્ત્રી નથી કે જેના રાગજી ધણી હતી, તે સતીને રાવણ લઈ ગયો, તેથી સતી ધણું દુઃખ પામી, માટે. (૪) રાવણ જેવો રાજા જેને મંદોદરી સ્ત્રી હતી, તે રાવણનાં દશ માથાં કપાઈ ગયાં ને બધી લંકા હુટાઈ ગઈ, માટે. (૫) હરિશ્ચંદ્ર રાજા સત્યવાદી હતો અને તેને તારાસોયની રાણી હતી. તેણે હવકા માણસને ત્યાં પાણી ભર્યું (મનગળ કે મનુરી કરી) એવાં ઘણાં દુઃખ પડ્યાં, માટે. (૬) જુઓ ઇશ્વરે આગળ ધણી મદદ કરી હતી. તેથી જણાય છે કે આપણું કામ પણ થશે. એવું સમજીને ઇશ્વરનું ભજન કરો; તે મદદ કરશે. માટે. (૭) દરેકને જ્યારે આપદ પડી ત્યારે તેમણે ઇશ્વરને યાદ કરીયા. ત્યારે નરસિંહ મહેતાના ધણી ઇશ્વરે (શ્રીકૃષ્ણે) તેઓની આપદ તાળી, માટે. (૮)

પાઠ ૩૯ મો.	ભાર્ત ભૂમિ=ભરત રા.	જેલ=જે
સ્વદેશ=પોતાનો દેશ	જનો મુલક; ભરત	કે'નો=કહેનો
સ્વદેશ પ્રીતિ=પોતાના	ખંડ; આર્યાવૃત; હિં-	ભલો=સારો
દેશપર પ્રેમ	દુસ્તાન	ભોમ=ભૂમિ; જમીન
ભલી=સારી; ફળદ્રુપ	વિષે=માં	પ્રાણ=જીવ

મુજ્જ=અમ્મલ વગરનો
 અભિ=પૃથ્વી
 ભારે=ઓળખ
 દાઝે=લાગણી; દયા
 શુભ્ર=સુકું; સુકામલું
 હૈયું=મન
 વજ્ર=કઠણ; દયા વગ-
 રનું
 મેવું દેવું=લેણ દેણ
 કદાપિ=કદાચ
 હ્રદયીવાળો=વનવાન;
 તવગર; પૈસાદાર
 વડો=મોટો
 વૈભવી=વૈભવવાળો
 રાજવી=રાજા
 રૂપાળો=ખૂબસુરત; દે-
 ખવડો.
 તથાપિ=તોપણ
 વિવેકી=ખરૂં ખોટું
 સમજનાર
 વખાણે=તારીફ કરે

કાગ=કાગડા
 પ્રમાણે=પેઠે; માફક
 સ્વદેશી=વતની; પોતાના
 દેશનો
 દેશીના=પોતાનાં દેશ
 નાનાં
 ટાળે=મટાડે; દૂર કરે
 પાળે=પોષે
 કલ્યાણમાં=મલામાં;
 સારામાં
 લેખે=ગણે
 પુરા પ્રેમથી=ખરા હૃ-
 તથી
 પેખે=જુએ; ઓળખે
 વિદ્વતા=પાંડિતાઈ; વિ-
 દ્વાનપણું
 વાપરી=ખરચી
 દેશ દાઝે=દેશની લાગ-
 ણીને માટે
 લોકલાજે=લોકની શર-
 મથી

સ્વદેશાભિમાની=પોતાના
 દેશનું અભિમાન
 ધરીને કરેલાં
 વૃથા=ફેકટ
 જન્મ=જિંદગાની; જી-
 વતર
 ખોખો=ગુમાવ્યો
 કમાણી=સાર્થક; પેદાસ
 વિદેશે=પરદેશે
 વસાને=રહાને
 કાળ=વખત, સમય
 ગાળી=ગુમાવી
 સ્વદેશે=પોતાને વતને
 વિયોગી=જુદા પડેલા;
 વિખુટા પડેલા
 ભેટી=મળી
 ભાવે=હોંસથી
 હર્ષનાં=હરખનાં; આનં-
 દનાં
 આંસુ=આંખમાંથી પડ-
 તાં પાણી
 નાવે=આવે નહિ

પાઠ ૩૯. પોતાના દેશપર પ્રેમ.

સારા ભરતખંડમાં હંમેશાં રહેતો હોય તેમાં કાણ બિચારો

હશે કે ને “મારો દેશ સારો છે. મારી ભૂમિ સારી છે અને” એ મને જીવથી હંમેશાં વહાલી છે” એમ કાણ નહિ કરતો હોય ? (મતલબ કે બધાજ કહે છે.) (૧) કયો અક્કલ વગરનો પૃથ્વીને ભારે મારતો હશે ? જેને દેશની લાગણી જરા પણ નથી, જેનું મન હંમેશાં કંઈ એક અને સુકાએલું હોય છે, જે એમ જાણે છે કે મારે કંઈ લેવું દેવું નથી, (મતલબ કે મારે કોઈની સાથે સંબંધ નથી) એવો માણસ. (૨) કદાપિ તે ધણો પૈસાવાળો હશે, મોટા વૈભવ-વાળો, રાજા કે રૂપાળો હશે તોપણ તેને વિવેકી માણસ વખાણે નહિ તે કાગડા અને કીડાની પેઠે ગુજરાન ચલાવે છે. (૩) જે દેશીના દુઃખ મટાડે હજારો માણસોનું હંમેશાં પોષણ કરે; વળી લોકના ભલામાં લાભ ગણે, તેને ખરો સ્વદેશી જાણવો. કહો કે તેને ખરા હૃતથી કાણ નહિ જુએ ? (મતલબ કે બધાજ જુએ) (૪) જે વિદ્વાન માણસે દેશની લાગણીને માટે વિદ્યાનો ઉપયોગ કીધો નથી. જે પૈસાદારે લોકોની શરમથી એક પાછ પાણુ ખરચી નથી. જેણે સ્વદેશાભિમાનનાં કામ કીધાં નથી, તેણે પોતાની જિંદગી નકામી ગુમાવી અને શું કર્યો ? (મતલબ કે કંઈજ નહિ) (૫) પરદેશમાં રહીને ધણો વખત ગુમાવીને જે સારો ભાગ્યશાળી હોય તેજ પોતાને દેશ જાય અને જુદાં પડેલાં સગાં અને ભૂમિને હૃતથી મળે, તે વખતે કહો કે કોને હરખનાં આંસુ નહિ આવે ? (બધાનેજ આવે) (૬). •

પાઠ ૪૬ મો.	ભેટયા=મળ્યા	કપડે=દગાથી
ધાધ=દોડી	બ્રાત=ભાઈ	ખસે=દૂર જાય
ભાવે=હૃતથી	સાથ=સંગાન; ટાળું	સામગ્રી=સામાન; ચીજો

હસે=મસ્કરી કરે
 ઉતરવા=રહેવાં
 વશક=ધણાજ; વધારે
 વસમો=કપરો; કઠણ
 હામ=જગો
 છાજ=છત
 વળી=સાકટી
 ભીંત્યો=ભીંત
 દોદશ=બંને બાજુ
 જુઆ=જોઆ
 હુઆ=થયા
 હસણી=મગ્ગકપોરી
 નાલ્લ=નાત
 દર્શન=જોતું; દેખતું
 ખોધએ=દૂર કરીએ
 સુંદરી=જીવાન સ્ત્રી
 મનવિના=કમનથી
 નમે=નમસ્કાર કરે
 દીઠા=જોયા
 હરિ=પરમેશ્વર

કુટડો=દેખાવડો
 તુડો=પ્રસન્ન
 ભાગ્યુ=દૂર થયું
 મરડે=મરડે
 મંડપમાં=માંડવામાં
 ચંગ=મંજરા; કાંસાજોડ
 ગાંઠડી=ગાંસડી
 લટકે=ટિંગાય
 પટકે=પિછોડીએ
 કાળ=લાકડાં
 ભારો=જીરો
 મામેરાનો=મોસાળાનો
 ઉધારો=ખાકી; મણા
 તુળશીદળ=તુળશીનાં
 પાંદડાં
 કુંકશે=વગાડશે
 પુરં=પરોપર
 કૌતક=મસ્કરી; ગમત
 ટોળ=મગ્ગક
 ઉતાવળી=ઝડપથી

મરમે=મેદમાં
 લગ્નવ્યુ=એળ લગાડી
 પેઢીતું=વંશતું
 ન બાપા=બાપ વગરના
 બલાં=સારાં
 કઠણુ=સખત
 કઠણુ ખોત્ર=મેણાના ખોલ
 મહર=અહંકાર; તોર;
 ઝેર
 પુંડળથી=પાછળથી
 બડબડો=બગડો
 લખેશરી=લાખ રૂપી-
 આનો ધણી
 શે=થું
 રાંક=ગરીબ
 પિતા=બાપ
 મુજ=મારે
 કાપડું=ઐરાંની છાતી
 ઢાંકવાનું લુગડું
 મેર=મેરૂ પર્વત
 જીવતો રહે=કાયમ રહે

પાઠ ૪૬. નરસિંહ મહેતાની ઉના ગામમાં પધરામણી.

વિજય મહેતા (નરસિંહ મહેતા) આવ્યા સાંભળી શ્રીરંગ મહેતા
 વેનાઈ દોડતા આવીને બંને હાંસથી મળ્યા, ગમાઈ અને

જમાઇનો ભાઈ પણ મળ્યા અને બધા નાગરનું ટોળું પણ આવીને મળ્યું. (૧) તે બધા છળભેદથી બાઝીને પાછા દૂર જતા રહે અને એનો સામાન જોઇ જોઇને મસ્કરી કરે, ઉતારાને માટે ધર આપ્યું તેમાં ચાંચડ મચ્છર ધણાજ હતા. (૨) તે ધરની જમીન ઉંચી નીચી ને કઠણ હતી ને છાપરાપર નળીઆં નહોતાં; તે ધરની છાજ કોહેલી ને સાકટીઓ જુની હતી, અને ભીંતો બંને બાજુએ બેવડી વળી ગએલી હતી. (૩) જ્યાં નરસિંહ મહેતાનો ઉતારો થયો, ત્યાં ઘણાં માંકડ અને જુવા હતા; વેવાઇ ઉતારો આપીને ગયા પછી મજાકજોરી નાગરી નાત જોડવા લાગી. (૪) કુંવર વહુનો બાપ વૈષ્ણવ છે, તેથી તેના દર્શન કરીએ તો પ્રાશ્વિત જતા રહે (પાવન થઇએ) મહેતાને જોવા માટે ઘેરે ઘેરથી સુંદરીઓ ખુશીથી આવી. (૫) કમનથી મહેતાને નમસ્કાર કરે અને કહે કે, તમે આવ્યા તે સારું થયું, સ્ત્રીઓ એક બીજાને કહે છે કે, મહેતાને જોયા તે પરમેશ્વરને જોયા બરાબર છે. (મતલબ કે એમ મસ્કરી કરે) (૬) જુઓ એનો રસાલો કેવો દેખાવડો છે ! એને પરમેશ્વર પ્રસન્ન છે; મસ્કરીમાં એવું કહે છે કે, હવે કુંવર વહુનું દુઃખ જતું રહ્યું. (૭) મહેતાજીના બળદ ઉપર ધણી બગાઇઓ છે તે જુઓ. મહેતાજી ગાંડવામાં કીર્તન વગાડશે તેથી નાગરની નાનમાં આખર વધશે. (૮) આ ગાંસડી વગગાડેલી લટકે છે, તેમાં પિછોડીએ તાલની જોડ બાંધી છે; આ તુળશીના લાકડાનો ભારો (તુળશીની માળા) છે. કહોં હવે મોસાળામાં શું ખામી છે ! (૯) છાંયડીમાં તુળશીનાં પાંદડાં મૂકશે, ને ઉભો રહીને શંખ વગાડશે, સાધુ ઇશ્વરનું ભજન કરશે એટલે મોસાળુ પણ પુરું થશે. (૧૦) એમ નાગરની સ્ત્રીઓ ગમત કરે

અને મસ્કરી કરીને ઘર તરફ પાછી જાય. બાપા મોસાળું લઇને આવ્યા તે વાત કુંવરબાઇએ જાણી. (૧૧) તેથી ઝડપથી મળવાને માટે દોડી કે નણુંદ મરમમાં બેલી કે બાપ દીકરીને આ શું પ્રિત કે હાંસી કરવા આવ્યો ? (૧૨) બાપદાદાની સાત પેઢીને એજ લગાડી, સાથે સાધુઓનું શું કામ હતું ? શું એકલા મળવા જાઓ છો ? એવા બાપ કરતાં બાપ ન હોય તો સાઈ ! (૧૩) આવો મહેણાનો બોલ સાંભળીને કુંવરબાઇ પાછી વળી, ને કહેવા લાગી કે, હે નણુંદ આટલો અહંકાર શા માટે રાખો છો. હે બેન પાછળથી શું બબડો છો. (૧૪) જેનો બાપ પૈસાવાળો હશે તેની દીકરીને ઘણો લાભ થશે. કોઇનો બાપ લખેશરી કહેવાય તો તે મારે શું કામનો. (૧૫) ગરીબ બાપ મારે ઘેર આવ્યો તો તેનું એક કાપડું સોનાના કુંગર બરોબર છે તમારી મરજીમાં આવે તેમ બોલો પણ મારે મન એ બાપ ધાણું જીવજો. (૧૬)

પાઠ ૪૯ મો.

મહી=સાતમીનો પ્રત્યય

“ માં ”

તન=શરીર

ભાત=શુદ્ધ; સમજ

પુરણુ=પુરેપુરે

સમય=વખત

પ્રથમ=પહેલાં

સ્મરૂં=ચાદ કરૂં

કાર્યો=કામે

પાલણ=પોષણ

કાજ=કામ

તેજસ્વી=પ્રકાશિત

શશિ=ચંદ્ર

તિમિર=અંધારૂં; અં-

ધકાર

ગગને=આકાશમાં

દિનરાત=દહાડો રાત

આરામ=વિશ્રાંતિ

અમથી=મહેનતથી

સુખદીએ=સુખ આપે

ભર=જોઇએ તેવી

આણી=જાવી

મેઘ મંડળ=વાદળાં

નિયમિત=વખતસર

વૃષ્ટિ=વરસાદ

સંતોષ=તૃપ્તિ

હરખ=ખુશી

સૃષ્ટિ=દુનિયા

પૃથ્વી=જમીન

ધન=પૈસો	પાવક=ગરમી; અગ્નિ	નીતિપંથ=નીતિનો માર્ગ
કઠિન=કપરાં	હશે=પરમેશ્વરે	જીલાવતા=વીસરાવતાં
કષ્ટ=દુઃખ	સત્તા=હુકમ	સંશય=શક
અનેક=ધણાજી	થાપી=એસાડી	મુજ=મારા
કાપે=દૂર કરે; મટાડો	સદિવ=હંમેશાં; સદા	સદ્ભક્તિ=ખરી ભક્તિ
સૃજ્યાં=અનાવ્યાં	સુખ્યુદ્ધિ=સારી અકલ	ચરણે=પગમાં
		હરં=સતોષ પામી રહું

પાઠ ૪૯. હૃદય પ્રાર્થના.

જ્યારે ઊંધમાં શરીરનું લાન નહોતું, ત્યારે જીઓ કે જણે આપણી પુરેપુરી સંભાળ લીધી, તેને સવારના પહોરમાં પહેલો યાદ કરું, પછી દહાડાના બધાં કામો કરું. (૧) એ હંમેશાં હૈતથી પ્રાણીઓનું પોષણ કરે છે, અને પ્રાણીઓ માટે દુનિયાની રચના કરેલી જણાય છે, પ્રકાશવાળા સુરજ અને ચંદ્રમા હંમેશાં પ્રકાશતા રહે છે; તે જીવને જીવન શક્તિ વધારે આપે છે. (૨) આકાશમાં રાત દિવસ ફરીતે અંધારું મટે છે, ત્યાં તેને આરામ ખીલકુલ નથી. દહાડાની ધણી મહેનતથી પ્રાણીઓ થાક્યા ત્યારે આખી રાત સુખ આપે એવી સારી ઊંધ આણી. (૩) જો આ વરસાદના વાદળાં વળતસર વરસે છે, તેથી દુનિયા સતોષથી આનંદમાં ઝુલાય છે. જમીન વનસ્પતિમાંથી ધન અને અનાજ આપે છે અને તે જીવોનાં ધણાં દુઃખ મટાડે છે. (૪) પરમેશ્વરે પવન, પાણી અને અગ્નિ આ કેવાં અનાવ્યાં છે ! એ ત્રણ હંમેશાં જીવોનું જીવન (જીવવાનો આધાર) છે, વળી જો એ ત્રણેને માણસની ચાકરી આપી છે. અહા ! પ્રાણીના સુખનાં સાધનની શી ગોઠવણ કરી છે ! ઓહો પરમેશ્વર તેં માણસના મનમાં અકલ આપી

છે, તેથી બધા જીવો પર માણસની બધી સત્તા રાખી છે, જે હંમેશાં એવું સાચું પોષણ કરે છે, તેને વિસરીને બન્યું નહિ તે પાપી માણસ છે. (૬) પરમેશ્વર હું માગું છું, કે સારી બુદ્ધિ આપો. અને નીતિને રસ્તે દારવો, મને જુલાવામાં નાખનાર બધા વહેમો દૂર કરો, મારી ફરજ છે એજ સમજીને હું બધા કામ સદ્બક્તિથી કરું, અને તમને પણ પડું તો મને વિશ્રાંતિ મળે. (૭)

પાઠ પપ મો.

શિર=માથું
કાટે=કોઠે
ફેલ=ખોપરી
માળ=માળા
જૂથલ=અળદ
વીણુ=વગર
ભૂપાળ=રાજા
નેહ=રનેહ; હેત
દાખવે=જીવે
ચક્ર=ચક્રર
ગળથો=ઢાંકથો
પરવરે=ચાલે
ઉન્નવળ=સફેદ
ઓપતો=શોભતો

જામો=જુલતો અંગરખો
ફાળ=છલંગ
મૃગ=હરણ
શ્વાન=કુતરો
સુગ્મણુ=સારા જાણીતા
શુક્રાચાર્ય=દૈત્યના ગુરુ
હરનિશ=હંમેશાં
રે=રહે
મેડક=દેડકો
નિર્બળ=કમજોર
કોલ=કોયલ
કાયર=ખાયલો
સાર=સારી
રક્ષાણી=રક્ષણ કરનાર
તાણી=જીવાન સ્ત્રી

પઢતો=ભણતો
પૂર્યો=ગોંધ્યો
મધુરો=મધુર રાગનો
વાચા=વેણુ; શબ્દ
વીર=બાઈ
કામની=સ્ત્રી
કીર=પોપટ
ચરણુ=પગ
સા'થો=પકડ્યો
લાખો=લાખો માણસથી
સઉકો=બધા
વિચરે=જાય
વસમી=અધરી
વાટ=રસ્તો

પાઠ પપ. ઉખાણા.

(પ્રશ્ન) જેના માથાપર ગંગાજી રહે છે, જેની ડોકમાં ખોપ-

રીની માળા છે, તો કહો કે મહાદેવ વગર કયો રાજા મંજીરનું
વાહન કરે ? (૧) (જવાબ) હંમેશાં આરથી જોઈએ, તો
એક બરે છે ને બીજો ખાલી કરે છે, જે ચક્ર દરરેક દરતું
જણાય છે તે રેંટ. (૧) (પ્રશ્ન) એક પુરુષે બીજા પુરુષને
ઢાંક્યો તેથી જોને ઢાંક્યો છે તેનું શરીર સારું દેખાય છે. તે ધણો
ઉત્તમ માણસ છે તો તમે સારા માણસ સમજો કે એ શું છે ?
(૨) (જવાબ) જે પગ વગર ચાલે છે. પુરુષો તેના પર બહુ
હેત રાખે છે, સફેદ શરીરે શોભતો તેને જામો કહીએ. (૨) (પ્રશ્ન)
છલંગ મારે છે, પણ દરણુ નથી, તેમ સસલો પણ નથી, અને
કુતરો પણ નથી તેમજ મોં ઉચું છે પણ મોર નથી; હે સારા
જાણીતા ડાહ્યા માણસ સમજો કે એ શું છે ? (૩) (જવાબ)
શુકાચાર્યનું વાહન છે, જે હંમેશાં પાણીમાં રહે છે, જીલ નથી
તોપણ ધણું બોલે છે તે દેડકો કહેવાય છે. (૩) (પ્રશ્ન) સ્ત્રી છે
પણ કમજોર નથી. કાળી છે પણ કોયલ નથી. દરમાં રહે છે પણ
નાગણી નથી. તો એનો જવાબ કહે ? (૪) (જવાબ) બાયલાના
હાથમાં શોભે નહિ, અને બહાદુરને મન તે સારી છે, વળી તે
આ શ્રેષ્ઠ શરીરનું રક્ષણ કરનાર છે, હે જીવાન સ્ત્રી તે તરવાર છે.
(૫) (પ્રશ્ન) બણે છે પણ વિદ્વાન નથી તેને ગોંધ્યો છે પણ
મોર નથી, ડાહ્યા માણસ હોય તો સમજો કે તે મીઠું બોલે છે.
પણ મોર નથી ત્યારે એ શું હશે ? (૫) (જવાબ) પવિત્ર
પક્ષીની જાતમાં છે, બાઈ શબ્દ બોલે છે, તે જંગલનો રહેવાસી છે
ને જંગલમાં પેદા થાય છે હે સ્ત્રી તે તો પોપટ છે. (૫) (પ્રશ્ન)
ચાલે છે પણ પગ નથી. ગડે છે પણ પાંખ નથી, લાખ માણસથી

પણ પકડાવશે રહે નહિ, બધા તેને આંખે જુએ છે તો એ શું ?
(૬) (જવાબ.) તે ગગન તરફ જાય છે, ધરમાં રહે તો ગભરામણ
થાય છે. તે અધરે રસ્તે જાય છે. માણસો તેને ધુમાડો સમ-
જીએ. (૬)

પાઠ ૫૭ મો.	સાફ=ચોઠખી	ઠાલા=નકામા
ધડી ધડી=વારંવાર	અરણ્યવ=દરીઓ; સમદ્ર	ઠમી=ઓછી
હુકળાટો=ધામ	ભાવ્યાં=જોયાં	ઉભરાય=જથાબંધ એ-
ભારી=બહુ	રસ=મધુર સૂર	પીત=પીળો (કડી થાય
અભ્ર=વાદળાં	યંત્ર=સતાર; સારંગી	સૂર્યાસ્ત=સૂરજનું આથ-
સકળ=બધા	વગેરે	ઉજળું=સફેદ (મવું તે
ચાળા=ચિહ્ન; લક્ષણ	રૂપાળા=સારા	નૈર્ઝતા=દક્ષિણ અને
ચક્ષી=ચકલી	અધિક=વધારે	પશ્ચિમ દિશાની વચ્ચેના
બગ=બગસો	ધંટ=અવાળ	શીતળા=ઠંડા; શીતળ

પાઠ ૫૬. વસંત ઋતુનાં લક્ષણ.

તડકા ને શીજો ધડીએ ધડીએ બદલાય છે, તાપથી જીવોને
ધણો ધામ થાય છે, ઘણાં કાળાં વાદળાં આમ તેમ દોડતાં દેખાય
છે. તેથી બધાં માણસો કહે છે કે એ વરસાદના ચિહ્ન થાય છે.
(૧) ચકલી ધૂળમાં ફડફડ પાંખો ફફડાવે છે. બગલા પોતાની પાંખ
બરોબર ફેલાવીને બેસે છે, પક્ષીઓ દરીઆ કંઠિથી આવતાં જોયાં.
તેથી બધાં (૨) રાત દિવસ શીતળ પવન ફરફર આવે, ઝાડો
ખરર થરર શબ્દે હાલતાં જણાય, વાજિંત્રમાં બહુ સારા મધુર સૂર
આવે છે; તેથી બધાં (૩) હંમેશા કરતાં તો હવા ઘણી ભેજ-
વાળી જણાય છે. ફૂલમાંથી બહુ સારી વાસ નીકળીને આવે. આધે

ખટો વાગતા હોય એવા ખોટા અવાજ સંભળાય છે. તેથી અધા. (૪) હવામાં ગરમી એછી હોવાને લીધે ખાર ઓગળે છે અને ઉષ્ણ, કીડી અને મંકોડા જોરથી ઉભરાય છે. (ધણાજ પાકે છે) પક્ષીઓ માળા બાંધવાની તપાસમાં આમ તેમ ફરે જડે. તેથી અધા. (૫) શોભાયમાન ધનુષ જણાય છે અને સુરજ આથમતા પીળો ભાસ થાય છે. ચંદ્રમાની આંતુઆંતુ ધણું સફેદ કુંડાળું દેખાય છે. ઈશાન ખુણામાં ધણી વીજળી થાય છે. નૈર્ઋત્ય ખુણામાં ઠંડો પવન નાય છે (કારણ કે નૈર્ઋત્ય ખુણામાં ફરીઓ છે તેથી.) તેથી અધા. (૬)

પાઠ પદ.

રક્ષ=રક્ષણ કર

દેવ=ઇશ્વર

મહારાગ=પાંચમા

જ્યોર્જ

પ્રોઠ=ધણા મોટા

જયવંત=જયવાળા

મસ=વધારે

કીર્તિનો=મોટાઈ

યશ=જશ

લંબાવ=વધાર; ફેલાવ

જગદીશ=પરમેશ્વર

વીખેરવા=છુટા પાડવા

રઠ=ગુરસે થા

કાળ=મોત; હાર

અંધપાડ=મેસાડ

દ્રેપ=કીનો; અદેખાઈ

હુતર=કસબ

અમધેર=અમારે ત્યાં

સંપ=નિરાંત

સધો=ધાઓ

કાળ=વખત

ગંજ=ઢગલો

દાન=પુણ્ય

ઐક=મોટા

ગતથુ=હંમેશ

ક્ષેમ=સુખ

રાય=રાગ

સદ્ અભિમાને=સારી

ઉંચી લાગણીથી

પૂજ્ય=પવિત્ર

પ્રત્યે=તરફ

ધર=રાખ

શક્તિમાન=જોરાવર

રાજેશ્વર=રાગજોના

ધણી

નાથ=પરમેશ્વર

મહારાની=અક્ષતનો

લંડાર; મોટા જાનવાળો

શુભકાર=કલ્યાણ કર-

પાર=સુધી (નારી

દીક્ષ=મન

સ્વીકાર=કબુલ કર

પાઠ પદ મો. રાજગીત.

હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજનું રક્ષણ કર. હે પરમેશ્વર તું મોટા રાજનું રક્ષણ કર. હે મોટા રાજ તમે ધણાં વરસ જીવજો. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. એમને ધણા કાર્તિવાન બનાવ. મોજ મઝા, મોટાઈ અને આગર આપ, અને એમનું રાજ્ય ધણાં વરસ ચાલે તેમ કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૧) અરે પરમેશ્વર, હે જગતના ધણી તું ઊઠ, અને એના દુશ્મનને વીખેરી નાખવા તૈયાર થા; અને તેમનું માત લાવ. વેર અને કંકાસ બધો ખેસાડી દે. સમજણ અને કળા વધે એમ કર; અમારા ઘરમાં નિરાંત ને સંપ થાઓ કે જેથી હંમેશાં અમારું બલુ થાય. (૨) હે પરમેશ્વર તું મોટા જ્યોર્જ રાજપર જોર, આગર અને સુખ સ્થિતિની ઢગલાબંધ (ધણીજ) બક્ષીસ કર, કારણ કે ગરીબ અને રાજ સારી ઉંચી લાગણીથી એમનું રાજ્ય પૂજવા લાયક ગણે છે અને ન્યાં ભાંના લોક એમના તરફ હેત બતાવે છે. (૩) હે સર્વ શક્તિવાન, રાજેશ્વર, મહા જ્ઞાની, પ્રભુ તું એને તારી છાંયમાં રાખ; એની પૂર્વ કિનારાથી પશ્ચિમ કિનારા સુધી કલ્યાણકારક ધણી સ્તુતિ થાય છે. વફાદારનો સંપ કમુલ કર. હે પરમેશ્વર શહેનશાહનું રક્ષણ કર. (૪)

ગુજરાત પ્રાંતની ભૂતળ.

ગુજરાત પ્રાંતના ખંભાતના અખાતથી કુદરતી એ ભાગ થાય છે. ખંભાતનો અખાત સાંકડો થતો થતો ઉત્તરમાં ખંભાતના નવાખ સાહેબના રાજ સુધી ગએલો છે. ખંભાતના અખાતની પશ્ચિમમાં જે મોટો મુલક આવેલો છે, તેને કાઠિયાવાડનો દ્વીપકલ્પ કહે છે; એને દ્વીપકલ્પ કહેવાનું કારણ એ કે એની ત્રણ બાજુએ પાણી

છે, અને એક બાબુએ જમીન છે, એની દક્ષિણમાં, પશ્ચિમમાં અને પૂર્વ તથા ઉત્તરના થોડા ભાગમાં દરીઓ છે, અને કાઠિયાવાડના માત્ર ઈશાન કોણમાંજ જમીન છે. ખંભાતના અખાતની ઉત્તરમાં અને પૂર્વમાં આવેલો ખીજો ભાગ છે. એ ખીજો ભાગ અસલમાં ગુજરાત કહેવાતો હતો. એ ભાગની જમીન ધણીખરી સપાટ છે. પણ દરીઆ કિનારાની દમણથી તે ખંભાત સુધીની જમીન નિચાણમાં આવેલી છે, માટેજ પૂર્વમાંથી નીકળનારી દમણ-મંગા, પાર, અંબિકા, પૂર્ણા, તાપી, કીમ, નર્મદા, (રેવાજી) ઢાઢર, મહી વગેરે નદાઓ પશ્ચિમ તરફની નિચાણ જમીનમાં વહીને ખંભાતના અખાતને મળે છે. સાગરમતી ઉત્તરમાંથી નીકળી દક્ષિણમાં વહી ખંભાતના અખાતને મળે છે; બનાસ અને સરસ્વતી ઈશાન કોણમાંથી વહી કચ્છના રણમાં સમાઈ જાય છે. એ ઉપરથી જણાય છે કે ગુજરાતની પૂર્વ તથા ઈશાન કોણ તરફની જમીન ઉંચી છે, કારણ કે એ બાબુએ ડુંગરા આવેલા છે. વાંસદા અને ધરમપોરની પૂર્વમાં સહ્યાદ્રિના ડુંગરા આવેલા છે. રેવાકાંઠા એજન્સિમાં રાજ-પીપળાના ડુંગરા આવેલા છે. પંચમહાલમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે, તેમાં સાથી મોટા પાવાગઢ છે. એના ઉપર કાળકા માતાનું દહેરું છે. મહાકાંઠા એજન્સિની પૂર્વમાં તથા ઉત્તરમાં પણ ડુંગરા આવેલા છે. ગુજરાતની ઉત્તરમાં આયુનો ડુંગર છે.

પાલણપુર એજન્સિની પશ્ચિમમાં તેમજ કડી પ્રાંતની પશ્ચિમમાં કચ્છનું રણ છે, માટેજ તે બાબુની જમીન નીચી ને રેતાળ છે. તેથી ત્યાં તાપ અને ટાઢ વધારે પડે છે. રેતાળ જમીનમાં ઝાડ ઊગતાં નથી. ને ઉનાળામાં પાણીની આપદા પડે છે. એવા રણના મુશ્કેલીમાં સાંઢણીપર ખેસી મુસાફરી પ્રાય છે.

ગુજરાનનો મધ્ય ભાગ જેને ચરોતર (સારી જમીન) કહે છે, તેમાં ખેડા જિલ્લો, ગાયકવાડનો વડોદરા પ્રાંત અને મહી નદી આવેલી છે. એ ચરોતરની જમીન નદીના ભાલા જેવી રસાળ છે, તેથી પાક સારો થાય છે. તમાકુ, બાજરી ધણાં પાકે છે. તેમજ રાયણુ, મહુડાં અને આંબાનાં ઝાડ ધણાં જિગે છે. ઘાસ ચારો ધણો થાય છે તેથી-જ ચરોતર નામ પડ્યું છે. અહીંઆ દોરોને ચરવાનું સાઈ મળે છે, તેથીજ ચરોતરમાંથી પરદેશ ખાતે ધી ધણું જાય છે.

પંચમહાલમાં ડુંગરા ને જંગલ ધણાં છે, તેથી ત્યાંની હવા સારી નથી. તાપ અને ટાઢ વિશેષ પડતાં નથી. જંગલ હોવાને લીધે ધ્રમરતી લાકડાં ધણાં થાય છે. પંચમહાલમાં મકાઈ ધણાં પાકે છે.

મરઘ જિલ્લાની જમીન સપાટ છે. ઝાડો ધણાં થતાં નથી. એ જિલ્લાના પૂર્વ ભાગને કાનમ કહે છે. ત્યાં કપાસ ધણો સારો પાકે છે. એ જિલ્લાની જમીન કાળી છે. કાળી જમીન કપાસને બહુ માફક આવે છે, નર્મદા નદીના ખેટમાં તમાકુ ધણી સારી થાય છે.

પાલણપુર એજન્સિ, સુરત એજન્સિના વાંસદા, ડાંગ, ધરમપોરના રાજ્યની જમીન ડુંગરવાળી ને જંગલવાળી છે, તેથી ત્યાંની હવા શરદીવાળી અને પાણી પાલીઆં છે. એમાં રાત્રી (જંગલી) લોકો રહે છે, જંગલમાં લાકડાં ધણાં થાય છે.

સમુદ્ર કિનારાની હવા સુકી ને સારી ગણાય છે, માટે ઉનાળામાં ધણા લોકો હવા ખાવા તથા માંદા માણસો પાણી ફેર માટે જાય છે, સમુદ્ર કિનારાની પાસેના ગામોમા તાપ અને ટાઢ સરખાં પડે છે, અને વરસાદ ધણો પડે છે.

સુરત જિલ્લામાં ખાડીઓ ધણી છે, ઓરપાડ તાલુકાની જમીન

ભરૂચ જિલ્લા જેવી સપાટ છે, અને ઝાઝાં ઝાડ નથી, માંડવી તાલુકો, વાલોડ, ચીખલી અને પારડી તાલુકો એના પૂર્વ ભાગમાં જંગલ ને ડુંગરા છે. વડસાડ તાલુકામાં પારનેરાનો ડુંગર સૌથી ઉંચો છે. પૂર્વ તરફના ભાગોમાં ડુંગર થાય છે. અને બાકીના ભાગોમાં તુવેર, બાજરી અને કપાસ થાય છે. ગણદેવી પરગણામાં શેરડી થાય છે, અને ત્યાંનો ગોળ વખણાય છે. ઓરપાડ તાલુકામાં તથા હાંસોટમાં ધઉં સારા પાકે છે.

સુરત જિલ્લો, ભરૂચ જિલ્લો, વડોદરા પ્રાંત, ખેડા જિલ્લો અમદાવાદ જિલ્લો અને કાઠિયાવાડમાં ઘણું ઠેકાણું કપાસ પાકે છે તેનું ૩ મીલોમાં કાપડ વણવા માટે મુખ્ય ધણું જાય છે.

અમદાવાદ જિલ્લાના ઘોળકા તાલુકાનો દક્ષિણ ભાગ, ધંધુકા તાલુકાનો પૂર્વ ભાગ અને કાઠિયાવાડનો કેટલોક ભાગ જેને બાલ કહે છે, તેમાં ધઉં તથા કપાસ સારા પાકે છે, અને કપાસનું ૩ થમ ઘોસેરા બંદરથી વહાણ મારફતે મુખ્ય જાય છે.

પહેલો ભાગ જે કાઠિયાવાડ નામથી ઓળખાય છે, તેને અસલ સૌરાષ્ટ્ર કહેતા હતા. કાઠિયાવાડ એજન્સિમાં ઘણા ડુંગરો છે. કાઠિયાવાડના મધ્ય ભાગમાં ચોટીલા વગેરે ડુંગરાની હારો છે. વળી જુનાગઢ પાસે ગીરનારનો ડુંગર સૌથી મોટો છે પાલિતાણા પાસે શેત્રુંજી ડુંગર છે, ત્યાં શ્રાવક લોકો જત્રા કરતા જાય છે. ડુંગરોને લીધે પથરા ધણા નીકળે છે, કાઠિયાવાડમાં મુખ્ય પાક કપાસ, બાજરી, ડુંગર, તમાકુ, જુવાર, તલ અને શેરડી થાય છે. કાઠિયાવાડના લોકો આપણા કરતાં ઈંચા અને શરીરે જોરાવર હોય છે. કાઠિયાવાડની ફરીયા કિનારાની જમીન નિચાણમાં

છે. અને વચ્ચે ભાગ ઉંચાણ છે. તેથીજ એમાં મોટી નદી નથી. મોટી નદી બાહર છે, તે ચોટીલાના કુંગરમાંથી નીકળી અરબી સમુદ્રને મળે છે. જમનગર (નવાનગર) ની ઉત્તરમાંથી કચ્છના અખાત-માંથી મોતી નીકળે છે. કાઠિઆવાડના કાંઠાપર ભાવનગર, મહુવા, ભરૂચ-આદિ, દીવ, વેરાવળ, માંગરોળ, નવીખંદર, પોરખંદર (સુદામાપુરી) દારકા, નવાનગર (જમનગર) જોડીઆ એ ખંદરો છે. એ ખંદરોથી વહાણ મારફતે ઘણા માલ ભરૂચ, સુરત, વલસાડ, મુંબઈ વગેરે ખંદરે જાય છે. કાઠિઆવાડના વવાણીઆ ખંદરેથી કચ્છમાં જવાય છે.

મહારાષ્ટ્ર તથા દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની ભૂતળ.

મહારાષ્ટ્રમાં વચ્ચે સહ્યાદ્રિપર્વત આવવાથી કુદરતી જો ભાગ થાય છે. (૧) દક્ષિણ (દક્ખણ) (૨) કોકણ. દક્ષિણમાં મોટી નદી એ છે. તેથી નદીઓના કાંઠાની ભૂમિ રસાળ છે, ને હવા બેજ વગરની છે, એનો ઉત્તર અને પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે, કારણ કે ઉત્તરમાં સાતપુડા પર્વત અને પશ્ચિમમાં સહ્યાદ્રિ પર્વત આવેલો છે. મુખ્ય પેદાસ અનાજ, રૂ, શણ, શેરડી, તમાકુ, ઇમારતી લાકડાં, મધ, મહુડા, લાખ, સુરોખાર. સહ્યાદ્રિ પર્વતમાંથી લોહું જડે છે, અને જત સસ્થાનમાંથી ગાળવાની કુલ્લી બનાવવાની માટી નીકળે છે. કોકણનો પૂર્વ ભાગ ઉંચો છે, કારણ કે સહ્યાદ્રિ (પશ્ચિમ ધાટ) પર્વત આવેલો છે, પશ્ચિમ ભાગ નીચો છે કારણ કે અરબી સમુદ્ર આવેલો છે, તેથી કોકણનો ઢાળ પશ્ચિમ દિશાનો છે. ડાંગર પાકે એવી રસાળ જમીન છે, અને નાળિયેરની વાડીઓ ઘણી છે. આખો કોકણ પ્રાંત ખરબચડો ને વિકટ છે. ત્યાંની હવા બેજવાળી છે, તેથી ઝાડ ઘણાં જોગે છે. કોઈ કોઈ ઠેકાણે સાગ થાય છે, મુખ્ય પેદાસ

ચોખા, નાગલી, નાળિયેર, મીઠું, હરડાં ને ઇમારતી લાકડાં વગેરેની છે.

કચ્છ પ્રાંતની ભૂતળ.

મધ્ય ભાગમાં ડુંગરાની ત્રણ મોટી હારો છે. ઉત્તરધાર, મધ્ય ધાર અને ધીણોધાર (ચાડવા) એ ડુંગરાઓ પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં પડેલા છે. કચ્છમાં સૌથી ઉંચામાં ઉંચું શિખર કાળો છે. એમાં એકે નદી નથી; પણ નાગમતિ, રૂકમાવતિ અને ખારી એ વહેળા મોટા છે. નાગમતિ અને રૂકમાવતી કચ્છના અખાતને મળે છે અને ખારી ઉત્તરના રણમાં સમાઈ જાય છે. મુખ્ય પેદાસ અનાજ, તેલીબીયાં, રૂ, જીન. મીઠું, ઢોર, કચ્છ પ્રાંતમાં સુરેખાર, ફટકડી ને કાયલાની ખાણો પણ છે. કચ્છી ઘોડા વખણાય છે.

સિંધ પ્રાંતની ભૂતળ.

સિંધુ નદીને કાંઠે વસનારા લોકને સિંધી કહે છે અને તેમના મુલકને સિંધ કહે છે. સિંધ પ્રાંતનો ઢાળ ઇશાન કોણથી નૈર્ઋત્ય કોણ તરફનો છે. સિંધુ નદીનું મૂળ હિમાલયમાં છે, તેથી સિંધુ નદીમાં ઉનાળામાં અને ચોમાસામાં બે વાર રેલ આવે છે. કાન્સા કે ચોમાસામાં હિમાલય પર પુષ્કળ વરસાદ વરસે છે તેથી, અને ઉનાળામાં હિમાલય ઉપરનો બરફ ઓગળે છે તેથી. એ રેલથી તેમજ સિંધુમાંથી નહેરો કાઢેલી છે તેથી ખેતીવાડીનું કામ ચાલે છે, સિંધ પ્રાંતમાં વરસાદ બહુજ થોડો આવે છે એટલે માત્ર ૨ થી ૧૦ ઈંચ સુધીજ વરસે છે. એનો પશ્ચિમ ભાગ ઉંચો છે, કારણકે હાલા પર્વત આવેલો છે. પૂર્વ ભાગ રેતાળ છે કારણ કે તેમાં થર પારકરનું મોટું રણ છે ઉનાળામાં એ રણમાં પાણીની બહુ આપદા પડે છે. દક્ષિણ ભાગ ખારવાળો છે ને ત્યાંની હવા

જાગિષ્ટ છે. માત્ર સિંધુ નદીના કાંઠાનો ભાગજ રસાળ છે. મુખ્ય પેદાશ ડાંગર, બાજરી, ઘઉં, મગ, જવ, રૂ, ને તેલીખીઆં વગેરેની છે.

પાઠવાર બોડાક્ષર.

એડવર્ડ	યુદ્ધ	શબ્દ	ધન્ય
વિકટોરિઆ	લશ્કર	ચેત્યો	રામચંદ્રજી
સ્વર્ગવાસ	ધર્મ	મ્યાન	નિશ્ચય
એલેકઝાંડ્રા	સંપ્રદાય	નમ્રતા	નક્કો
લમ	હિંદુસ્તાન	વિશ્વાસઘાતી	હયુ
મિન્સ	પરમેશ્વર	સૂર્યવંશી	પૂર્ણ
આલ્બર્ટ	પ્રાર્થના	પ્રખ્યાત	આશીર્વાદ
ઉત્તમ	ઉત્તરે	ઈસ્વીસન	કૃપા
વિદ્યાભ્યાસ	રજપુસ્તાન	અવતર્યો	આગ્રહ
પુસ્તકો	શત્રુ	ખાસ્તી	લક્ષમણ
અભ્યાસ	આશ્રય	ધક્કો	અવસ્થા
સબ્યતા	યુક્તિ	સુમિત્રા	કિલ્લા
વર્તાતાં	ધર્મશાળા	પ્રેમ	મૂર્છા
યુદ્ધિ	સજ્જન	જન્મભૂમિ	વસિષ્ઠ
નીવડયા	સ્વામિભક્તિ	છેલ્લી	ઋષિ
શક્તિ	વિશ્વાસ	ખ્યાલા	તિરસ્કાર
ઉત્પન્ન	ગુપ્ત	દિલ્હી	અધર્મ
ઉદ્ધમો	ઉતર્યો	આદરસત્કાર	બેશુદ્ધ

ઉત્તેજન	ઝખ્ખો	વીત્યા	દાકતર
પદાર્થો	ગૃહસ્થાઇ	ચપ્પુ	પ્રદ્ધાંડ
શ્રેષ્ઠ	ખુલ્લું	ખસ્યું	સમર્થ
ઉત્પન્ન	ચિદ્દી	ખસ્યું	સર્વશક્તિ
પુષ્ટિ	પર્યંત	વિખ્યાત	સર્વવ્યાપી
ન્યાયી	ગુમાસ્તા	અસંખ્ય	સર્વજ્ઞ
સમુદ્ર	વિરૂદ્ધ	પૃથ્વી	આરોગ્ય
નિર્માણ	પ્રમાણિક	વૃષ્ટિ	ળર્કન
લાઘ્યું	સોખ્યો	પ્રાણી	આયલોંડ
પારખ્યું	ચોકખો	વનસ્પતિ	કમાન
માર્ગ	સંગ્રહ	અમતકારી	કીર્તિસ્તંભ
કરક્યાં	ધર્મિષ્ઠ	અન્ન	મિસ્તરી
ચિંત્ત	પત્થર	સ્વભાવશ	નિર્ભય
વર્તમાનપત્ર	અશક્ય	સ્વપ્ન	સ્થાનક
વ્યવસ્થા	વર્તાણુક	નિત્ય	વ્યાજ
સ્વચ્છતા	કલ્યાણ	સ્વપ્નું	ખિન્ન
વૃદ્ધ	રેડયું	સત્તા	સદ્બુદ્ધિ
ગુમાસ્તો	ખંધુધર્મ	મૂર્ખ	અમૂલ્ય
મશ્કરી	ચિત્રશાળા	સ્વામીજી	સસ્તાં
દુર્ગુણ	વર્ગ	સ્થિર	ઇંગ્લાંડ
વિક્રમાજીત	પ્રાણજીવન	ચર્ચા	અંગ્રેજી

પક્ષા	ત્રિભુવન	મહોદ્ધા	પત્ની
ગુસ્સો	રૂસ્તમજી	શ્રોતા	કેન્માર્ક
નિર્દોષ	શ્રેષ્ઠ	હસ્તાવેજ	જયોર્જ
હૃદય	સ્વભાવ	પ્રસન્ન	વેલ્સ
પીગળ્યું	જન્માષ્ટમી	તૃપ્તિ	જર્મન
વર્ણન	નિશ્ચય	પરાક્રમ	આર્થર
કલ્પાંત	કલ્પયો	ધાર્તી	ડયુક
સાર્થક	ઉત્તેજન	ખ્યાન	જનમ્યાં
સર્વસ્વ	અભિપ્રાય	પ્રતાપ	સત્ય
ધન્ય	સુધર્મો	અંધકાર	શિષ્યો
પોટુંગાલ	સંન્યાસી	વિચાર્યું	પ્રશ્ન
ચુક્રિત	પ્રવાસ	દુશ્મન	પ્રધાન
ગૃહસ્થ	સંધ્યાકાળ	ઉશ્કેરાઈ	પિત્તાળ
આગ્રહ	બ્યાધન્યર્મ	સ્વતંત્ર	મધ્યમ
વાસ્તે	ખળાત્કારે	રણસંગ્રામ	જવલ્લે
તત્કાળ	સ્વર્ગ	ઉદ્ધત	સંજગડ
વસ્તી	ઈંદ્ર	પ્રતિબિંબ	સ્થળે
સુન્ની	બ્રહ્મર્ષિ	ઠોક્યાં	હુન્નર
બ્રાહ્મણ	રાજર્ષિ	ખખડાબ્યાં	વિદ્યા
ક્ષત્રિય	ચંદ્ર	જાગૃતિ	તંદુરસ્તી
વૈશ્ય	નિર્મળ	ધૂજતાં	સ્વચ્છ

શૂદ્ર	શ્રમ	આણીશુદ્ધ	વર્તણુક
સિદ્ધિ	વિદ્ય	પ્રદેશ	સંભળાવ્યું
વર્ણ	ક્રાંસ	વિચિત્ર	શ્રમ
કસ્તી	લેસેપ્સ	મૃગજળ	તસ્તી
કન્યા	ખાલ	દુર્દાંત	દુર્ગંધ
પુનર્લક્ષ	વિદ્યપરદેશ	વિચાર્યું	શ્રાવક
ભક્ષર	ચિત્ર	આંતર્યો	પરધર્મ
વિશ્વામિત્ર	પ્રતિદિન	પીર્યાં	સ્ટેશન
અયોધ્યા	વિસ્તારી	ગર્જના	ચિત્રકુટ
ઠાન્યકુખ	પત્ર	મુખાંધ	વિસ્મય
દર્શન	ભુદ્ધ	જન્મારા	નિર્ભવ
પ્રવીણ	સ્વાર્થ	પ્રસિદ્ધ	બુદ્ધિશાળી
પરાક્રમ	પ્રીતિ	પોર્ટુગીઝ	પ્રવીણ
પરદુઃખલંબન પ્રતિજ્ઞા		આગ્રે	નિષ્ઠા
શ્લોક	લીખ	સિ-તેર	હસ્તક
સ્મરણશક્તિ	સત્યભામા	અગ્નિનૌકા	વિસ્તાર
વિદ્વાન	મત્સ્યગંધા	સર્વત્ર	પૂજ્ય
સ્તબ્ધ	ઉત્કંઠા	સ્થાપન	શ્રીકૃષ્ણ
પ્રપંચ	પ્રહારી	પત્તાં	દ્વારકા
અચ્છેર	અફગાનિસ્તાન તીર્થ		મૌર્ય
વૈદકશાસ્ત્ર	ઇસ્લામી	ચિરંજીવી	પાટલિપુત્ર

અમૃત	દ્રવ્ય	પ્રિયભાઈ	ચંદ્રગુપ્ત
લલ્લુ	રત્નો	સૌભાગ્યવંતી	સુદર્શન
અલ્યા	નૃત્ય	પત્નો	સ્થાપ્યાં
ભટ્ટી	જાત્રાળુ	જિહ્વા	ખૌદ
નાયા	ખ્યાતિ	ક્રમ	મૂળતત્ત્વો
સદ્ગૃહસ્થ	ચાલુક્ય	કલ્યા	કોતરાવ્યાં
હરિતનાપુર	દેવસ્થાન	સંપૂર્ણ	શ્રમણો
દેવનત	અધાપિ	આલમટ	વૃત્તાંત
ક્ષત્રપ	લવણપ્રસાદ	બક્ષ્યા	ત્રિકોણાકાર
ગુપ્ત	ચોદા	વર્તાલુક	ત્રીસ
ગુર્જર	અલાઉદ્દીન	આથમ્યા	પાંત્રીસ
ગુર્જરરટ્ટ	દ્રવ્ય	માર્ચ	ભદ્ર
હલ્લો	નાસરૂદ્દીન	સપ્ટેંગર	કિલ્લો
નિર્ભય	પશ્ચાત્તાપ	ધાન્ય	સિપ્રી
ધસ્યો	અંતઃકરણ	ગવર્નર	અગત્ય
સિદ્ધરાજ	પ્રવાહ	મહારાષ્ટ્ર	કર્નલવુડિંગટન
પુખ્ત	મહામહશાહ	ચ્યંબક	અગ્નિ
બર્બર	ઠઠા	સહ્યાદિ	વાયવ્ય
શ્રીસ્થળ	લોકપ્રિય	રોગિષ્ઠ	પ્રથમ
ત્રાસ	મુસ્તફાબાદ	કોલ્હાપુર	ફાલ્લો
કોષ	વાત્રક	મહાબળેશ્વર	પ્રવાહી

યશોવર્મા	ખટ્ટગંજખક્ષ	મંત્રીઓ	પ્રસરી
સિદ્ધપુર	ઉસ્તાદ	ન્યાયાધીશો	ગટ્ટો
સહસ્રલિંગ	શ્રીમંત	ડિરેક્ટર	સ્વરૂપ
હેમચાર્ય	વાજિંત્ર	દ્વીપકલ્પ	શાલહુપટ્ટા
વૃત્તિ	શત્રુ	લક્ષાધિપતિ	કાષ્ટ
ગોંધ્યાં	અત્તર	જગન્નાથ	ચિત્ત
વિચિત્ર	તત્ત્વ	શ્રીકેસર	અરબસ્તાન
સ્નાયુ	સૂક્ષ્મભીજ	મદ્રાસ	મંત્ર
શ્રીપત	સ્વાદ	પિત્ત	પ્રવેશ
ચિહ્ન	સૂક્ષ્મ	દ્રાક્ષ	નિર્ધન
મનુષ્ય	છિદ્ર	કર્ણાટક	વિટાળયુ'
દ્વિદળ	બ્લીચિંગ	ધારતી	સત્ત્વ
મન્દછર	છિદ્રાણુ	સૃષ્ટિ	સૂક્ષ્મદર્શક
સાદ્ધા	અર્ધી	કિવનીન	કસ્તર
શ્વાસ	શ્રેષ્ઠ	સુસ્ત	ઓકિસજન

ટીપ—આ શબ્દોમાંથી દરરોજ થોડા થોડા લખવાનો મહાવરો રાખ્યેલો. તે ડિક્શનનો વિષય પાકો થશે.

સુરત શહેર તથા ચાર્જાસી તાલુકાનો “ભૂતોળ શિક્ષક” જે આના પદાર્થપાઠ ભા. ૧લો પહેલા ધોરણ માટે ૦-૪ ૦
પદાર્થપાઠ ભા. ૨ જે બીજા ધોરણ માટે ૦-૫-૦

ફિલ માટે આપેલી સૂચના પહેલી ચોપડીના

અર્થ માં જુઓ.

(૧) જમણો હાથ સામે. (હાથેલી આકાશ તરફ.) (૨) જમણે હાથે સલામ. (૩) ડાબો હાથ સામે. (હાથેલી આકાશ તરફ.) (૪) ડાબે હાથે સલામ. (૫) જમણો હાથ ઉંચો. (૬) ડાબો હાથ ઉંચો. (૭) બંને હાથ પગનાં થાપા સાથે અક્ષાળવા. (૮) જમણો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૯) ડાબો હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં. (૧૦) બંને હાથનાં આંગળાંનાં ટેરવાં ખભે અડકાડવાં. (૧૧) બંને હાથ પગના થાપા સાથે અક્ષાળવા. (૧૨) જમણા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચક્કર. (૧૩) ડાબા હાથની હથેલી મોં સામે લાવી ચક્કર. (૧૪) બંને હાથ સામા મુઠ્ઠી વાળીને (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ.) (૧૫) બંને હાથ પાછળ પીઠ ગમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ છાતીને પડખે રાખવી.) (૧૬) બંને હાથ કેડપર મૂકી પગનાં આંગળાંપર ધીરેથી બેસવું. (૧૭) ડાબો હાથ કેડપર રાખી ડાબી ગમ વાંકા વળી જમણો હાથ ઊંચો કરી આંગળાના નખ સામે જોવું. (૧૮) જમણો હાથ કેડપર રાખી જમણી ગમ વાંકા વળી ડાબો હાથ ઊંચો કરી આંગળાના નખ સામે જોવું. (૧૯) સીધા ટટાર ઊભા રહેવું. (પાણુ બે પગ વચ્ચે એક કુટનું અંતર રાખવું.) (૨૦) બેઉ હાથ મોં સામે ઉંચા કરી આકાશ તરફ આંગળા ધરી નખ તરફ જોવું. (૨૧) કમરમાંથી વાંકા વળી હાથનાં આંગળાં પગના અંગુઠાને અડકાડવાં (પગ ટટાર રહેવા જોઈએ) (૨૨) સીધા ઊભા થઈ એક ડગલું આગળ ખસી ઉભા રહેવું.

(૨૩) ડોકું આગળ નમાવવું. (૨૪) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૫) ડોકું પાછળ નમાવવું. (૨૬) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૭) ડોકું જમણી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૨૮) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૨૯) ડોકું ડાબી તરફ ખભાની સીધી લીટીમાં રાખવું. (૩૦) ડોકું સીધું કરી સામે જોવું. (૩૧) બેઉ હાથ મુઠ્ઠી વાળી મોં સામે ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ.) (૩૨) બેઉ હાથ પાછળ પીઠ મમ ખેંચવા. (મુઠ્ઠીઓ બગલ આગળ લાવવી.) (૩૩) બેઉ હાથ ખભાની સીધી લીટીમાં લાંબા કરવા. (મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ.) (૩૪) બંને હાથની મુઠ્ઠીના અંગુઠા ખભે અડકાડવા. (૩૫) કેડપર હાથ રાખી સીધા ઊભા રહેવું. (૩૬) કંમર આગળ. (૩૭) ૩૫ પ્રમાણે. (૩૮) કંમર પાછળ. (૩૯) ૩૫ પ્રમાણે. પણ બે પગની વચ્ચે એક પુટનું અંતર રાખવું. (૪૦) કંમર જમણી તરફ વાળી ડાબો પગ ભોંયથી ચાર આંગળ ઊંચો રાખવો. (૪૧) ૩૯ પ્રમાણે. (૪૨) કંમર ડાબી તરફ વાળી જમણો પગ ભોંયથી ચાર આંગળ ઊંચો રાખવો. (૪૩) સીધા ટટાર ઊભા રહેવું. (૪૪) જમણા ફરવું. (૪૫) સલામ કરી ચાલ્યા જવું.

સમાપ્ત.

ચોથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” બે આના.

ચોથા ધોરણનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” બે આના.

પદાર્થપાઠ ભા. ૧ લો પહેલા ધોરણ માટે ૦-૩-૦

પદાર્થપાઠ ભા. ૨ જો બીજા ધોરણ માટે ૦-૫-૦

— મેસર્સ. સી. ડી. શાહ એન્ડ કો. લ્હા. —

લોકપ્રિય થઈ પડેલી અર્થની નોટો.

બાળવર્ગની નોટ	૦-૧-૬	છઠ્ઠીના અર્થ	૦-૭
પહેલીના અર્થ	૦-૨-૦	સાતમીના અર્થ	૦-૮-
બીજીના	૦-૩-૦	કન્યા ૧લીના	૦-૩-
ત્રીજીના	૦-૪-૦	કન્યા ૨જીના	૦-૪-
પાંચમીના	૦-૬-૦	કન્યા ૩જીના	૦-૬-

અંકસૂચક મૂળાક્ષર કિત્તા ત્રણ પાઈ.

ચોર્યાસી તાલુકાનો નકશો એક આના.

સુરત શહેરનો નકશો છપાય છે.

પહેલા ધોરણ માટે પદાર્થપાઠ ભા. ૧ લો. ૦-૩-૦

બીજા ધોરણ માટે પદાર્થપાઠ ભા. ૨ જો. ૦-૫-૦

બાળ ગરબાવળીની નોટ બે આના.

દિશા શિક્ષણ ૪ પાઈ.

સી. એમ. શાહ. શાહપોર-સુરત.

ચાથી ચોપડીનો “ડિક્ટેશન શિક્ષક” બે આના.

ચાથા ધોરણનો “મુખગણિત શિક્ષક” બે આના.

બાળપોથી તથા પહેલીનો, બીજો અને ત્રીજો

‘ડિક્ટેશન શિક્ષક’ ભાગ ૧-૨-૩. દરેકના બે આના.

સુરત જિલ્લાનો નકશો ત્રણ આના.

ગુજરાતની સામાન્ય ભૂગોળની પ્રભોત્તરમાળા ૧૧ આનો

ધોરણનાર “મુખગણિત શિક્ષક” તૈયાર છે.

કર્તા-છગનલાલ મોતીરામ શાહ, શાહપોર-સુ

